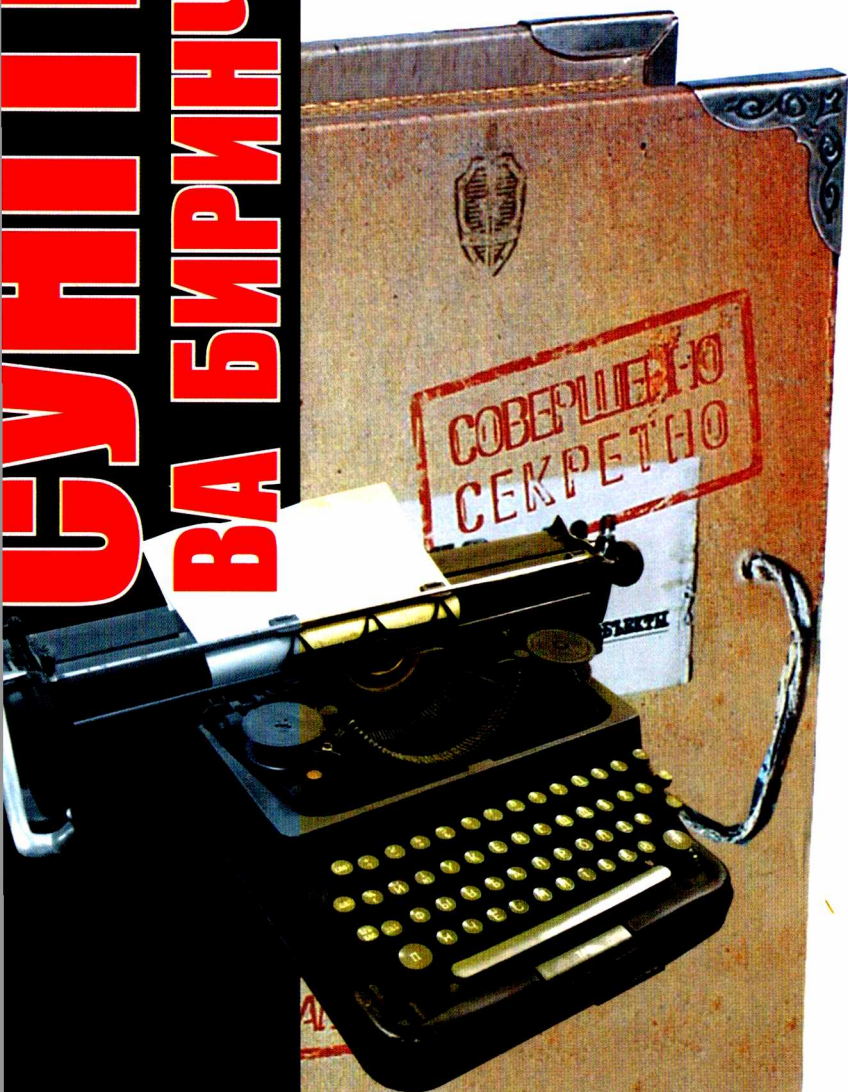

Виктор СУМИН

СУМИ
ВА БИРИНЧИ

СУБҶИДАМ

Республика Маънавият ва
маърифат маркази

Виктор СУМИН

СЎНГГИ ВА БИРИНЧИ СУБҲИДАМ

*(Афсонавий разведкачи
Баҳром Иброҳимов ҳақида роман)*

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент – 2018

УДК 821.512.133

КБК 84 (5 Ў) 6

Рус тилидан Ёзувчилар уюшмаси аъзоси,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими
Янгибой ҚЎЧҚОРОВ таржимаси

Сумин, В.

Сўнги ва биринчи субҳидам. Роман. – Тошкент: Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – 200 б

Ушбу романга афсонавий ўзбек разведкачиси Баҳром Иброҳимовнинг таржимаи ҳоли асос қилиб олинган ва муаллиф асарни ёзиш жараёнида Ўзбекистон давлат хавфсизлик хизмати архиви ва мамлакатимизнинг бошқа ташкилотларидан олинган маълумотлар ҳамда республика давлат хавфсизлик хизмати фахрийларининг хотираларига таяниб, воқеаларни ҳаёт ҳақиқатига вобаста тарзда юксак бадиий маҳорат билан тасвирлаган.

Китоб биринчи навбатда ёшларга ва кенг ўқувчилар оммасига мўлжалланган.

УДК 821.512.133

КБК 84 (5 Ў) 6

ISBN 978-9943-5217-5-9

© Виктор Сумин,
© Гафур Гулом номидаги
нашриёт-матбаа ижодий
уйи, 2018

ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ХАВФСИЗЛИК ХИЗМАТИНИНГ АРХИВ ҲУЖЖАТЛАРИГА ҚИСҚАЧА ШАРҲ

Баҳром Иброҳимов 1908 йилнинг 5 майида Самарқанд (ҳозирги Жиззах) вилоятининг Бахмал туманида туғилди. Ота-онасидан эрта айрилгани туфайли болалар уйида тарбияланган. Умумтаълим мактабини намунали битиргач, Боку шаҳрига юборилиб, олий таълимни ўша ерда олди.

Асаримиз қаҳрамони 1932 йилдан 1955 йилгача хавфсизлик муассасалари томонидан хорижда амалга оширилган муҳим разведка ишларида бекиёс хизмат кўрсатди.

1932 йилнинг декабрида Баҳром Иброҳимов кўшни давлатлардан биридаги миллатчи мухожирлар ташкилотига ва хорижий разведка хизматлари муассасаларига кириб олди. Айнан унинг кўмагида япон милитаристларининг Мўғулистон ва Шинжон (ХХР) орқали Шўролар иттифокига тажовуз қилиш борасидаги режа ва ниятлари аниқланди, бир катор япон ва инглиз айғокчилари тутилиб, ҳибсга олинди.

У Туркия разведкасининг Иттифок ҳудудига хуфя айғокчиларни ташлаш борасидаги жорий топшириқларини бажарар экан, ўз вақтида бу ҳақда Шўролар иттифоқи давлат хавфсизлиги муассасаларини хабардор қилди.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида Б.Иброҳимов Афғонистонда фаолият кўрсатиб, немис разведкаси

сафига кириб олди ҳамда фашистлар Германиясининг бевосита Ўзбекистон чегарасига яқин бўлган Эрон ва Афғонистонда қўзғолончилик ҳаракатини ташкил этиш борасидаги шум ниятларини аниқлади. Натижада, бу хатарли ҳаракатлар бартараф этилишга эришилди.

1942 йили Б.Иброҳимов афғон маъмурлари томонидан қамокка олиниб, 1948 йилгача Кобул шаҳри турмасида, шундан икки ярим йили яқка авахтада кишанланган ҳолда сақланиб, узлуксиз кийноқларга солинди. Аммо у ўзининг шўро разведкасига мансуб эканлиги хусусида бирор кўрсатма бермади. Устига-устак, махбуслик чоғида ҳам ўз касб-корини давом эттирди, турмада сақланаётган ва ўзи мансуб давлат хавфсизлиги муассасалари қизикқан шахслар тўғрисида муҳим маълумотлар йиғди. Ўтказилган махсус операция пайтида у хибсдан озод қилинди.

1949 йили айнан ўзбек разведкачисининг ёрдамида Америка разведкасининг Покистон ҳудудидан туриб Иттифокка қарши уюштирилган кўпоровчилик ҳаракатининг олди олинди.

Ўз Ватанига қайтганидан кейин Б.Иброҳимов оммавий ахборот воситалари тизимида ишлади, 1963 йилдан умрининг охири, яъни 1979 йилгача Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг катта илмий ходими вазифасида фаолият кўрсатди. Шунинг билан бир қаторда разведка соҳасидаги тадбирларда яқиндан иштирок этди, ўзбек разведкачиларининг янги авлодини тарбиялашга ўзининг муносиб улушини қўшди.

Хорижий давлатлар разведкаларининг Иттифокка қарши уюштирган кўпоровчилик ҳаракатларини аниқлаш ҳамда олдини олишда кўрсатган катта хизматлари ва жасурлиги учун Б. Иброҳимов “Жанговар Қизил байроқ” ордени ва бошқа ҳукумат мукофотлари билан тақдирланди.

Пойтахтимиздаги обод ҳамда файзли кўчалардан бири, Жиззах вилоятининг Бахмал туманидаги умутаълим ўрта мактаби Б.Иброҳимовнинг шарафли номи билан юритилмоқда.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида кўрсатган матонати ва жасурлиги учун унинг рафиқаси Холида Иброҳимовага амалда Иккинчи жаҳон уруши иштирокчиларига тенглаштирилган имтиёзлар белгилаб берилган.

Тақдим этган материаллари учун Ўзбекистон Республикаси давлат хавфсизлик хизматига, шунингдек, ушбу китобни нашр этишида қўллаб-қувватлагани ва берган ҳолис ёрдами учун Республика Маънавият ва маърифат марказига самимий миннатдорчилигимни изҳор қиламан.

Муаллиф

МУАЛЛИФДАН

Мен бу асарни ёзиш ниятида кўлимга дабдурустдан калам олганим йўқ. Бунинг учун муайян тайёргарлик кўришга, теран мушоҳадаларга, ҳатто, касб-коримга тўғридан-тўғри алоқаси бўлмаган айрим шубҳа-гумонларга боришга тўғри келди. Ўз елкамга олишим керак бўлган масъулиятнинг юки одатдагидан залварлироқ эканлигини ҳис этардим.

Мен ҳикоя қилмоқчи бўлган ва қисмати ушбу роман мағзига сингдирилган инсон шахсиятининг рангин жозибаларини ҳисобга олишдан ташқари, олдда турган яна бир муҳим вазифани бажаришим жоиз эди. Бу вазифа қаҳрамонимизнинг ҳаёт манзаралари орқали бир пайтлар Шўролар Иттифоқи деб номланган улкан мамлакатнинг бир бўлаги бўлган Республикамизнинг етмиш йиллик тарихини холис кўрсатиб беришдан, бошқачасига айтганда, Ўзбекистон шўро социалистик республикасининг ташкил топганидан бошлаб, унинг мустақилликка эришган пайтигача бўлган улкан даврини қамраб олишга ҳаракат қилишим зарур эди.

Ушбу турли-туман тақдирлар орқали ўн еттинчи йил инкилоби, фуқаролар уруши, очарчилик ва қаҳатчилик, қулоқлаштириш ҳамда муҳожирлик тўлкини, ўттиз еттинчи йил, вайронкор уруш, урушдан кейинги машаққатли давр, олтимиш олтинчи йилнинг кучли зилзиласи, Афғонистондаги бемаъни уруш, саксонинчи йиллар охиридаги кети узилмас навбатга туришлар ва

дўконларнинг бўм-бўш пештахталари, халқ оммасининг норозилик ғалаёнлари каби изтиробли онларни тасвирлаб беришга уриндим.

Таассуфлар бўлсинким, ўттиз еттинчи йилдаги кўп сонли чақувлар, аксарият холларда кимларнингдир мансабпарастлиги ва манфаатпарастлигига бўйсундирилган кип-қизил бўҳтонлар боис наинки ўзбек, балки бошқа миллатларнинг бегуноҳ вакиллари ҳам кўкрагини мудҳиш қатағоннинг қабих ўкига тутиб бердилар.

Иккинчи жаҳон урушининг қонли қиличи миллати ё ижтимоий келиб чиқишидан қатъи назар, барчанинг бошида ўйнаб турган кезлар манфур фашизмга қарши кураш ғояси ҳамма халқларни жипслаштирди. Жумладан, темирчи Шоаҳмад Шомахмудов ўзбек халқига хос меҳр-оқибат ва инсонпарварликнинг ёрқин тимсолига айланди...

Ойнинг ўн беши қоронғу, ўн беши ёғду билан дейдилар. Уруш ўз мусибат ва машаққатлари билан бирга мамлакат иқтисодиётини чинакамига кўтариш, ишчилар синфини шакллантириш, немис фашистлари томонидан босиб олинган ҳудудлардан Ўзбекистонга минглаб эшелонларда келтирилган заводларнинг ноёб ускуналари, минглаб малакали ишчи-хизматчилардан самарали йўсинда фойдаланиш имконини берди. Ва ҳар ким бу ерда бир бурда нону бошпана эгасига айланди.

Шунингдек, бу ерга турли миллатларга мансуб кўп сонли биродарларимиз келиб, нафақат бошпанага, балки иккинчи ватанга ҳам эга бўлдилар, қуёшли Ўзбекистон пойтахти “Тошкент – нон шаҳри” деган янги ном остида шухрат қозонди.

Бунга қўшимча қилиб Тошкентда уруш йилларида ва урушдан кейинги даврда атоқли бастакорлар, адиблар, адабиётшунослар, таржимонлар, рассомлар яшаб,

ишлаб Ўзбекистоннинг янада равнак топишига, Тошкентнинг меъморий қиёфаси тубдан яхшиланишига муносиб улуш қўшганини ҳам таъкидлаш лозим.

Дарвоқе, Ўзбекистоннинг ўзи ҳам қиска муддат ичида фан тараққиёти ва юксак технологияли ишлаб чиқариш туфайли аграр ўлкадан индустриал давлатга айланди. Ушбу айтилганларнинг тасдиғи сифатида шуни қўшимча қилишимиз керакки, Ўзбекистон собиқ иттифоққа кирган бармоқ билан санарлик худудлар қаторида космик фазони ўзлаштиришда яқиндан иштирок этди.

Минг тўққиз юз олтмиш олтинчи йилда Тошкентда дахшатли зилзила юз берди. Ўшанда пойтахтимизни барча иттифоқдош республикалардан келган хайрихоҳ вакиллар қайта тикладилар, Тошкент ҳақли равишда “дўстлик шаҳри” деб атала бошланди.

Афғонистон билан бошланган қалтис “ўйин”, яъни шўро қўшинларининг чекланган қисмларини бу мамлакатга олиб кирилишининг бош сабаби коммунистик тажовуз ёинки жаҳон пролетарларини бирлаштириш орзуси эмаслигини жуда кам сонли кишилар билишади.

Бунинг сабаби ўта эриш туюладиган даражада оддийдир. Бу – сув масаласи, Амударёнинг ўшанда Ўрта Осиё республикалари, айниқса, Ўзбекистон учун ўта тақчил бўлган оби-ҳаёт муаммоси эди. Ҳозирги кунда бу масала янада кескин аҳамият касб этиб бораётгани ҳеч кимга сир эмас.

Қолаверса, ўша йиллари кўп миллатли юксак маданиятимиз ҳам шаклланди. Мамлакатимиз худудида жуда кўплаб маданий тадбирлар – фестиваллар, кўргазмалар, концертлар ўтди, уларнинг аксарияти халқаро миқёсга эга бўлди.

Подшо Россияси, собиқ Иттифоқнинг Ўрта Осиёга нисбатан қутилмаган жўғросиёсий ниятлари таҳлилига

чукур киришиб ва ҳозирги куннинг айрим муаллифларга ўхшаб бир ёқламаликка берилиб кетмаган ҳолда таъкидлашни истардимки, кўп ҳолларда йўл қўйилаётгани каби тарих тафсилотларига фақатгина шу кун нуқтаи назаридан баҳо бермаслик лозим. Юз бераётган воқеаларнинг туб моҳиятини англаш, бунинг учун ўша давр, ўша ҳолатларни ҳисобга олмоқ керак. Ваҳоланки, бизларнинг ҳаммамиз ўз давримизнинг маҳсулимиз. Барча нарсанинг ўз ўтмиши бор. Одамларнинг ҳам, шаҳарларнинг ҳам, мамлакатларнинг ҳам. Улар турли-туман бўладилар. Улар билан ифтихор қиладилар, улар юракда оғрик пайдо қиладди, улардан нафратланадилар. Аммо ўтмишни, қандай бўлишидан катъи назар, ҳеч ким ўзгартира олмайди.

Устига-устак, менга қолса, оний натижалар етагида қолган ёхуд бирор шахс инжиқлигига бўйсунган ҳолда тарихимизнинг бирор лаҳзасини сийқалаштириш, бирор жиҳатига бўёқлар бериш, бирор жиҳатини қоралаш, бўрттириш асло мумкин эмас. Зеро, Вақт деб номланган дарё оқими барча бўтанани ювиб юборганидан кейин Ҳақиқат ўзининг бутун шаффоф вужудидаги мавжуд кадр-қиммати, нуқсонлари билан кўзга ташланади, оқ оққа, қора қорага дўнади. Чин Ҳақиқат наинки Тарих, балки ҳар биримизнинг наздимизда тантана қиладди. Уни тан олиш, шуурга сингдириш эса нафақат кўнгил ишигина бўлиб қолмасдан инсоннинг умумий маданияти ва идрок қилиш ҳолатига ҳам боғлиқ бўлади.

Буюк Амир Темур наинки кўп сонли зафарли юришлари ва ғолибона жанглари, ҳар бир инсоннинг давлат тизимидаги ўрни ва аҳамияти, ҳокимият муассасалари билан муносабати яққол акс эттирилган “Тузуқлари”, балки ўз ватанпарварлиги ва ўз Ватанига, ўз халқига бўлган улкан муҳаббати боис ҳам тарихда кўп асрларга татиғулик из қолдирди.

Асарнинг ўзига хос жиҳатлари хусусида икки оғиз сўз. Махсус хизматлар барча замонларда ўз вазифасини бажариб келган ва токи Давлат мавжуд экан, шундай бўлиб қолаверади, шу боис Чарм чакмон ва Ханжар соҳибларининг фаолияти доимо одамларнинг эътиборида бўлади. Агар асар қаҳрамони бадиий тўқима эмас, аниқ шахс бўлса – бу кизиқиш икки бараварга ошади. Сабаби – бу одамларни мамлакат биледи-ю, исми-шарифларини тилга олмайди, яъни кўринмас жабҳанинг жангчиси, демак, чинакам қаҳрамонга айланади.

Аmmo бу ходисада танганинг орка томони ҳам бор. Бошқачасига айтганда бундай одамнинг шахсиятини қоралашга, ишини йўқка чиқаришга ҳаракат қиладиган кимсалар ҳамиша топилади. Бу одам қанчалар машҳур бўлса, бир бочка асалга бир қошиқ катрон кўшишга шайлар сони кўпаяверади.

Ўзбекистон Республикаси Миллий хавфсизлик хизмати музейида Баҳром Иброҳимовнинг ҳаёти-фаолиятига бағишланган каттакон махсус кўرғазмалар тахтаси мавжуд. У ерда бир қанча китоблар, шу жумладан, хорижлик муаллифларнинг асарлари ҳам бор. Улардан бирида шубҳали манбаларга таянган ҳолда разведкачи таржиман ҳолига оид ноҳолис тафсилотлар хикоя қилинади. Хавфсизлик хизмати тили билан айтганда, уни сирни очиш, ҳатто икки томонга хизмат қилиш, яъни ҳар қандай давлат разведкачисининг энг даҳшатли гуноҳида айблайдилар.

Қатъий ишонч билан қайд қилишимиз мумкинки, Давлат Хавфсизлик Қўмитасининг Республика Миллий Хавфсизлик хизмати фондида сақланаётган кўп сонли архив материалларида бундай фактга яқин бирор ишора ёсинки нозик шама ҳам йўқ.

Минг афсуским, менга Баҳром Иброҳимовни ўз кўзим билан кўриш насиб этмади. Бироқ унинг ёши анча жойга бориб қолса ҳам, аёллик латофатини йўқотмаган рафикаси, пиру бадавлат оиланинг вакиласи билан истиқлолнинг ажойиб кунларида бир неча марта учрашиш бахтига мушарраф бўлдим.

Қоидага кўра, бу мулоқотлар Тошкентнинг тинч, овлоқ кўчаларидан биридаги Иброҳимовларга тегишли кичкинагина уйда кечар, хонадон бекаси мени у ерга катта мамнуният ҳамда яшириб бўлмайдиган қувонч билан тақлиф этар эди. Мен унинг гоҳ ўзбек, гоҳ рус тилидаги мафтункор нутқини тинглар эканман, имкон қадар хикояларидан кўпроқ асл тафсилотларни уқиб олишга ҳаракат қилар, эски суратларни кўрар, дастурхонидаги мазали таомлардан тотиб, бу ажойиб эр-хотиннинг бошидан кечган воқеалар тўғрисида ўй сурардим.

Сиз китобда давлат ёинки ҳарбий сирни, ҳавфсизлик хизмати фаолиятининг услубларини, у ёки бу ходимнинг исми-шарифини ошқор этган бирор саҳифа топа олмайсиз.

Онгли ҳолда тасвирланган даврнинг тарихий воқеаларига, атоқли арбобларнинг шахсий сифатларига алоҳида урғу беришдан холи қолинди. Ўша йилларнинг айрим зарур тафсилотлари, ҳаётий ҳодисаларигина тилга олинди.

Ҳақат алоҳида шахснинг ўз Ватанига бўлган катта муҳаббати, унинг тақдирига нисбатан қуйинчаклиги, фидойчилиги ва теран жонқуярлиги, ғоялар учун ўзини қурбон қилишга шайлик туйғуси ҳамда Эркак ва Аёл орасидаги ибрат олса арзийдиган тиник ҳамда ёруғ муносабатлар ҳақида хикоя қилинди.

Виктор Сўмин

СИРЛИ КАРВОН

Бир неча ўн бош юк ортилган отлар ва ўн нафарга яқин суворийлардан иборат карвон торгина тош дарани четлаб ўтиб, йилнинг бу фаслида саёзрок бўладиган дарё ирмоғи жилдираб оқиб ётган адирли водийнинг кенгликларига чиқди.

Водийнинг иккинчи четига, адир тепасидаги қалин буталар орасига беркинган уч нафар суворий эса бу карвоннинг ҳаракатини зимдан кузатиб туришарди.

– Ўшалар, – деди Бахтиёр гўё яқка ўзи учун сўз қотгандек дурбин орқали ўша ёққа диққат билан тикилар экан. – Бу айнан биз кутган карвон. Аммо азаматлар ўта айёрлик билан иш тутишибди-да. Биз юборган одамлар не сабабдан уларнинг кетидан етолмай қолганини энди тушунса бўлади!

Карвонга кўриқчилик қилиб келаётган отликлар қизил аскарлар либосида эди. Ҳаммадан олдда башанг кийинган олифтанамо зобит тўриқ отини гижинглатиб келарди. У биринчи бўлиб дарё кечувига етиб келгач, отини тўхтатди-да, дурбинини кўзларига тутди.

– Мана, бошлик, – деди отини ярим кадам ортда тўхтатган йўл бошловчи. – Етиб келдик. У томони – Афғонистон.

Зобит дурбиндан кўз узмасдан бир даста пул олиб йўл бошловчига узатди.

Бахтиёр дурбин орқали йўл бошловчининг пулни қўйнига яширганини, отининг сувликларини тортиб,

икки оёғида тикка турғазганини, шу жойнинг ўзида орқага буриб, келган йўлига жадал равона бўлганини яккол кўрди.

– Тезда хуфя хабар гулханларини ёкинлар! – топшириқ берди Бахтиёр.

Зобит эса шошилмасдан карвонга қайтиб келди-да, отини чоптириб кетаётган йўл бошловчининг ортидан қараган ҳолда қўлини ҳамроҳига буйруқ ишораси билан узатди. Старшина эса эпчиллик билан ўз карабинини зобитга ирғитди. Зобит зимдан нишонга олиб, ўк узди. Суворий от устида бир сапчиди-да, эгардан учиб, оёғи отнинг узангисида қолиб кетди. От мурдани тош йўлдан анча жойгача судраб боргач, тўхтади, гангиган кўйи кишнаб юборди ва боши билан бежон хўжайини томонга интилди.

– Эҳ-ҳа! – чуқур нафас олди Муҳиддин кўрбоши, ковоклари уюлиб, Бахтиёрдан дурбин сўради ва бир лахзадан кейин унинг йирткич юзига кон тепди. – Большовойларми? Нега?

Бахтиёрнинг юзида пайдо бўлган жиддий ифода унинг ички оламида қандайдир кураш кечаётганидан, яъни муҳим бир қарорга келаётганидан дарак берарди.

– Мана, фармон. – Бахтиёр кўрбошига қувурчаси-мон ўралган бир варақ қоғозни узатди. – Мазмунидан беҳабарман. Толиб эшон шахсан ўзингизга беришни буюрган.

Кўрбоши ўроғлик қоғозни тез олиб, муҳрини бузди, ўқигач хириллаб қахқаха урди:

– Албатта, албатта! Бу айнан аканг қарағай қойиллатадиган иш!

Отига қамчи уриб, ўзини дарахтзор ичига урди ва тиккасига буталарни шатирлатиб чоптириб кетди.

Якин жойларда ёкилган уч гулханнинг калин тутунлари осмонга ўрлади. Уларни ёққан учинчи суворий, полвонсифат жуссали барзанги, серсокол афгон отини терга ботирганича қайтиб келди. Бахтиёр яна дурбинга кўз тикди.

Зобит отини сувга бурди. Изидан карвон кўзғолди. Дарёнинг ўртасига борганларида сув отнинг корнигача келди.

Бахтиёр зобитга диққат билан разм солар экан, бирдан ўзини олдинга ташлаб юборди. Дурбинни тушириб, рўёга дуч келиб, уни қувгандай бошини сарак-сарак килди.

– Бўлиши мумкин эмас!

У зобит либосидаги бу одамни аниқ-тиник таниган эди...

Охирги от дарёнинг афгон тарафдаги шағалли соҳилига чиқиши билан кўрбошининг отликлари адирдан қийкириб чиқдилар-да, ўзларини йўқотиб қўйган карвон аҳлини бир лаҳзада ўраб олишди. Қизил аскарлар қуролларига кўл узатганларида зобит ўз отини орқа оёқларида тикка турғазганча ҳайқирди:

– Ўқ узилмасин. Тек турилсин! Ўзимизникилар бу!

Кўрбоши одамлари карвон атрофида от ўйинидек айланар экан, кўрбошининг ўзи қамчиси билан зобитга олисларга ястанган адирга қараб юришни ишора килди...

Дарё кирғоғида, ёнғокзор соясида дала чодир тикилган, сал нарида эса дарахтлар орасига тортилган улкан пашшахона хилпирарди. Каттакон гулханнинг чўғларида сўйилган бутун бошли олкор гўшти жизилларди. Бахтиёр чодир ёнида отдан тушди, шовкин солиб якинлашаётган отликлар тўдасига кўз ташлади-да, от жilовини афгонга берди.

– Хайрулла, – деди у полвонсифат хамроҳига. – Офицерни чодирга, менинг кошимга олиб боринг...

Чодир ярим коронғу бўлгани учун ёруғликдан кирган зобит тўрда турган хўжайиннинг афтини кўра олмас эди.

– Ассалому алайкум.

– Валайкум ассалом. “Сизни карвон йўлидан бурилиб, бу кимсасиз тоғларга йўл олишга нима мажбур этди?”

Зобит енгил нафас олди – хуфя иборанинг сўзлари тўппа-тўғри айтилган эди.

– “Баъзан узун йўл ҳам энг қисқаси бўлиб чиқиши мумкин”. Нега бу қадар кўпол кутиб олдинглар, биродар?! Менинг одамларим ўзларини ўқ узишдан аранг тутиб туришди!

– Биз берилган буйруқни бажаряпмиз, холос. Жаноб бошлиқларимизнинг миясида нелар борлигидан беҳабармиз. Бу ерда сизлар учун қулайроқ бўлган кийим-кечак тайёрлаб қўйилган. Маҳаллий кийимлар. Марҳамат қилиб, кийининглар...

Отларидан тушган кизил аскарлар бир ерга ғуж бўлиб, қўрбоши одамларининг хатти-ҳаракатларини хавотир билан кузатиб туришарди. Уларнинг бир қисми ҳам отларидан тушган, бир қанчаси эгарнинг устида эди. Қўрбоши тулпорини юк ортилган отлардан бирининг ёнига хайдаб, қиличини кинидан суғурди-да, аниқ зарба билан хуржунни тилиб юборди. Дағал матога ўралган оғир бўғчалар ерга сочила бошлади. Қўрбоши улардан бирини ерга тушмасидан аввал илиб олди.

– Орқага! – дея старшина карабинининг затворини тортди. – Карвондан қўлингни торт!

Қўрбошининг бир туки ҳам титрамасдан бўғчани улоқтирди ва қўлида олийнав пўлатдан ясалган яп-янги “шмайссер”, яъни олмонлар автомати ялтиради.

– Йўқол! – деб бақирганича старшина карабинини ўқталиб, қўрбошининг ёнига югурди.

Қўрбоши отини оркага бураётгандек бўлди-да, тўсатдан эгилиб, елкаси билан отнинг сағрисига таянди, бояқишга яшин тезлигида ўқ ёмғирини йўллади. Старшинанинг боши лошидан айрилиб тушди. Бир сония қўрбоши одамлари ҳам, қизил аскарлар ҳам тошдек қотиб қолишди. Қўрбоши эса қиличи билан яна бир шахиднинг калласини танасидан жудо қилди. Бетартиб отишма бошланди...

– Нима гап? – кичкирди зобит ярим ечилган гимнастеркасини бошидан чиқаришга уринар экан. Охири гимнастеркасини чопиб бораётиб ечгач, чодирдан отилиб чиқди.

– Тўхтанглар! Ўқ узишни бас қилинглар! – зобит тўппончасидан икки марта осмонга қараб ўқ отди.

– Ҳап саними, қизил махлук! – дея қўрбоши қонга беланган қиличини унинг боши устида серпади.

Аmmo шу чоғ Бахтиёр зобитга орка томондан ёпишиб, уни ерга йикитди-да, гавдаси билан тўсди. Шу оннинг ўзида Хайрулла қўрбошига ёпишиб, эгардан ерга туширди. Қўрбошининг одамлари уларни ўраб олиб, нима қилишларини билмай туришарди.

– Муҳиддин! – деб бақирди Бахтиёр. – Одамларингизни четга олинг!

Хайрулла темирдан қаттиқроқ чангалини бўшатгач, қўрбоши ўрnidан турди. Ўз одамларига ишора қилгач, улар хиёл четга чиқишди.

Зобит кўкат устида ўтирар экан, Бахтиёрга чуқур изтироб билан тикилди.

– Бахтиёр?! Бу сенмисан?!

– Ҳа, Мэлс. Бу менман!

– Қандай қилиб? Бу ерда нима бўляпти ўзи?

– Мэлс, булар Толиб эшоннинг одамлари. Улар эшон қандай буйруқ берган бўлса шуни адо этишяпти.

Мэлс ўрнидан турди ва гандираклаб юриб, отиб ташланган кизил аскарлар томон юрди. У йиғлашни билмагани учунгина кўз ёшларини тийиб турарди.

– Яратган эгам, – деди Мэлс махв этилган ҳамроҳларига титраб-қакшаб кўз тикар экан. – Зокир... Карим... Тешабой... Рустам... Нималар килиб қўйдинглар, тўнғизлар. Қасам ичиб айтаманки, хали бу учун бошларингиз билан жавоб берасизлар.

– Ҳаммасини асфаласофилинга жўнатдик, қариндош. – Қўрбоши Бахтиёрнинг ёнига келди ва Мэлс томонга ишора қилди. – Буни нима қилайлик?

– Толиб эшоннинг хатида қандай буйруқ битилган эди?

– Қўрикчиларни зиёнсиз ҳолга келтириб, қарвонни Чилдухтаронга олиб кетиш.

– “Зиёнсиз ҳолга келтириб” – ҳижжалаб айтди Бахтиёр. – Бу – қуролсизлантириб дегани эди.

– “Зиёнсиз ҳолга келтиришми”, қариндош! Ҳали ҳеч ким меникдан афзалроқ усулни ўйлаб топган эмас.

– Фармонни қайтаринг! – қўлини узатди Бахтиёр.

– Мен уни ёқиб ташладим. Унда айнан шундай ёзилган.

– Телбалар. Ваҳший ёввойилар! – пичирлади шуури хувиллаб қолган Мэлс. – Туркистон лашкарининг энг аъло жангчилари! Қандай азаматлар эди-я! Йўрикчилар. Радистлар. Портлатувчилар. Разведка мактабининг аълочилари.

– Хўш, буни нима қиламиз, ўғлим? – яна тишларини гижирлатди қўрбоши Мэлсга қонга ташналик нигоҳи билан тикилар экан.

– У мен билан кетади. Ўлдирилганларни дафн этинглар. Бирор из қолмасин. Ва дарҳол қарвонни олиб кетинг. Мана, йўл варақаси. Афғонистон Ташқи ишлар

вазирлиги департаменти томонидан берилган. Ҳеч ким текширмайди.

– Бахтиёр, – ранглари оқариб кетган, бирдан кўзлари киртайиб қолган Мэлс унинг қошига келди. – Тушунтиргин, қандай қилиб бу хунрезлик юз берди?..

“ЭНДИ СЕН КИМ БЎЛДИНГ, БАХТИЁР?”

Йўл имкон берган жойларда Бахтиёр ва Мэлс отларини ёнма-ён юргиздилар. Хайрулла уларга орқароқдан эргашиб, узлуксиз равишда масофа саклаб келди. Пастда, тик жарликдан дарё шовкин солиб оқар, нариги қирғоқдаги қадим қоялар махзун энқайган эдилар.

– Ҳақиқатан ҳам сен уларни бундай разилликка боришмайди, деб ўйлаганмидинг? – орадаги сукунатни бузди Мэлс.

– Ёввойи одамлар. Ёппасига саводсизлар. Ва қаҳру ғазаб отига минган кимсалар. Ўн-ўн беш йилдан буён қувғинда яшашяпти. Шоҳ уларга фуқаролик мақомини раво кўрмади. Тирикчиликка умуман ярамайдиган ерларни ажратиб берган. Озгина қисми деҳқончилик билан шуғулланади, бир қанчаси қўй боқиш билан қун кўради. Кўпчилиги қароқчилик билан қорин тўйдиради. Шўро тарафга талончилик ниятида ўтганларнинг кўпчилиги ўлиб кетади. Бу гал қизил аскар қийимини кўришгач...

– Ҳа, – ўйга толди Мэлс. Хуржунидан кичик сувдонни олиб, қопқоғини очди. – Ичасанми? Қоньяк. Очиғи унчалик ўткиридан эмас. Туркларники.

– Раҳмат. Умуман ичмайман.

– Мен эса ўрганиб қолдим. Таскин беради, мияга дам бергандек бўлади. – У ичкиликдан бир неча бор

хўплади. – Хўш, канча вақтдан буён кўришмаган эдик, Бахтиёр?

– Салкам саккиз йил.

– Муҳожирликда қандай ҳаёт кечирдинг? Нималарга эришдинг? Бизнинг журналимизда бир-икки мақола-лангни ўқидим. Дадил, ақл билан ёзилган. Шеърлар ёзаяпсанми?

– Йўқ. Энди шеър ҳақида ўйлашга ҳам вақт йўқ.

– Ташламаслик керак эди. Ахир, энг умидли шоирлардан эдинг! Дарвоқе, менинг ўзим ҳам ўшал эрмакни ташлаб юборганман. Минг афсус. Мен ҳам тузуккина шеърлар ёзар эдим-а.

Мэлс олис чўккиларга орзули нигоҳ билан термилди:

Мен – Альфаман, Омегаман,
Интихолар интихоси – мен,
Ибтидолар ибтидоси – мен...

ПАРАНЖИДАН ЙИРОҚЛАБ

(Ўтмишидан бир саҳифа)

Тонгги қуёшнинг ҳаётбахш нурлари гўё Самарканд осмонида сузаётгандек маҳобатли мовий гумбазларни эркалайди. Улар кенг майдондан шахдам одим ташлаб борар эканлар, Мэлс қўлларини керган ҳолда Бахтиёрга ўз шеърларидан ўқиб беряпти:

Мен – Альфаман, Омегаман,
Интихолар интихоси – мен,
Ибтидолар ибтидоси – мен...
Фано бордир, бако йўқ.
Бўлгач қиёмат қойим,

Бархам топса барча мавжудот,
Хоклар тилга кирар дахмаларидан
Исён қилар буюк боболар рухи...

Мэлс тўхтаб бир тин олади-да, Бахтиёрга савол нигоҳи билан боқади:

– Қалай? Нима дейсан?

– Илҳом билан ёзибсан, Мэлс.

– Фитрат домлага кўрсатсам бўлармикин, нима деб ўйлайсан?

– Кўрсатавер.

– Йўғ-е, кандоқ бўлар экан. Комсомол аъзоси бўлиб... Шундай шеърлар ёзсам!

– Ёрдам беринглар! – Ногоҳ майдон узра бир ожиза аёлнинг фарёди эшитилади. – Одамлар! Ёрдам беринглар!

Майдоннинг олис бурчагида бир тўп навкирон йигитлар гуруҳи икки аёлни ўраб олиб, жон-жаҳдлари билан ёши каттасининг бошидаги паранжини юлиб олаётган эдилар. Бахтиёр билан Мэлс уларнинг ёнига боргунга қадар бояқиш аёл паранжисиз, мурғак киз эса дуррачасиз қолган эди. “Йўқолсин паранжи! Паранжига қирон келсин! Аёллар, сизлар гўзалсиз. Гулдай чехраларингизни очинглар! Янги асрнинг янги одамлари бўлинг!” деб ҳайкиришарди қонлари жунбишга келган йигитлар.

– Онажоним, онажоним. Бас қилинглари! Онажонимга тегманглари! – деб зор-зор кўз ёш тўқади норасида кизалок. – Бизларни қўйиб юборинглари!

– Қўйинглари! Тарқалинглари! – оломоннинг ўртасига кириб уларни ўнгга ва чапга сура бошлади Бахтиёр билан Мэлс.

– Сизлар кимсизлар? – бакиради Мэлс. – Қўлларингизга эрк беришга ким изн берди?

– Бу Мэлс, – дейди улардан бири. – Иккинчиси эса Бахтиёр.

– Нима қияпсизлар?! Факатгина дил амри, сўз кучи билан мақсадга эришиш мумкин! Эслайсизми, Бухорода аёлларнинг ўзи паранжиларини ўтга улоқтирди! Ҳамманинг олдида ёқиб юборишди! Сизлар-чи? Уят эмасми?

– Кимсизлар ўзи? Комсомолларми ёки қароқчилар?

Хижолат бўлган жанжалкашлар аста-секин орқага чекина бошладилар.

– Кечирасизлар. Қўркманглар, – аёлларга бурилди Мэлс. – Замон шунақа. Сафларимиздаги ҳамма ҳам ғоявий жиҳатдан етарли даражада тобланган эмас...

Йигит она билан қизининг сулувлигига махлиё бўлиб, миқ этолмай қолди. Бахтиёр ҳам сеҳрланган кўйи хижолатомуз эгилиб, тупрокка топталган паранжини кўтарди. У жулдур бўлиб қолган эди. Аммо аёл барибир паранжи қолдиғини миннатдорчилик билан қабул қилиб олди.

– Қаерда яшайсизлар? – деб сўради Бахтиёр. – Биз сизларни кузатиб қўямиз!

– Хув, анови ерда, – ишора қилди қизалоқ. – Майдоннинг ортида.

– Хотиржам бўлаверинг, – деди Бахтиёр хали ҳам дир-дир титраётган аёлга. – Менинг исмим Бахтиёр, дўстимнинг оти Мэлс.

– Мен – Хотираман, – дейди онасининг ўрнига қизалоқ. – Онамининг исми Замирахон...

Бадавлат хонадоннинг кенггина ҳовлиси. Эшикнинг олдида қўлларини кўкраги устига қўйиб олган қорамтир юзли кампир турибди. Бир чеккада ҳамон ўзини йиғидан тўхтата олмаётган Замирахон ва унинг орқасидан яширинча нигоҳ ташлаб турган Хотира.

– Мен сизларга қай йўсинда ташаккур билдиришни билолмаяпман, азизларим, – дейди икки ўртоққа хонадон соҳиби Нуриддин амаки. – Эсларингизда турсин, менинг уйимнинг эшиклари сизлар учун доимо очик бўлади. Ҳаялламай келиб туринглар. Чин кўнгилдан хурсанд бўламан. Кутаман...

“ЭНДИ СЕН КИМ БЎЛДИНГ, БАХТИЁР?”

(давоми)

Йўл борган сари юқорига ўрларди. Навбатдаги илон изидек айланма жойда Бахтиёр тўхтаб, қарама-қарши томондаги тоғ дарасига ишора қилди:

– Қарагин!

У ёқда, бир поғона баланддаги йўлда кўп сонли отликлар тўпланган эди.

– Тез орада уларга рўбарў бўламиз. Бу афғон миршаблари. Толиб эшон сенинг қарвонинг юриши мумкин бўлган барча йўллارни полиция кўз остига олганидан хабар топган экан.

– Эҳ-хе, шунакамиди, ҳали! Аммо сен ўша котиларнинг қарвонни зарур манзилга олиб боришига ишонсанми?

– Шунга умид қиламиз.

Иккови бир пайтда отларини кўзгадилар. Хиёл кутиб турган Хайрулла ўртадаги масофани сақлаган ҳолда изларидан йўлга тушди.

– Сен не учун қарвонда қанча қурол ва пул борлигини сўрамаяпсан? Қандай қилиб мен бу ерга келиб қолганимни? Қандай мақсад билан келганимни?

– Мэкс, мен ўзимни одамларга қамроқ савол беришга ўргатганман.

– Дарвоқе, бундан буён мени Мэлс деб атама. Маркс, Энгельс, Ленин, Сталин – ҳаммаси у томонда қолди, умрбод орқага улоктирилди. Мен энди Маъруфман. Маъруф Маъруфий.

– Мен исмимни ҳам, фамилиямни ҳам ўзгартирмадим.

– Бахтиёр, эшит, – энтиккан ҳолда у томонга бурилди Мэлс. – Ўтган ўтди, кетди. Иккимиз ҳам ёш, навнихол эдик. Бир-биримизга кек сақламайлик. Ҳаммасини унутайлик!

– Сен нималарни назарда тутмоқдасан?

– Ўтмишни. Ишон, агар ҳаммаси ҳамирдан қил суғургандек силлиқ кечиб, сен қочмаганингда ҳам 37- ёинки 38-йили нақ пешанангдан дарча очган бўлардилар. Сувсаб сув сўрасанг, ичиб бўлмасингданок итдек отиб ташлашарди. Хайрият, бариси яхшилик билан тугади...

ДАСТИ УЗУНЛАРГА ОШНА БЎЛИШНИНГ ФОЙДАСИ ҲАҚИДА

(Ўтмишдан бир саҳифа)

Бахтиёр ва Мэлс Нуриддин амакининг уйида меҳмондалар. Шу ерда Дасти Узун деб ном олган Болтабой ҳам ҳозир нозир. Чой ичишяпти. Меҳмонларга қув қулгу билан назар ташлаган уй эгаси ўз фикрлари билан ўртоқлашмоқда:

– Ҳокимият, ҳар қандай ҳокимият билан, айниқса, аввал ҳеч ким бўлмагану энди барчасини қўлга олмоққа шахд қилган дасти узунлар билан курашишдан фойда йўқ. Диктатура чоғида эсон-омон қолишнинг ягона йўли барча жабҳада уларга қулоқ солиш, ҳеч нарсада эътироз билдирмасликдан иборат. Ва, албатта, ақл билан иш юритиш. Мабодо ўша ақл бор бўлса...

Хотира киради. Очик юзи ойдек. Чиройи кўзни камаштиради. Нуриддин уч кўноқ ҳам қизининг малоҳатига махлиё бўлиб, ундан кўзларини узолмаётганини пайқади. Қиз чойнак ва ширинликлар терилган патнисни столга охиста кўяди. Одоб ва хиром билан чикиб кетади.

– Мен аёлларимизнинг паранжидан воз кечишига асло қарши эмасман, – айёрлик билан мийиғида кулди Нуриддин. – Қолаверса, кўп киррага эга мусулмон дунёсида паранжининг ҳамма жойда ҳам кераги йўқ. Бизда, яъни янги тартиблар ўрнатилган юртда эса умуман шарт эмас. Ўйлашимча, тўйгача келиннинг юзини кўрмасдан уйланишга рози бўладиганларнинг сони жуда камайиб кетади.

Ва яна Хотира кириб келади. Бу гал мева келтиради. У охуникидек гўзал кўзларининг қирини Мэлс ва Бахтиёр томонга ташлагани Дасти Узуннинг яшириб бўлмайдиган даражада рашкини кўзғайди.

– Бинобарин, балки сизлар билмассизлар, аммо шундай бир конун бор. Муштумзўрни сургунга жўнатишганида хўжайин билан бирга оиласини ҳам бирга юборишарди. Бироқ кулоқ қилинган қизига комсомол аъзоси ё большовой уйланса, оиласига тегишмайди, қолдиришади. Бундай ходисалар бўлган. Шунчаки айтдим-қўйдим-да. Бизнинг хавотирли замонда ҳамма нарсани олдиндан кўра билишга ҳаракат қилган маъкул. Масалан, менинг пахта заводим бор эди. Бинойдек пахта заводи. Шўро ҳукумати келгач, дасти узунларга бердим. Ўз хоҳишим билан ҳадя қилдим. Ўзимнинг одамимни директор қилиб сайлатдим. – Дасти Узунга ишора қилади. – Ўзим ҳам завод хузурида қолдим. Кейин НЭП замони бошланди. Ўз дўконимни очдим. Ишлар силлик кетди. Анчагина даромад ҳам топдим. Лекин... НЭП тугатилди. Мол-мулк эгаларининг бор-будини мусодара

килиб, ўзларини камашди, сургунга юборишди. Мен эса яна ўз қўлим билан дўконимни топширдим. Мавжуд моли, маблағи, олтини билан бирга бердим. Ва яна заводга, Дасти Узунга бордим. Маслаҳатлар беряпман, билганимни айтяпман. Мана, навбатдаги маслаҳатимни айтгим келяпти...

Аммо яна бир бора Хотира кириб келди. Чойнакларни алмаштирди, у-буларни йиғиштириб олди. Нозик табассуми, карашмаси билан ёшларнинг жиғига тегди. Мэлс кўзларини узмасдан паризодга тикилар экан, ҳаяжонини томоғи бўйлаб у ёкка-бу ёкка бориб келаётган халкуми ошкор қилиб қўйди. Дасти Узун ҳам ҳаяжондан чойни пиёланинг ташқарисига қуяётганини сезмади.

– Ҳа, Болтабойжон, – унинг жиғига тегади уй соҳиб-би. – Сен катағон қилинган одамнинг кизига уйланган бўлармидинг?

– Ҳа, қандай бўларкин бу... – ниҳоят уятдан қизарди Дасти Узун. – Албатта, шароитга қараб иш тутиш керак. Нималигига ҳам боғлиқ-да. Масалан, дейлик, душман...

– Ана, ана! – маза қилиб кулди уй эгаси. – Сиз ёшларчи, қандай ўйлайсизлар?

– Севги учун чегара йўқ, – жавоб берди Мэлс ва стол остидан Бахтиёрнинг тиззасини туртди.

– Шарқ мумтоз адабиётининг барча йирик вакиллари шуни таъкидлайдиларки... – сухбатни қўллаб-қувватлади Бахтиёр.

– Юсуф ва Зулайхо, – гапни илиб кетди Мэлс. – Лайли ва Мажнун, Фарҳод ва Ширин, Тохир ва Зухра...

– Мана, шунақа, Дасти Узун, – Болтабойга таънали нигоҳ ташлади Нуриддин. – Таълим олсанг тузук бўларди. Дарвоқе, завод мўмай даромадга эгами?

– Қанақа даромад? Режани бажарсак, бас, дўппини осмонга отяпмиз!

– Мана, кўрдингми? Негалигини биласанми? Сабаби сен директор бўлганинг билан тижорат борасида ҳам, иктисод бўйича ҳам алифни калтак дея олмайсан. Ҳаммага ўхшаб. Бутун пахтани сўнгги чигитигача шўро ҳукуматига топширасанлар. Аслида нима килиш керак? Ярмини – шўроларга, иккинчи ярмини хорижликларга сотсанг, қозон ҳам мой, чўмич ҳам мой бўлади!

– Кечиринг, хўжайин! – ўрнидан сапчиб турди Болтабой.

– Мен аллақачон хўжайинликдан тушганман. Сен энди ҳам директорсан, ҳам Дасти Узунсан.

– Кечирасиз, домла, сизнинг сўзларингиздан аксилинқилобчиларнинг ҳиди келиб турибди. Пахта – ўзбекларнинг байналмилал бурчи. У Иваново ва Трехгорка тўқимачиларига керак. Сиз эса хорижликларга, империализм наҳангларига сот деяпсиз. Биров эшитса борми?

– Сен айтмасанг ким ҳам эшитарди?

– Айтишим керак эди-ю, тилимни танглайимга ютаман! – Болтабой Мэлс ва Бахтиёрга шубҳа билан қараб қўйди. – Шунча йил нон-тузингизни едим.

– Эсингда тут, Болтабой. Сизлар ҳам эсингизда тутинг, навқирон йигитлар. Хориж билан оқилона савдо алоқаларини ўрнатмас экан, Ўзбекистон касодга учрайди. Ва сизлар халқимизни кашшоқлик ботқоғига ботирасизлар!

Дасти Узун ўрнидан сапчиб турди:

– Сиз ҳам эсингизда тутинг, домла: Россия дунё пролетариатининг дохийси, пролетариатнинг кучи эса унинг бирлигидадир. Шундай экан, биз ўзбеклар у билан қадамба-қадам, елкама-елка юришимиз шарт!

– Яхшиямки, ёнингда тўппончанг йўк, – кулимсиради Нуриддин. – Бор бўлса мени шартта отиб ташлардинг-а?

– Кечиринг-у, ҳақиқатан ҳам отиб ташлардим.

– Барибир хали Нуриддинни неча бора эслашларингизга тўғри келади. Пахтани ким кўпроқ пул берса, ўшаларга сотасизлар. Россия ва бошқа давлатлардан зарур техника ва асбоб-ускуналарни харид қиласизлар. Акс ҳолда, сизларнинг бутун дунё инкилобингиз бўғилиб қолади...

Кўчага чиқишгач, Мэлс Нуриддиннинг ортда қолган уйига яна бир нигоҳ ташлади ва кутилмаганда шундай деди:

– Тан олгинки, жуда қизик одам-а!

– Аммо у душман-ку, – дўстининг жиғига тегди Бахтиёр. – Шўро ҳокимиятининг ашаддий душмани.

– Душманликка душман-у, – бош ирғади Мэлс. – Балки шундай душманлардан анча нарса ўрганиш керакдир. Ёинки уларни ўз тарафимизга оғдиришимиз керакдир?

– Эътикоднинг кучи биланми?

– Мен хазиллашаётганим йўқ. Ҳақиқатан ҳам мен унинг кизига совчи юборсам-чи? Хотира қанчалар сулува-а! Чамаси мен севиб қолдим-ов!..

“ЭНДИ СЕН КИМ БЎЛДИНГ, БАХТИЁР?”

(давоми)

Уч суворий тоғнинг айланма йўли бўйлаб ўз харақатини давом эттиришмоқда эди.

– Сенинг афғон дўстинг ғалати одам-а, – деди Мэлс орқасига ўгирилиб Хайруллага тикилар экан. – Бутун йўл давомида бир оғиз сўз ҳам айтгани йўқ.

– Хайрулла – хурматга лойиқ одам, – бироз жим қолганидан кейин деди Бахтиёр.

– Сенга содиқми?

Бахтиёр яна бироз сукут сақлагач, жавоб берди:

– Ҳа. Шундай деб ўйлайман.

– Унинг ёнида ҳамма нарсани айтса бўладими? – Мэкс Бахтиёрга зимдан тикилди, у бош силкиди. – Гап шундаки, карвонда кўп пул бор. Жуда кўп. Долларлар. Олтин. Фақат ислом жангчилари учунгина эмас. Бошқа мақсадлар учун ҳам маблағ бор. Ўйлайманки, тушунасан. Мен сенинг кароқчиларинг уларни ўмариб кетишидан хавфсираяпман.

– Булар менинг одамларим эмас.

– Бахтиёр, эшит, – ғазабини зўрға босиб турарди Мэкс. – Шундай таассурот туғилляптики, сен менга ишонмаяпсан. Кобулгача сабр қил. У ерда мен кимдан ва қандай ваколатлар билан келаётганимни тушуниб оласан. Ишон, мен сенга айта олмайман...

Мэкс сўзларини охиригача айта олмади. Йўлнинг муюлишидан уларнинг рўпарасидан афғон полициясининг отлик отряди чиқиб келди. Кичик ялангликдан фойдаланиб, улар четга чиқиб, миршабларга йўлни бўшатдилар. Отряд командири уларга ҳарбийчасига салом берди ва ёнбошларига келиб отини тўхтатди.

– Маъзур тутинглар, жаноблар, аммо мен ҳужжатларингиз билан танишишим лозим.

Хайрулланинг нигоҳи Бахтиёрга тушар экан, енгилгина кўз қисиб қўйди. Зобит паспортларни диққат билан текширгач, уларни қайтариб берар экан, қизиқди:

– Бу сўқмоқдан каттакон карвон ҳаракат қилиши лозим эди. Тасодифан сизлар уни қувиб ўтмадингизми?

– Йўқ, жаноб офицер, – Мэлсдан олдин жавоб берди Бахтиёр. – Мен турк муҳандисиман. Фирмамизнинг Афғонистон ва Эрон ҳукуматлари билан тузган битимига кўра бу ер рельефининг “Техрон-Кобул” автомо-

биль магистралаи курилишига лойиқлигини текширяпман. Булар менга ҳамроҳлик қилишяпти.

– Яна бир бора маъзур тутинг, жаноблар. Бизларнинг овлок жойларимизда жаноб турк фукароларини учратиб турганимиздан хурсандмиз. Афғонистон ва Туркиянинг дўстлиги халқларимизга ўзаро фойда келтиришига ишончим комил!

Ўз отрядининг отлиқларига етиб олган зобит кулиб деди:

– Аллоҳ ҳақки касам ичаманки, мен қандай қилиб хитойлик бўлсам, улар ҳам шундай турклардир!

Бахтиёр Мэлсга диққат билан тикилди:

– Мэлс, сенинг ваколатларинг билан менинг ишим йўқ. Кечирасан, Маъруф. Менга сенинг нима билан келганинг ва ҳозир ким эканлигингни аниқлашни буюришган эдилар.

– Сен-чи? Энди сен ким бўлдинг, Бахтиёр?

– Сен “Менга ишонасанми” деб сўрадинг, – саволни бежавоб қолдирди Бахтиёр. – Сенинг қанчалик ва қандай ўзгарганингни билмайман-у, аммо сенинг хатти-ҳаракатларинг бизнинг ёшлик чоғларимиздан бошлаб мени тез-тез ташвишга солиб турганини тан олишим керак...

“МЭЛС, МЕНИНГ ОИЛАМНИ ҚУТҚАРИБ ҚОЛ!”

(Ўтмишидан бир саҳифа)

Эрта тонг. Бахтиёр ва Мэлс Нуриддиннинг уйига яқинлашдилар. Дарвоза олдида қора рангдаги ёпик автомобиль. Чарм куртка ва фуражка кийган хайдовчи ясама хавотирга берилганча машина атрофини айланиб, этигининг учи билан шиналарни навбатма-навбат тепиб кўрмоқда.

Дўстлар тўхтаб, бир-бирига қарадилар, тахминларга берилганча қотиб қолдилар.

Дарвоза очилди. Ярим ҳарбий кийимдаги эркак чиқиб, очикчасига чор атрофга шубҳа билан қаради. Дарвозадан яна бири бош чиқариб:

– Ўртоқ Ильенко! Хотин-халажни нима қиламиз? – деб сўради.

– Биринчи марта чиқишингми? Уларга эътибор бериб ўтирма!

– Хўп. Тушундим.

У кириб кетди. Бироздан кейин у ҳамроҳи билан ховлидан ўзини йўқотиб қўйган, бошини қуйи эгган Нуриддинни олиб чиқдилар. Ва дархол унинг кетидан аёлларнинг йиғиси ва дод-войи эшитилди. Нуриддинни машинага томон итардилар. Шу чоғ дарвозадан сочлари ёйилиб кетган, юзлари очик Замирахон отилиб чиқиб, кузатиб боришга келган соқчилардан бирини юлқиб ташлаб, Нуриддиннинг бўйнига осилди. Онасининг орқасидан Хотира ҳам югуриб чиқиб, ўзини отасининг оғушига ташлади. Уларнинг фарёди бутун кўчани қоматга келтирди. Кўшни уйлардан одамлар чиқишди-ю, яқинлашишга ботина олмадилар. Узоқдан Дасти Узун шарпаси пайдо бўлди, аммо у ҳам кўринмас панжарага дуч келгандек қадамни секинлатди. Фақат қорамтир чехрали кампиргина дарвоза олдида тиришиб қолган қўлларини кўкрагига қўйганча ё воқеага бефарқми, ё мусибатга сабр қосаси тўлганми, жим туриб қолди.

– Дасти Узунми?

– Нима Дасти Узун? – англамади Бахтиёр.

– Нуриддинни тутиб берган!

– У деб ўйламаган бўлардим.

– Бизлардан қўрққан, бизлар ундан олдин хабар қиламиз, деган ўйга борган ённки кўркувдан сотган бўлса-чи?

– Биз нима, қақимчиларга ўхшаймизми?

– Нима деганда ҳам комсомоллармиз-ку, – елкасини киси Мэлс. – Нима десанг ҳам, – Дасти Узунга тикилади, – қулдан ҳеч қачон одам чикмайди!

Сокчилар зор-зор йиғлаб ёпишаётган хотини ва кизидан Нуриддинни ажратиб ололмаётдилар.

– Уни машинага ортинглар, ҳе, онангни... – бакиради Ильенко.

Нуриддин гангиган ҳолда чор атрофга тикилди. Унсиз фарёд учун оғзини очди-ю, одамларни ёрдамга чақирмоқчи бўлди. Аёлларнинг оху фарёди бу кучли одамни матонатдан айирди. Қўни-қўшнилар ўзларини четга олиб, уятдан ерга қарадилар.

Унинг хиралашган нигоҳи Дасти Узунда тўхтади ва Дасти Узун бошини қуйига эгди. Кейин нигоҳи Бахтиёрдан ярим кадам олдинда турган Мэлсга қадалди. “Мэлс!” Нуриддин кутилмаганда шуурида бўй тиклаган фикрдан қотиб қолди. Сокчилар аёлларни ундан ажратиш билан банд эканидан фойдаланган Нуриддин Ильенкони итариб юбориб, жон-жаҳди билан икки ўртонинг олдига югурди.

– Мэлс! – деган хитоб Нуриддиннинг томоғидан хирллаб отилди. – Мэлс! Менинг қизимни қутқариб қол!

Ўзига келган сокчилар унинг кетидан қувдилар. Уларнинг ёнига уч одим қолганда Нуриддин қоқилди, зич тупрокка йиқилиб, жонхоятда қўлларини кўркувдан ортга чекинаётган Мэлсга чўзди. Ташқаридан қараганда бойвачча унинг оёқларидан қучмоққа ё пойафзалини ўпмоққа чоғлангандек туюлди.

– Мэлс, ўғлим! Хабарим бор, сен менинг қизимни ёқтирасан! Уни хотинликка ол! Менинг оиламни қутқариб қол!

Мэлс донг қотиб, тилдан қолди, қочай деса оёқлари ерга михланди.

Бахтиёр Нуриддинни тупроқдан кўтариб олишга ҳаракат қилди. Аммо ботирлиги тутиб кетган Ильенко билан сокчилар етиб келишди. Улар чапдастлик билан Нуриддиннинг кўлтиғидан ушлаб, бир силтаб кўтардилар-да, кўлларини кифтига қайирдилар.

– Мэлс! Шундай қонун бор-ку! Мен айтдим! – сокчилар томонидан судраб олиб кетилаётган Нуриддин хириллади. – Менинг қизимга уйлан, Мэлс! Менинг оиламни қутқариб қол!

Уни машина олдига олиб келиб, ичига тикмоқчи бўлишди, аммо у энг сўнгги кучлари билан оёқларини кериб қаршилиқ кўрсатди:

– Мэлс! – энг сўнгги бора қичқирди Нуриддин. – Ялинаман, ёлвораман! Хотирани ол! Уйлан! Сизларга оқ фотиҳамни бердим!

Зўравонлар куч билан машина эшигини бекитдилар. Машина зич, қалин, секин ёйиладиган чанг қатламини кўтарганча ўрнидан кўзгалди.

Чанг булути ерга қайта ўтира бошлаганида Бахтиёр дарвоза ёнида ҳамон қилт этмасдан турган кампирга кўзи тушди. Сал берида йиғлай-йиғлай ҳоли қолмаган Замирахон ва Хотира. Учаласи ҳам унга, Бахтиёрга кўз тикдилар. У Мэлс томонга қаради-ю, уни ўз ёнидан топа олмади.

Мэлс учиб қолган соқийдек секин гандирақлаб бу ердан жуфтақни ростлаган эди...

КАРВОНСАРОЙ

Тун. Музофот шаҳарчасидаги карвонсарой. Карвонсарой ҳовлисидаги отхонада Хайрулла ўзларига қарашли уч тулпорни кўздан ўтказди, навбат билан сағриларини силади, меҳр билан пешаналаридан эркалади, дон солинган тўрваларини тўғрилади. Эркалагани учун отлар секингина, эшитилар-эшитилмас кишнаб қўйдилар.

Астагина хуштак чалинди. Хайрулла кулоқ тутди. Чақириқ учун белгиланган хуштак овози яна такрорланди. Хайрулла секингина, худди мушуклар мисол майин қадамлар билан карвонсаройни ўраб олган девор томонга йўл олди.

Кетидан сездирмайгина Мэлс пойлаб борди.

Девор устида белигача кўриниб бир одам турибди. Тагидаги от икки оёғида тикка туришга чоғланди. Хайрулла нотаниш одамнинг ёнига бориб, шивирлаб бир-икки ибора айтди. Нима ҳақда гаплашишганини яқин бора олмагани ва ўзини фош қилиб қўйиш хавфи борлиги учун Мэлс эшита олмади. Хайрулла ўша нотаниш одамга унчалик катта бўлмаган бўғча берди.

Кейин Хайрулла отларнинг ёнига қайтди, узоклашаётган от туёқларининг дупурига кулоқ тутди-да, ўзи учун намат ёйди, хуржунини бошига қўйди. Белидаги белбоғни ечди. Бошидан чап томонга пичоқ, ўнг тарафга наганини қўйди. Ва куш уйқу оғушига чўмди.

Ўша карвонсаройнинг бир хужрасида керосин лампа хира ёғду сочяпти. Бахтиёр кўлларини боши остига қўйиб, шифтга қараб ётибди. Кўзлари очик. Хаёллари эса уни олис-олисларга элтмоқда...

ФИТРАТНИНГ КАЛОМИ

(Ўтмишидан бир саҳифа)

Асосан ёшлар билан тўлган кенггина хона бўйлаб одимлаётган Фитрат домла у қадар баланд бўлмаган, аммо ширали, жарангдор овоз билан дейди:

– Бедил ким бўлишидан қатъи назар энг аввало у кишилиқ жамиятининг ҳозирги тузумига қарши исён кўтарган файласуф бўлиб, жуда кўпчилик одамларнинг

“Фароғатнома”дан қанчалар йироқ эканлигидан қайғуга тушган эди...

Ўтирган толиблар орасига секингина кириб келган Мэлс Мураббийни сеҳрланган кўйи тинглаётган Бахтиёрнинг ёнига суқилди. У ўртоғининг кулоғига нимадир демокчи бўлди-ю, бутун вужуди кулокка айлангани учун Мэлсга жим ўтир деган ишорани қилди.

– Бедил тақлидга, яъни қайси жабхада бўлмасин, ўзидан юкори турганларга кўр-кўрона эргашганларга қарши бўлган. У бунга қарши курашиш истаги билан ёнган...

Мэлс яна Бахтиёрнинг кулоғига ниманидир шивирламокчи бўлганида дўсти унга шу қадар қаттиқ тикилдими, у беихтиёр ундан нарирокка ўтиришга мажбур бўлди.

Фитрат домла маърузасини давом эттирди:

– Фақат ўз рухиятингга мурожаат қил, дея даъват қилади Бедил. Бошқа бирор нарсани қабул қилма. Инсон бўлишга халакит қиладиган барча нарсалардан воз кеч. Сен учун бу ҳам ҳикматдир, ҳам диёнатдир. Доимо одамларга эргашаман, деб сен ҳақиқатдан узоқлашиб кетдинг. Бундан буён бошқаларга эргашини бас қил, шунда сен ўзлигингни англай оласан. Сенинг ҳар бир фикринг Муқаддас масканга қўйилган бир қадам, юракнинг ҳар бир эзгу амри эса Аллоҳи Таолога яқинлашиш демақдир...

ШУБҲАГА КЎРА ҚЎЛГА ОЛИНДИ

Хотиралар занжири Мэлснинг хужрага эҳтиёткорлик билан кириб келгани боис узилиб қолди. Бахтиёр кўзларини юмиб олди.

– Бахтиёр, – секин чорлади Мэлс. – Ухламаяпсанми?

Жавоб ололмаганидан кейин деворнинг бошқа томонидаги кўрпачага чўзилди.

Сукунат. Қайдадир ит хурди. От уйкусираб кишнади. Ва музофот шаҳарчаси ўз сукунатига чўмди.

– Бахтиёр, гаплашиб олишимиз керак. Ҳозирок.

Жавоб – жимжитлик.

– Бахтиёр. Билиб турибман, сен ухламаяпсан. Мени эшитяпсанми? Менга сенинг афғон дўстинг ёкмаяпти.

Яна жимжитлик. Ва шундан сўнг:

Қайғули окшомнинг қайғули они,
Бир чеккада ёнар икки хос унсур,
Бири – шамдир, бири менинг Рухимдир.
Бошқа бари ухлар тинч ва хотиржам.
Ҳеч ким югурмайди, кўзғалмайди ҳам,
Одимлару сарсон-саргардонлик йўқ.
Йўқдир ёлғон билан сохта табассум,
Душманнинг сиймоси кўзимдан йироқ,
Дўстлар-чи, ундан ҳам олисга кетган...
Мен учун масъумдир бу эрка окшом!

– Бу Фитрат домлага ҳамоҳанг-ку. У сенинг қалбингга маҳкам муҳрланибди...

– Бахтиёр, сенинг афғон дўстинг кимга тобе?

– Менга!

– Ҳозиргина у нотаниш отлиқ билан гаплашди, ўз кўли билан унга бир нарса бериб юборди.

– Ҳамма жойда бизларнинг ўз одамларимиз бор. Сенга Хайрулланинг қадамларини ўлчашни маслаҳат бермаган бўлардим. Бу хавфсиз эмас!

– Мен бу гапларнинг тагида нималар борлигини билишим керак-ку?

– Билишинг шарт бўлса билиб ҳам қоларсан! Балки мен ҳам сен нима учун, ким учун келганигни билишим керакдир. Албатта Толиб эшон учун ҳам, мен учун ҳам келган эмассан.

– Сени ишонтириб айтаманки, менинг ваколатларим сен ўйлаб кўрганингдан анча кенгрок мақомга эга.

– Табриклайман. Каминаи камтарин эса Қодир Аллоҳдан кейин фақат муфти хазрати олийлари Толиб эшонга буйсунурман, холос. Яна Фитрат домла бор эдилар. Айт, сен унинг охирги кунлари хақида нималарни биласан?

– 38-йили... Ҳа, 38-йилда Юнусободдаги адирдан унинг жасадини топишган. Отиб ташлашибди.

– Қанақасига? Ким?

– Бу менинг билганларимнинг ҳаммаси.

– Ёлғон.

– Сен менга бу гал ҳам ишонмаяпсанми?

Бахтиёр бу таънали саволни бежавоб қолдирди, чунки хонага мушукдек юмшоқ кадамлар билан Хайрулла кириб, унинг қулоғига нималарнидир шивирлади, астагина айтилган буйрукни тинглагач, жимгина чиқиб кетди.

– Афғон полицияси келди, – деди Бахтиёр савол назари билан қараган Мэлсага. – Ўзингни вазмин тут.

Шу захоти хонага икки зобит кириб келди ва бири йўлда уларни текширган чегарачилар отрядининг бошлиғи эди.

– Хавфсизлик хизмати. Кечаси безовта қилганимиз учун маъзур тутинг, – деди кириб келганларнинг ваколат жихатидан ҳам, ёш жихатидан ҳам, унвони жихатидан ҳам каттаси. – Давлат ахамиятига эга иш билан юрибмиз. Марҳамат қилиб, паспортларингизни кўрсатинг.

Аввал паспортга кўз қиринигина ташлаган зобит лампанинг ёнига бориб, унинг пилигини кўтариб, ёруғликни кўпайтиргач, чўнтагидан яна бир ҳужжатни олди. У икки ҳужжатни бир-бирига узоқ солиштиргач, коникиш билан “ҳм” дея Мэлсага бурилди.

– Эрон билан чегарамиз худудида ўн бир нафар қизил армия аскарларининг яқиндагина дафн этилган

кабрлари топилди. Ўша кабрлардан бирида Қизил армия капитанининг гимнастёркаси ва мана бу хужжатни топиб олдик. Сиз ўзингизнинг турк паспортингиз ва мана бу шўро зобитининг хужжатидаги суратларда бир одам акс эттирилганини инкор этмассиз!..

Афғон комендатуралари, яъни авахтахоналарида кўлга олинганларни унчалик сийлаб ўтирмайдилар. Уларни камок хужрасига шу қадар кўпол равишда улоқтиришдики, Мэлс юзи билан шилимшиқ тош деворга қаттиқ урилди. Бахтиёр кўйлагини йиртиб, ўртоғининг юзидаги қонларни артди, кўлидан келганча тиббий ёрдам берди.

– Ярамаслар! Аблахлар! Қарокчилар! – сўкинди Мэлс ва бу унга оғриқни енгилда ёрдам берарди. – Мен бунини шундай қолдирмайман. Улар жавоб берадилар!

– Ўзингни босиб ол, Мэлс, – насиҳат берди Бахтиёр. – Мен сендан уларга бақирмасликни, сўқинмасликни, улар билан тортишмасликни ўтинган эдим-ку.

– Иблис олсин уларни! Кўрсавод эшаклар! Улар қарга бурун сукканларини билишмаяпти!

– Улар умуман бурун суқаётганлари йўқ, Мэлс. Сабаби ўзлари ҳеч қандай қарорга кела олмайдилар. Қобулга хабар беришади – аллақачон чопар юборганларига имоним қил – у ёқда бизларни нима қилиш кераклиги ҳақида ўйлаб кўришади.

– Ва улар бизнинг тақдиримизни қай йўсинда ҳал қилишлари мумкин?

– Вариантлар бор. Ишни ошқор қилсалар жанжал чиқади. Халқаро микёсда. Бундан афғонларга зиғирча наф йўқ. Иш сирлигича қолсин десалар бизларни судсиз, терговсиз Демазанг турмасига тикишади. Абадул-абд. Шу билан ном-нишонсиз йўқоламиз, вассалом.

– Сен ҳазиллашяпсанми?

– Йўк. Ишни изсиз йўқотишнинг уддасидан ҳам чиқолмайдилар. Учинчи вариант ҳам иш бериши мумкин.

– Қайси вариант?

– Бизларнинг исми-шарифимизни карвонга дахлдор қилмайдилар. Хайрулла Кобул йўлида кетмоқда. У Толиб эшонга, Толиб эшон турк консуллигига хабар беради. Ва бир неча кундан кейин биз озодликда бўламиз. Шу билан ҳаммаси тугайди, вассалом. – Бахтиёр яра-ларни артар экан, яна бир марта Мэлснинг пачоқланган юзига қаради ва хулоса чиқарди. – Бундан баттар бўлиши мумкин эди.

– Бахтиёр. Ишончим комилки, бу ерда воқеалар шунчаки бир-бирига тўғри келаётгани йўк, – ўзини босиб олган Мэлс таҳлил қилишга киришди. – Бирданига шунча тасодиф юз бериши асло мумкин эмас. Мен карвонни моҳирлик билан Эроннинг шўролар томонидан босиб олинган шимолий қисмидан ўтказдим. Икки дунёда ҳам уларнинг калласига бизлар душман эканлигимиз ҳақидаги фикр келмайди!

– Тан оламан, дадил ечим.

– Шунча миқдордаги қурол, долларлар, олтин! Қолаверса, сайлаб олинган махсус команда. Мен ҳозир ҳам бу рейд билан фахрланаман. Бироқ олдиндан тўқилган афсонага кўра, афғон чегарасига бошқа жойдан кириб келишимиз керак эди. Ўта махфий бўлган ўтиш жойи ҳақидаги маълумотни сен қаердан олдинг?

Мэлснинг кўзлари Бахтиёрга тешиб юборгудек даражада тикилди.

– Савол беришда манзилдан адашдинг, Мэлс. Менга қаерга боришни буюришган бўлишса ўша ерга бордим, холос.

– Ким буюрди?

– Худо хохласа, билиб оларсан. Кейин-чи?

– Кейин? Нега ўз одамларимиз ўз командамизни даф қилди? Нега кейинги йўналиш афғонларга маълум бўлиб қолди? Қандай қилиб улар дарҳол дафн жойини топишди? Ўша қотил карвонни қаерга олиб кетди? Карвон белгиланган жойга аниқ етиб боришига кафолат борми? Ва сўқмоқдаги хужжат текшириш саҳнаси ва мана бу олдиндан режалаштирилган ҳибсга олиш. Менинг зудлик билан немис миссиясига боришим зарурлиги бировга маълумми? Ҳа, немис миссиясига. Биров менинг бир лахза ҳам тўхтаб қолишим мумкин эмаслигидан бохабарга ўхшайди. Натижада бу ерда, авахтадамиз. Операция хавф остида қолди, балки барбод бўлган бўлиши ҳам мумкин. Мен эса фош бўлдим. Тушунасанми, фош бўлдим. Улар менинг кимлигимни билишади. Жуда бўлмаганда тахмин қилишмоқда.

Мэкс жимиб қолди, юзларини кафтларига яширди, оҳ тортиб бир томондан иккинчи томонга силкина бошлади.

Бахтиёр унга боқар экан, кўзларидаги алам ачиниш билан ўрин алмашди.

Кейин Мэкс хўл бордон, яъни бўйра тўшамага ётди, оёқ-қўлларини бир жойга йиғди, ғужанак бўлиб олди.

Бахтиёр камеранинг бошка бурчагига чўккалаб ўтирди ва жимиб қолган Мэксга узоқ тикилди.

– Сен ҳақсан, Мэкс. Бу ишда тасодифлар бўлиши мумкин эмас эди.

Аmmo Мэкс аллақачон ухлаб қолган эди.

Шунда Бахтиёр астагина қадимий ўзбек кўшиғини хиргойи қилди.

ЮЗ КЎРМАСЛИК АЗОБИ

(Ўтмишдан бир саҳифа)

Мэлис иккови ижарага олган кичкинагина хона. Унга стол ва ягона курси-ю, бурчакка тахланган кўрпачалар зўрға сиғиб турибди. Аммо деворга ўрнатилган қўлбола токчаларга жуда қўп китоблар териб қўйилган. Стол ёнида ўтирган Бахтиёр ёзмокка чоғланмоқда, Мэлис эса қафасдаги йирткичдек торгина жойда ўзини у ёкка-бу ёкка уриб, бир ибора кетидан иккинчисини айтади:

– Нега лаби лунжинг осилган? Нега жимсан? Менга қандай айб қўйяпсан?

Бахтиёр мик этмади.

– Мен уйланаман, деб ваъда бердимми? Йўқ! Мен совчи қўйдимми? Йўқ! Тўғри, бир-икки марта киз менга ёқади, деганман. Ҳали сенга ва менга ундайларнинг сон мингтаси ёқади. Бутун ҳаётимиз олдинда. Мурувватли валинеъмат бўлишим керакми? Бундай “чиройли жиҳат” учун комсомолдан ковушимни тўғрилаб қўйишади! Ҳатто қамаб қўйишлари ҳам ҳеч гап эмас. Бутун умрим иблис измига тушади. Шундайми? Нега индамайсан? Айбляяпсан-а? Унда нега сенинг ўзинг бормайсан?

Бахтиёр кескин бурилди. Кўзлари ёниб турибди. Муштлири сикилган. У Мэлининг устига ташланишдан зўрға ўзини тутиб турибди.

– У сенга ҳам ёқади-ку? Кўзларим кўр эмас-ку! Бор, уйлан! Кўркма, сенга рад жавоби беришмайди. Ҳа! Нега ўтирибсан? Бор!

Бахтиёр аста ўрнидан туриб, ранглари оқарган Мэлининг устига бостириб борди...

МУҲИДДИН ҚЎРБОШИ

(Ўтмишидан бир саҳифа)

Ва Бахтиёр Хотиранинг олдига йўл олди.

У хаяжонини боса олмасдан таниш дарвоза олдида узок туриб колди. Ўтиб бораётганлар унга кизиқиш билан қараётганларини сезганидан кейингина киришга қарор қилди. У ховлини кесиб ўтиб, уйнинг ярми очик эшигига келди. Олға бир қадам ҳам боса олмаслигини сезиб тўхтади.

Уйдан бир эркакнинг қаттиқ, қаҳрли овози эшитилди:

– Эшитяпсанми, Замира! У энди қайтиб келмайди! Сен улар бизга ўхшаганларни нима қилишларини биласанми? Сен ҳали ёшсан. Бунинг устига кизинг ҳақида ўйла. Уни нималар қутяпти? Ё унга ёмонликни раво кўрасанми? Сен билан кизингга комсомоллар хужум қилиб, паранжиларингни юлиб олганлари, кўйлақларингни пора-пора қилиб йиртиб ташлаганлари озлик қилдимми? Кизинг комсомолнинг хотини бўлишини истайсанми? Барча хоҳлаганларнинг хоҳишини қондиришига розимисан? Тўшама бўлишини-я? Сен уларнинг хотинларини умумий деб эълон қилганларини унутдингми?

Ховлига уятдан қизариб кетган Хотира отилиб чикди. У тасодифан тўппа-тўғри Бахтиёрнинг оғушига келиб урилди.

Қаттиқ уялди.

– Бахтиёр?!

Ва йиғлаб юборди.

Уйдаги эркак эса ҳамон қутурмоқда эди:

– Зудлик билан ҳамма қимматбаҳо нарсаларингни йиғ! Пулларни, жавоҳирларни, олтинни, қумушни! Ну-

ридиннинг яширин хазинаси каерда? Бугун кечаси
гойиб бўламиз? Хотира қани? Хотира?

– Бу Муҳиддин амаким, – шоша-пиша шивирлади
Хотира. – Отамнинг кичик иниси. У – қўрбоши. Бизлар-
ни Афғонистонга олиб кетмоқчи!

– Сен бу ёкдамидинг, фоҳиша! – уйдан ғазабдан юз-
лари кўкариб кетган амакиси отилиб чиқди. – Мен сен-
га нима деган эдим, Замира? Мана, комсомол ҳам ҳози-
ру нозир бўлибди!

У этигининг кўнжидан камчисини олиб, Хотира-
нинг елкасига устма-уст ура бошлади.

– Ура кўрма! – қўрбошининг қўлини ушлашга урин-
ди Бахтиёр.

Аммо амакиси Хотирани улоқтириб ташлаб, юзла-
рини кўллари билан тўсган Бахтиёрни савалай кетди.
Уни оёғидан чалиб, тепиб-тепиб дарвозадан ташқарига
итариб ташлади.

Онасининг оғушида Хотира дағ-дағ титрайди.

Бахтиёрнинг орқасидан дарвоза қарсиллаб ёпилди.
У тупрокка беланган холда ўрнидан туриб, тахталари
темир билан қопланган дарвозани муштлари билан ура
бошлади.

– Оч! Ярамас! Дархол оч!

– Йўқол, ҳароми! Отиб ташламасимдан олдин қо-
рангни ўчир!

Икки эркак югуриб келиб, Бахтиёрнинг билаклари-
дан тутдилар ва балодан йирокка олиб кетдилар...

ЧОРАСИНИ ТОПГАН ЕТАР МУРОДГА

Қамок камерасининг темир эшиги тараклаб очилди.
Ухлаётган Мэлс ўрнидан сапчиб туриб, атрофга тикил-
ди. Косасидан чикиб кетай деган кўзлари Бахтиёрга
тушди:

– Қаердаман? Эҳ, дарвоқе! Узок ухладимми?

– Бир кеча-ю бир кундуз. Балки ундан ҳам кўпрок! – жавоб берди Бахтиёр.

Икки соқчидан бири кириб полга – устига қорамтир обинон ёпилган сопол кўзани қўйди. Иккинчиси бир қўлини тўппончасининг ғилофига қўйганча эшикнинг олдида қолди.

– Бизларни не учун чақиришмаяпти? – сўради Мэлс.

Соқчилар бир-бирига қараб қўйишди. Эшик ёнидагиси бир кадам ортга чекиниб, даҳлизнинг икки томонига кўз тиккач, биринчисига бош ирғади. У Мэлс томонга усталик билан қўл чўзиб, бармоқларини кирсиллатди.

– Хабарингиз бор, ҳамма нарсамизни тортиб олишган, – деди Бахтиёр. – Кейин ҳисоб-китоб қиламиз, алдамаймиз.

Соқчилар яна бир-бирига қараб олишди.

– Кобулга хабар беришди. Катта бошлиқларнинг келишини кутишяпти. Келганларидан сўнг сизлар билан шуғулланишади.

Соқчи чиқиб, эшикни ёпганида у янада каттиқроқ тарақлаб кетди.

Бахтиёр обинонни синдирди, ярмини Мэлсга узатди. Кувшиндаги чойдан навбатма-навбат хўплаб, нон ейишга киришдилар.

– Бахтиёр, – ўртадаги жимликни бузди Мэлс. – Бизлар бир-биримизни жуда яхши биламиз. Барибир саккиз йил – катта муддат. Ҳар биримиз бу учрашувга қай йўсинда келганимизни билганимиз маъқул. Олдимизда умумий ишлар кўндаланг турибди. Сен қандай фикрдасан?

Бахтиёр жим қолди.

– Хоҳлайсанми, мендан бошлаймиз... Сен хорижга қочиб кетганингдан кейин мен партияга кирдим, – хи-

коя қилаётиб Мэлс Бахтиёрга синовчан нигоҳ ташлади. – Партия ишига йўллашди. Юқорига караб интилдим. Партияга билимли одамлар жуда керак эди. Шунинг учун яхши мартабаларни кўзлашим аник эди. Шаҳар партия кўмитаси аппаратида нуфузли лавозимга кўтарилдим. Ҳаракатдаги армияга чакиришди. Худди ўша пайтлари армиядан сон-саноксиз халқ душманларини фош қилишди. Энг юкорисидан бошлаб то... Хулласи калом, сиёсий комиссарлар тайёрлайдиган олий курсга юборишди. Собик политрукларнинг асосий қисмини кириб юборганларидан кейин янгилари керак эди-да.

Яхшигина кўтарилдим: рота, батальон, кейин полк комиссари бўлдим... Кейин уруш. Белоруссияда қуршовга тушиб қолдим. Қулай пайт келганини англаб етдим. Ўнғай вазиятни кутдим. Бир гал машинани портлатдик. Унда ССнинг каттакон амалдори бор экан. Энг юқоригача алоқалари бор бўлган кизиқ одам. Ўрни келганда ўша нусха билан бирга полк байроғи ва полк хужжатларини олиб немисларга ўтиб кетдим. Кейин-чи? Уларнинг ибораси билан айтганда, чорасини топган етди муродга. Туркистон легиони, яъни лашкарини тузишда иштирок этдим. Вали Қаюмхоннинг назарига тушдим. Ва мана, ёнингда ўтирибман...

Мэлс истехзоли қулги билан Бахтиёрга боқди.

– Сен қайси йиллари партия муассасаларида ишладинг?

– Ўттиз саккизинчи-ўттиз тўққизинчи йилларда, бир ярим йилча ишладим.

– Ва шундай юқори лавозимда ишлаган одам Фитрат домланинг қисмати ҳақида ҳеч нарса билмаслиги мумкинми?

ФИТРАТНИНГ ҚАМОҚҚА ОЛИНИШИ

(Ўтмишидан бир саҳифа)

Бутун журнал жамоаси жам. Таниш чехралар – уларнинг барчаси Фитрат бошқараётган адабий тўғарак аъзолари. Устозни кутишяпти.

Кўркиб кетган, сочлари ёйилган бир киз чопиб кирди. Оғир-оғир нафас олиб, бидирлади:

– Фитрат домланинг уйида тинтув ўтказишяпти!

Ва ҳаммаси бирдек чопиб чиқишди. Ҳаллослаб Фитратнинг уйига боришди.

Уйнинг олдида икки машина – биринчиси махбусларга мўлжалланган ёпик, иккинчиси – бортли очик. Қовоғи солинган одамлар иккинчисига тахлам-тахлам китоб, журнал, қўлёзмаларни бепарво улоқтиришяпти. Китобларнинг бир қисми ерда сочилиб ётибди. Уларни оёқлари билан босиб-янчиб ўтишмоқда.

– Улар китобларни нима қилишади? – деб сўради бир киз.

– Ёкиб юборишади, – деб жавоб берди Бахтиёр.

Саҳифалардан бир қисми сочилиб, хавода сузди. Биттаси Бахтиёрнинг кўкрагига келиб қўнди. У варақни олиб, тўғрилади, текислади ва ўқиди: “Гўзал юлдуз, еримизнинг энг кадрли тувғони...” Бахтиёр варақни қўйнига яширди.

Ўша қиз машинанинг бортига чиқиб, чанг босган бир қадимий китобни олишга уринди. Тинтувчилардан бири, Ильенко этиги билан кизнинг қўлларини босиб кетди.

– Вой, – оғриқдан чинқириб юборди киз. – Бу ахир хазрат Алишер Навоий-ку!

– Йўқол! – дея Ильенко уни оёғи билан тепди.

Фитратни олиб чиқдилар. У бошини баланд кўтарган ҳолда мағрур келяпти. Ҳатто соқчиларнинг хатти-ҳаракатида ҳам бу одамга ҳурмат сезилади – улар аллома отган одимларга ҳамқадам бўлишга, енглари-дан ушламасликка ҳаракат қиладилар. Шогирдларига кўзи тушган Фитрат тўхтади, нимтабассум билан ҳазил тариқасида бармоқларини лабларига олиб борди. Ўзи “қора қарға” деб ном олган ёпиқ машинага қараб юрди. Тавозе билан унга эшик очдилар. У эгилиб, кабинага кирди ва шошмасдан ўтириб олди. Ўгирилиб, тошдек қотиб қолган ёшларга тикилди, яна нимтабассум билан видолашгандек қўл силкиди.

Тўғаракдошлардан бир неча нафари чошиб келишиб, ташвишли оҳангда шивирладилар:

– Чўлпонникида ҳам тинтув ўтказишяпти. Ботуникида ҳам...

Машина юриб кетиши билан ёшлар топталган китоб ва варақларни йиғиб олишга киришдилар...

ТАЪҚИБ ТАМҒАСИ ВА БАХТИЁРНИНГ ҲИБСА ОЛИНИШИ

(Ўтмишдан бир саҳифа)

Бахтиёр хиёбондаги ўриндикда ўтирибди. Кўзлари олдида варақлари ёйилган газета. Каттакон мақоланинг устига “Сен кимсан, Бахтиёр Асадов?” деган сарлавҳа кўйилган. Қамчининг зарбидан ҳам қаттиқ иборалар мияни пармалайди: “Муайян давраларда маълум бўлган бу ёш шоир ва насрнависнинг шеър ва очерклари жадиличлик ғояларини очикдан-очик тарғиб қилади. Асадовнинг барча асарлари буржуа синфи ахлоқи билан суғорилган. Ижодининг бош мағзи шўро ҳукумати-

нинг обрўсини тўқишга қаратилган бўлиб, уни ағдариб ташлашга чакиради. Фитрат, Чўлпон, Ботунинг издоши бўлган бу ижодкор улардан ҳам хавфлироқ бўлиб, комсомол билети ортига бекиниб, ичдан кўпорувчилик фаолияти билан шуғулланади...”

Оёқларининг ўзи Бахтиёрни Хотиранинг уйига олиб келди. Лаънати газетани ғижимлаб олган қўли билан дарвозани итарди. Улар енгилгина очилди. Бахтиёр ховлига кириб, уй томонга йўл олди.

Кириш эшиги олдида ажин босган қорамтир юзли кампир ўша-ўша ҳолатда, яъни меҳнатда тобланган кўллари кўкраги устида қўйганича қаккайиб турибди.

Бахтиёр унга савол назари билан термилди.

Кампир индамади. Унинг нигоҳи Бахтиёрнинг устидан қаергадир узок-узокларга қадалган. Охири момо лабларини кимтиб-кимтиб деди:

– Улар энди йўк. Ҳеч ким йўк. Бутунлай...

Комсомол йиғилиши. Шовкин, қий-чув, ўринлардан бақир-чақирлар. Минбарга чикқан тиккайган сочили кўзойнакли йигит очилган газетани сермаганича таъқиб остига олинган Бахтиёр Асадовга лаънатлар ёғдирыпти. Раёсатнинг нариги томонидаги табуретка (судланаётганлар курсиси)да Бахтиёр ўтирибди. Унинг қўлида ўша газетанинг букланган, титилиб кетган сони. Бутун юзи бўйлаб Мухиддин кўрбошининг камчисидан қолган чандиклар.

– Ҳа, душман ҳар томонлама ҳийлакор, айёр ва хавфлидир! – ўзининг нафратга тўла маърузасини ниҳоясига етказди “тўрткўз”. – У ҳамма жойга тузок қўйиб ташлаган. Содда одамларни ўз тўрига турли хирсу ҳаваслар оркали туширади. У руҳиятимиз учун ов уюштиради. Бахтиёр Асадов камбағал оиланинг фарзанди, ғирт

етим, болалар уйининг тарбияланувчиси. Шўро хукумати унга ажойиб маълумот берди, унинг истеъдодига ишонч билан қаради. Хўш, у ана шу истеъдодини нимага сарфлади? Сиз билан бизнинг ғояларимизни коралашга. Мен шуни талаб қиламанки, ҳар ким, – бармоғи билан дўк урди у. – Ўз ўртоқларига диққат билан назар солсин! Сабаби Асадов ёлғиз эмас! Биз уни фош қилдик, аммо орамизда писиб ётганлар йўқ эмас. Сафларимизни тозалайлик, азиз ўртоқлар! Ғоявий иблислардан халос бўлайлик!

Гулдурас карсақлар остида “тўрткўз” минбардан намойишқорона тушиб келди.

Раислик қилувчи қалам билан графинга урди:

– Мэлс Бойзоқов сўз сўраяпти!

Мэлс саҳнага сакраб чиқди, Бахтиёрга орқа ўгириб, минбарга ўтиб кетди.

Залдаги шовқин энг юқори нуктасига чиқди.

– Йўқолсин Мэлс! Бу унинг энг яхши дўсти-ку!

– Уни тинглаб нима қиламиз! Иккаласининг тили бир!

– Бизга оқловчилар керак эмас!

– Гапира қолсин. Тазарру қилмоқчидир!

– Фитратнинг думи! Унинг журналида асарлари чоп этилган!

– Йўқолсин!

Раислик қилувчи қалам билан графинни каттик урди. Юз бераётган воқеани зал тўридан ЧК ходими Ильенко кулимсираган кўйи кузатиб ўтирибди.

Мэлс хаяжонини босиб олиш учун узоқ жим қолди. Ниҳоят бошини кўтариб сўз бошлади:

– Мен Бахтиёр билан болалиқдан дўстман...

Залда шовқин, ҳуштакбозлик, таҳқирли хитоблар кучайди.

– Ҳа, болалиқдан. Икковимиз ҳам ота-оналаримиздан эрта айрилдик. Болалар уйида ўсдик. Бир ўринда

ухладик, бир косадан таом еб, бир пиёладан чой ичдик. Бирга мактабга катнадик. Намунали ўқувчилар сифатида бизни Туркияга ўқишга юборишди. Бирок Туркияда ўқишимиз юришмади ва тахсилни Бокуда давом эттирдик. Мен буни нега алохида таъкидлаяпман. Гап шундаки, айнан Бокуда биз пантуркизм ва панисломизм ғояларини таркатаётган мусовотчилар даврасига тушиб колдик. Хулласи калом, аксилшўровий...

Залдаги шовкин, бакириқ-чакириқлар янада кучайди:

– Мана, гап каерда!

– Душман эканлиги яққол кўриниб турибди!

– Уларни комсомолдан ҳайдаш керак!

Бахтиёрнинг боши ғувиллаб кетди. Кўзларининг олдида доиралар суза бошлади. Айрим сўзларнигина эшитар, аммо мазмунини англаб етмас эди.

Мэлс кўлини кўтарди, овози дадиллашди, жаранглаб кетди:

– Ҳа, биз ўргимчакнинг уясига тушиб колган эдик. Уни ақли ва маккор душман тўқиган эди. Мени алдаганлари ва тўрга туширганларини бирданига англай олмадим. Аммо кейин тушундим. Ва мусовотчилар билан ҳам, жадидлар билан ҳам алоқаларимни бутунлай уздим. Ҳаммаси кимлардир ўйлагандек осон бўлгани йўқ. Фитрат ва гумашталарининг асл мақсадларини англаш учун вақт, ақл-идрок ва улғайиш керак бўлди!..

Зал нотикнинг сеҳрли нуткига берилиб, жим қолди.

Ильенко маъқуллаб бош ирғади.

Бахтиёр рухий исканжани ташлаб, бутун борлиғи билан Мэлсга тикилди.

– Бахтиёр – бутунлай бошқа гап! У ўта эрта пишди. Унинг феъли эхтиросли, аммо пинҳоний, яъни ичимдагини топ дейдиган одам. Уни ғоялар шакллантирди. Ҳатто менга, энг яқин дўстига ҳам ҳеч қачон ўз фикрла-

рини очик айтмаган. Шуни жуда-жуда истар эдимки, у хам мен ва бошқалар каби алданганлардан бўлиб чиксин. Бироқ бундай эмас-да. Айнан у мени Бокуда мушовотчиларнинг уясига бошлаб борди. У мени Фитратнинг ташкилотига кўшди. У хатто халқ душманининг кизига уйланишимни маслахат берди. Ўртоқлар! Тўғри, мен айбдорман. Ва сизлардан ўтиниб сўрайман – мени тегишли равишда жазоланглар. Тўғри қабул киламан. Бахтиёр Асадов масаласига келсак... Менинг ишончим комилки, комсомолда унга ўрин йўк!

Ҳавони қўллари билан кесган Мэлс минбардан чошиб тушиб кетди. Қаттиқ таажжубда қолган зал муайян вақт жим қолди. Кейин ҳадиксиралган бир қарсак, иккинчиси, кейин зал гулдурос қарсаклардан портлаб кетди...

Бахтиёр яна ўша оғир рухий ҳолатга қайтган ҳолда “судланувчилар курсиси”да махзун ўтирибди.

Зал талаб килади:

– Асадов жавоб берсин!

– Айтсин!

– Бахтиёр суд килинсин!

Раислик килувчи унинг тепасида туриб, елкасидан туртяпти:

– Асадов! Сенга нима бўлди? Сен сўзга чиқасанми? Айтадиган бирон гапинг борми?

– Менинг собиқ дўстим Мэлс айтган гапларнинг барчаси тўғри. Менинг ишларимга унинг ҳеч қандай алоқаси йўк. Мен ўзимни ҳеч нарсада айбдор деб ҳисобламайман, ҳеч нарсадан пушаймон ҳам эмасман. Мен – Фитратнинг шогирдиман. Мен ҳар қачон Фитратни ўзимнинг устозим деб ҳисоблайман. Мен ўз халқи учун шундай фидоий бўлган бошқа бирор одамни билмайман. Мени тақдир у билан учраштирганидан беҳад бахтиёрман!

У бир-бир қадам босиб сахнадан тушди ва бутун зал орқали чиқиш эшигига томон юрди...

Кечаси тун кирганидагина Бахтиёр ўз кулбасига қайтди.

Кулбанинг барча қисмида китоблар, қўлёзмалар, алоҳида варақлар бетартиб сочилиб ётибди. Токчалар қўпориб ташланган. Жомадондаги нарсалар полга сочилган. Мэлснинг ўзидан ҳам, нарсаларидан ҳам ному нишон йўқ. Бахтиёр ҳаммасини тушуниб етди: шу боис орқасидан силлиқ оҳангдаги сўзлар эшитилганида титраб ҳам қўймади:

– Мана, жуда яхши бўлди, ўзинг келганинг. Бизлар то тонггача сени кутиб ўтирагимизми, деган хаёлда эдик.

Бу Ильенко эди. Ёнида ҳамроҳи ҳам бор. Иккови ҳам бир хил, ўзларига хос тусда кулимсирайдилар.

– Ўзим билан нима олишим мумкин?

– Тиш шеткаси, совун, алмаштириш учун ички кийим. Устара олишга ижозат йўқ.

– Китоблар-чи?

– Бизда китоблар бор. Яхшигина кутубхона. Классикларнинг тўла асарлар тўплами... – янада кенгрок жилмаяди Ильенко. – Марксизм-ленинизм классикларининг. Хоҳлаганингча ўки! Фақат терговлардан озод пайтингда, албатта!

Кувнок амакилар, хайрихоҳлар-а...

ХИБСДАН ХАЛОС БЎЛИБ

Мэлс ва Бахтиёр умид билан эшикка термилишади. Темир эшикнинг темир зулфини шақирлади. Ғичирлади. Эшик очилди. Кесакида башанг кийинган афғон кўринди. Унинг орқасида хавфсизлик хизматининг тортинчоқ зобити ва икки соқчи турарди.

– Жаноб Асадий, кадрли Бахтиёр! Маъзур тутинг! – афғон кучоғини очиб, Бахтиёр томонга юрди. – Бизларнинг ўта ғайратли тартибот посбонларини кечиринг. Сизнинг бағрикенглигингизга умид киламан. – У Бахтиёрни бағрига босди. – Бу кишини ранжитадиган англашилмовчиликдан хабар топган заҳоти дарҳол йўлга тушдим. Энг муҳим, кечиктириб бўлмайдиган давлат ишлари ҳам мени тўхтата олмади! – У Бахтиёрдан чекингани билан узатилган қўллар масофасида елкасидан тутган эди. – Нима деяпман ўзи? Зудлик билан бу ердан кетайлик. – У зобитга қайрилди. – Шу қадар ҳурматли жанобни бу ювинди ўрада саклашга қандай ҳаддингиз сиғди? Яна бир бора ялинаман, кечиринглар, жаноблар!

У Мэлсга диққат билан тикилди.

– Жаноблар, сизларни таништиришга ижозат беринглар, – бирдан эсига тушди Бахтиёрнинг. – Жаноб Анвар Юсуфшоҳ, ташқи ишлар вазирлигининг департамент бошлиғи. Жаноб Маъруф Маъруфий. Бизнинг туркиялик меҳмонимиз. Муҳандис ҳамда бир қатор турк газеталарининг ўз мухбири.

– Ўта мамнунман, – таъзим қилди Мэлс.

– Мен ҳам чин кўнгилдан хурсандман. Умумий дўстларимиз сизларни Кобулда сабрсизлик билан кутишмоқда.

Зобитга фақат куйиб-пишиб ҳарсиллаш ва кўзларини жавдиратишдан бошқа нарса насиб этмади...

Йўлнинг Кобулгача қолган қисмини автомобилда босиб ўтишар экан, Мэлсни ҳайратга солгани шу бўлдики, рулни Хайрулла бошқараётган эди.

Сўзамол афғон Юсуфшоҳ уларни зериктирмади:

– Кобулда мураккаб вазият ҳукм сурмоқда. Шу жумладан, шоҳ саройида ҳам. – Бу гаплар аслида Мэлсга аталган эди. – Ҳукмрон партия шоҳни шўролар билан яқин муносабатда бўлишга, улар билан имзоланган бар-

ча битимларни беҳато бажаришга ундамоқда. Тўғриси, ҳаддан ортик ғайрат кўрсатмоқда. Қарши томон, яширмайман, каминаи камтарин ҳам шу тарафдаман, юзага келган вазиятдан ўта норозимиз. Биз немислар ва уларнинг иттифоқчилари билан дўстлик алоқаларини ривожлантириш ва мустаҳкамлаш тарафдоримиз. Биз туркистонлик биродарларимиз, ислом лашкарларига шўроларга қарши муқаддас юришга пухта тайёрланишига имкон берилишини истаймиз. Большовойлар томонидан босиб олинган худудларни қайтариб олиш, мусулмонларнинг топталган ҳуқуқларини қайта тиклаш вақти етди. Биз Зоҳиршоҳ ниҳоят бир тўхтамакга келиб тўғри йўлни танлайди, деган умиддамиз. Акс ҳолда... Норозилик шоҳ оиласининг ўзида ҳам кучаймоқда...

Кобулда машина бадавлат, дов-дарахтга кўмилган, мустамлака услубидаги панжарали чорбоғ билан ўралган қаср ёнида тўхтади.

– Менинг уйимнинг эшиклари сизлар учун доимо очик, – хайрлашди Юсуфшоҳ. – Жаноб Асадий бир неча бор менинг уйимда бўлган. Ўйлайманки, сиз ҳам, жаноб Маъруфий яқин вақт ичида камтарин уйимнинг кадрли меҳмони бўларсиз. Ҳозирча хайр. Ҳатто уйимда ҳам кечиктириб бўлмайдиган давлат ишлари билан шуғулланишимга тўғри келади. Сизларни эса муфти ҳазратлари Толиб эшон сабрсизлик билан кутмоқдалар. У келишимиз билан сизларни ўз хузурига олиб боришимизни илтимос қилдилар...

МУФТИ ТОЛИБ ЭШОН ҲАЗРАТЛАРИ

Ҳужранинг ланг очиб қўйилган эшиклари оркали меъморчиликнинг гўзал намунаси ҳисобланган масжид яққол кўзга ташланади. Пастда, ховлида гоҳи-гоҳи хизматдаги уламолар кўриниб қолади. Аммо бирор одам

муфти хазратларининг хужрасига яқин ҳам йўлай олмади.

Толиб эшон хазратлари самовардаги кайнок сувдан ўз кўли билан чой дамлади. Чамаси унга самовар ҳам, чой дамлаш амалиёти ҳам ёқарди. Меҳмонлар эҳтиром ила сукут сақлаб ўтиришарди.

– Чегарадан ўтаётганингизда бирор воқеа юз берди-ми? – гўё ҳеч нарсани билмагандек кизикди муфти.

– Бу жуда хунук иш бўлди, муфти хазратлари! Мен бунга сўз тополмаяпман! – Мэлс тутақа бошлади.

Бахтиёр унга жим тур деб имо қилди:

– Тузатиб бўлмайдиган ҳодиса юз берди, хазратим. Сизга содиқ ва сидкидил хизматкорингиз Муҳиддин кўрбоши фармонингиздаги “Кўрикчиларни зиёнсиз холга келтириб” деган сўзларни хато англаб, уларни қуролсизлантириш ўрнига ёппасига отиб ташлади.

– Ҳа, мен эшитдим. – Толиб эшон синчков нигоҳини Бахтиёрдан Мэлсга ўтказди. – Таассуфлар бўлсинким, жасур жангчи ҳамиша ҳам муносиб ақл-идрок эгаси бўлавермайди. Ва, аксинча, донишманд одамга гоҳо жангчи жасурлиги етишмайди.

– Улар Вали Қаюмхон хазратлари ташаббуси билан тузилган шавкатли Туркистон лашкари таркибидаги жасур ислом жангчилари эдилар, – шарҳлади Бахтиёр “рахнамо ота”нинг исмига хиёл урғу берган ҳолда. – Улар Олмонияда пухта тайёргарликдан ўтган, кўрбошиларимиз ҳузурида йўрикчи вазифаларини ўташлари лозим эди.

– Умид қиламанки, жаноб. – яна ўзини тутиб туролмади Мэлс. – Сиз ҳаммасини суриштириб, айбдорларни тегишли равишда жазолайсиз!

Бахтиёрга караганида туркистонлик муҳожирлар етакчи уламосининг нигоҳида енгилгина жаҳл изи кўринди.

– Қўрбоши ва навкарларининг айби ҳақида гапириш мураккаб иш, жаноб, – деди муфтини тўғри англаган Бахтиёр. – Гап шундаки, карвон кўриқчилари қизил армия жангчиларининг кийимида эдилар. Яқиндагина шўро чегарачилари билан тўқнашувда ўз навкарларининг ярмидан айрилган кўрбошининг ҳолатини ҳам тушуниш керак.

– Аввал суриштириш керак эди, – деди Мэлс кийинчилик билан ўзини босиб.

– Хўп, – бошини эгди Бахтиёр. – Аммо улар сиз, жаноб Маъруфий, бирор айби бўлмаган бечора йўл кўрсатувчини шафқатсиз равишда отиб ташлагангизни ҳам ўз кўзлари билан кўрган-ку. У эса бизнинг ҳам қондош, ҳам диндош биродаримиз эди.

– Мен бундай гувоҳни тирик қолдира олмасдим! – Мэлснинг кўзлари ғазабдан чакнади.

Муфти ҳазратлари ўз хузурида баҳслашишларига тоқат қилолмас эди:

– Агар ҳалок бўлган жангчилар асл мусулмонлар эрса, улар ўз ҳаётини муқаддас иш учун қурбон қилиб, шаҳидларга айландилар. Демак, бу Аллоҳнинг амридир. Мен уларнинг руҳи поклари учун тиловат қилурмен!

Шундан сўнг муфти Мэлсга диққат билан назар солди.

– Ҳаммасига Аллоҳ амри вожибдур! – минғирлашга мажбур бўлди Мэлс.

Толиб эшон меҳмонларга нисбатан алоҳида илтифот ва мурувватини намойиш этган ҳолда пиёлаларга ўз қўли билан чой қуйди. Кейин дастурхон остидан яшил муҳр босилган бежиримгина мовий конвертни олиб, ўз олдига қўйди.

– Биз Вали Қаюмхон ҳазратларининг шахсий мактубини олдик. У сизга тааллуқлидир, муҳтарам зот, – муфти конвертни кафти билан силади ва гўё беҳабар киши-

дек сўради. – Балки сизга менинг улкан дўстим Мустафо Чўқаев ҳалокатининг тафсилотлари маълумдир?

– Таассуфлар бўлсинким, жаноб муфти, – Мэкс тутилиб қолди. – Мен бу фожиали тарихдан бутунлай бе-хабарман.

– Сиз жаноб Чўқаевни шахсан билиш бахтига мушарраф бўлганмисиз?

– Йўқ, жаноб муфти, – Мэкс андак доврираб қолди. – Берлинга унинг ўлимидан салгина илгари бордим ва...

– Хўш, нима ҳам дердик... Вали Қаюмхон сизга мақтовдан иборат тавсиф берибди. У шуни ҳам маълум қилибдики, олмон кўмондонлиги билан келишилган ҳолда сиз биргаликда ўтказадиган жанговар ҳаракатларимизнинг бош мувофиқлаштирувчиси бўлиб тайинланибсиз. Мен мазмунни тўғри ифода этяпманми, Бахтиёр?

Мэкс Бахтиёрга ҳайрат билан тикилди.

– Сен Қаюмхоннинг хатини ўқиганмисан?

– Ўқиган, – тасдиқлади муфти. – Бахтиёр менинг ёзишмаларимни олиб боради, алоқаларимни амалга оширади. Шундоқ экан, бундан кейин тўғридан-тўғри Бахтиёрга мурожаат қилаверишингиз мумкин. Барча масалалар бўйича... Демак, мен шундай тушундимки, мухтарам зот, сиз Бош кўрбоши қилиб тайинландингиз?

Мэкс розилик белгиси сифатида бошини эгди.

– Менинг йигитларимга бу хабарнинг хуш келиши қийин. Қаюмхон – катта одам. У узоқда туриб ҳаммасини кўра олади. Бироқ Бош кўрбошини Катта қурултой сайлаши зарурлигидан беҳабарга ўхшайди.

– Жаноб Қаюмхон сизнинг донишмандлигингизга ва сизнинг таъсирингизга умид қилмоқда, муфти ҳазратлари...

“ТУРК ҲАММОМИ”ГА ТАКЛИФ

Хайрулла рул чамбарагини ушлаб машина ўрин-
дигининг юкори суянчиғига бош кўйганча кўзларини
юмиб кутарди. Аммо бедор эди. Жаноблар чиқиши бил-
лан моторни ўт олдирди. Ўтиришлари биланок машина
жилди.

– Демак, сен бошиданок менинг кимлигимни ва қан-
дай мақсадда келганимни билган экансан-да? – яшириб
бўлмайдиган гина билан тикилди Мэлс Бахтиёрга.

– Умумий йўсинда.

– Дарҳол контактга, яъни биргаликда иш юритишга
киришмоққа нима халакит берди?

– Сенга-чи?

– Мен сенинг муфти хузурида бу қадар юкори
мақомда эканлигингни билмасдим-да. Менга қария ўта
гумондор, ҳеч кимга ишонмайдиган зот дейишган эди.

– Бу тўғри.

– Сендан бошқаларгами?

Бахтиёр жимгина мийиғида кулди.

– Мен олмон элчихонасига боришим керак, – суҳбат
мавзусини ўзгартиришга шошилди Мэлс. – Бирок бу
афтода аҳволда эмас, албатта.

У ўзининг кир-чир, чангга беланган кийимига кўз
ташлади ва соқоли тиканакка айланган юзини кафти
билан силаб кўйди.

– Биз турк ҳаммомига борамиз. Бизлар роҳат-фа-
роғатга берилган онларимизда Хайрулла менинг уйим-
га бориб, янги кийим-кечак олиб келади.

– Майли, нима бўлса бўлар, – кўл силтади Мэлс ва
кулиб юборди. – Ҳаммом бўлса ҳаммом-да! Олмонлар
озгина кутса кута қолсинлар!

ТУРК ҲАММОМИДА

(давоми)

Ҳаммомнинг буғига пишиб терга ботган ва толиққан Мэлс ва Бахтиёр сузиш ҳавзасининг четидаги стол атрофига ўтириб олиб, чойшабларга ўралганлари боис бир хил киёфага кириб қолган бошқа мижозларга кўз ташлаган ҳолда гуруннга киришдилар.

– Ҳаммомдан ташқари бильярд ва ўйин заллари, теннис корти, кичик ресторан ва албатта, ўз “хизмат ходим”ларига эга бўлган никобланган бордель, яъни ишратхона бор, – тушунтирди Бахтиёр. – Хулласи қалом, дипломатик корпуснинг ўзига яраша клуби. Эркаклар клуби.

– Жаноб Асадий, – деб қаттагина чойшаб бурканган кичкинагина япон келди. – Мен сиз ҳакингизда суриштирдим. Мен сиз билан бир мусулмонча диний маросимнинг ҳайратга соладиган нафис нозиклиги тўғрисида сўзлашмоқчи эдим.

– Яна бир марта изҳор этишга ижозат берингким, жаноб Суэто, – ўрнидан турди Бахтиёр. – Сиз билан суҳбатлашиш доимо менга чинакам роҳат бахш этиб келади. Ҳамиша менинг илтифотимдан фойдаланишингиз мумкин.

– Жаноб Асадий, сизга ташаккур билдираман. Қачон вақтингиз бўлса, менга қўнғироқ қилинг, илтимос, – япон таъзим кила-кила ортига тисарилиб юрди.

– Савдо атташеси, – секингина тушунтирди Бахтиёр. – Ва тасаввур қилгин, алҳамдилуллоҳ, мусулмон. Японияда ҳам биз билан бир динга мансублар анча экан.

– Разведкачими? Резидентми?

– Бўлиши мумкин. Энг муҳими, бизнинг ҳаракатимизга мойиллиги бор...

– Хеллоу, жаноб Бахтиёр! – унинг елкасига кафти билан дўстона кокиб қўйди норғул, малла, навкирон эркак. Буниси чойшабсиз бўлиб, калта иштонча кийган, атлетларга хос қудратли, йўғон жуссаси манаман деб ўзини кўз-кўз қиларди. – Биз мистер Владек билан, – у сал нарида турган сочлари хиёл эрта оқарган кўркам эркакка қаради. – Сизнинг кимларга кўпроқ эхтиром билдиришингиз тўғрисида гаров ўйнадик. Немисларгами ё японларга? Мистер Владек японларга деган нутан назарда турибди. Бу менга ёқмади, чунки мен немисларга деб тикдим. Қанийди, мен бу ерда ҳам янглишсам, чунки менинг фикримга кўра сиз америкаликлар билан дўст тутинишингиз лозим. Келажак албатта бизларнинг кўлимизда бўлади!

– Бунинг устига сизлар ҳаммадан ҳам яхши ҳақ тўлайсизлар, деб эшитдим, – унинг ўз оҳангига мос равишда ҳазиллашди Бахтиёр.

– О, ха! Долларлар! Немисларникидек сохта эмас, ҳақиқий. Уларда ҳамма нарса: нон ҳам, кофе ҳам, чарм ҳам, долларлар ҳам ясама. Сиз ажойиб – О' кей йигитсиз, Бахтиёр! Минг афсуским, виски ичмайсиз-да!

Америкалик дикқат билан, худди суратга олаётган мисол Мэлсга тикилди:

– Балки, сизнинг ошнангиз ичар!

Мэлс кўзлари билан Бахтиёрга рози эканини англатди.

– Таништиришга ижозат беринглар: Фил О' Брайен – журналист. Жаноб Домашкевич, – поляк меъёрга кўра таъзим қилди, – поляк консуллиги ходими. Менинг меҳмоним – туркиялик муҳандис ва “Ёш Туркистон” газетасининг ўз муҳбири Маъруф Маъруфий.

– Ҳамкасбми? О' кей!

Фил қўлларини кўтариб, бармоқларини кирсиллатди.

Бир сониядан кейин виски қуйилган тўрт қадах ва очиқ содали сув шишаси турган патнисни ушлаган кўҳликкина қиз пайдо бўлди.

– Биз ирландлар янкилардан фаркли ўларок, вискини содали сувсиз ичишни яхши кўрамыз!

– Мен ҳам уриниб кўраман, – енгил шубҳа билан шунга қарор қилди Мэлс. – Ёқимли тарзда танишганимиз учун оламыз!

– Дўстлик учун. Урушдан кейинги.

Америкалик бир зарб билан вискини ютиб юборди ва тўпнинг ўқидек бассейнга отилди. Бир-бирига қарамасдан поляк ва Мэлс ҳам ичдилар. Поляк индамасдан, қуруқкина таъзим билан узоклашди.

– Раҳмат, малика, – Бахтиёр патнисга ичилмаган қадаҳни кўйди ва Мэлсга тушунтирмоқчи бўлди. – Фил...

– Мен тушундим, Бахтиёр. Бу сулув киз ким бўлади?

– Шу лахзаданок кетидан боришинг мумкин.

– Бу ерда ҳаммаси шунчалар оддийми?

– Шундай деса ҳам бўлади. Дарвоқе, у бизнинг ҳамюртимиз, асли водийлик.

– Бечоралар, бечоралар, – бош чайқаб кўйди Мэлс. – Биз уларга туғилган ерини қайтариб беришимиз керак.

– Бу бизнинг бурчимиз.

Ёнларидан ўтаётган ёш бўлмаган, аммо ўзини асраб-авайлаган, каттакон чойшаб ҳам ҳарбийча қадди ростлигини яшира олмаган эркак тўхтаб, бир кўзига монокль илди. У Бахтиёрга қисқагина бош силкиди-да, нигоҳи бир лаҳза Мэлсга қадалди. Бахтиёр унсиз таъзим билан жавоб берди.

Шу лахзада бассейннинг улар ўтирган жойидан америкалик сузиб чиқди-да, кўкрагини ҳавза қиррасига тиради:

– Дарвоқе, жаноблар! Шанба куни бизнинг элчи-хонамиз “Сталинград жанги” деб номланган ажойиб фильм намоишига таклиф қилади. Фильмни бизнинг иттифокчиларимиз – руслар тақдим этган. Ишонтириб айтаманки, бунақасини ҳеч қачон кўрмагансиз. Герр

Шенк! – орқасига ўгирилиб кетаётган монокли немис Филга қарашга мажбур бўлди. – Ўйлашимча, сиз учун ҳам кизиқарли бўлади. Таклифнома юборайликми?

Немис моноклини олиб ташлади, бошини тик тутганча, жавоб бермасдан нари кетди. Қистаб қолган кулгусини Фил ўзи билан сув қаърига яширди.

– Америкаликларда жаноб дипломатларни шу тарзда мазах қилиш одати бор, – қайд қилди Бахтиёр ва тушунтирди. – У немис эса, менинг тушунишим бўйича, сен шунчалик олдига шошган одамдир. Герр Вальтер Шенк. Тўғри бориб ҳозир ўзингни унга таништиришинг мумкин.

– Сен ҳам ҳазилни яхши кўрасанми, дейман?

– Унда нима қиламиз. Кетдик, бўлмасам...

Бежирим қилиб тикилган замонавий костюм-шим кийган икки ёш йигит “Турк ҳаммоми”дан чиқишди-да, ўзларини кутиб турган машинага қараб йўл олишди. Изларидан хизматкор уларнинг ювилиб, дазмолланган аввалги кийимларини батартиб пакетда олиб борарди.

– Қоронғи тушиб қолибди, – деди Мэлс ўриндикка чўқар экан. – Мен эса ҳали меҳмонхонага жойлашишим керак!

– Сенга тинчгина жойдан ижарага квартира олишган. Бирок бу эртанги кун учун. Бугун эса сен – менинг уйимнинг азиз меҳмонисан!

– Сенинг ўз уйинг борми?

Бахтиёр юраётган машина моторининг гуриллаши пасайишини кутиб, жавобни хиёл кейинроқ айтди:

– Қайнатам бизга сеп сифатида кичкинагина уй тортиқ қилган.

– Сен бу ерда уйландингми?

– Ҳа, оилам бор. Хотиним, кизалоғим...

– Сен-чи? Уйландингми?

– Йўқ. Фурсати етмади. Мен хали йўлдаги одамман. Хўш, ким у? Кимнинг кизи? Қайси диёрлардан?

– Менинг хотиним – ҳурматли зот Ҳикматбекнинг кизи!

– Тўхта. Ҳикматбек кўрбошиними? Ўшанинг кизими? Амир Олимхоннинг дўсти-я? – Бахтиёр берилган ҳар бир саволга бош силкиш билан жавоб қайтарарди. – Энди тушунарли, сенда шунчалар кучли алоқаларнинг борлиги! Толиб эшон, Ҳикматбек кўрбоши...

– Менинг мухтарам қайнатам аллақачон бу ишлардан четга чикиб кетган. Маккага пиёда ҳажга бориб, гуноҳларини ювди. – Бахтиёр мийиғида кулди. – Энди бизларнинг ҳарбий интилишларимизни маъқулламапти. Ислом лашкарига бир мири ҳам бермайди. Аммо кашшоқ бўлиб қолган ҳамюртларига хотамтойлик билан кўмаклашапти. Факат жуда кўп бeryпти.

– Ҳикматбек ҳозир ҳам аввалгидек бой-бадавлатми?

– Савдода унинг ошиғи олчи бўлди ва капиталини кўпайтириб олди. Дипломатия ва олий афғон доираларидаги катта алоқалари унинг олдида кенг имкониятлар очиб берди.

– Омадли экансан, Бахтиёр, – кулимсиради Мэлс. – Шундай қайнатаси бор одам ўзини ҳеч нарсадан қисмаси хам бўлади!

– Хато фикрдасан. Биз ўзимизнинг камтарин маблағларимиз эвазига кун кечирамиз. Ҳикматбек менга сармоя беришга тайёр, аммо мен рад қилдим. Бу ишим билан уни хурсанд қилдим. У куёв танлашда янглишмаганига амин бўлди.

– Қойил қолиш керак! Кимсан Ҳикматбек кўрбошининг кизини хотинликка олиш-а. Сен қандай қилиб бунга муваффақ бўлдинг?

– Кечиргин. Урф-одатга кўра. Толиб эшон мени ўша уйга олиб борди, таништирди, Ҳикматбекдан қизини

менга беришни илтимос қилди. Ҳикматбек эса қизидан сўради... Мана, келиб ҳам қолдик. Марҳамат қилинг, кадрли меҳмон!..

ХОТИРА

– Ижозат бер, сенга хотиним Хотирани таништирай.

Мэлс ўзини йўқотиб қўймасдан хайратга тушган, тош қотган, гангиб қолган эди. Унинг олдида Хотиранинг шарпаси турарди. Олис ёшлик чоғидаги ўша Хотира.

– Хотира, бу жаноб Маъруфий. Маъруф Маъруфий. Биз у билан унчалик яқин бўлмаган кийин йўлни босиб ўтдик.

Хотира таажжубга тўла нигоҳини Мэлдан эрига ва яна Мэлсга ўтказарди. У меҳмонга қарар экан, гоҳ уни танир, бир вақтнинг ўзида танимагандек бўларди.

– Мэлс?! – журъатсизгина сўради аёл.

У бошини сарак-сарак қилар экан, бирор сўз айтишга мажоли келмас, халқумини бўғиб ташлаган ҳаяжонини тез-тез ютишга уринарди.

– Мэлс, наҳотки, бу сиз, – биринчи бўлиб Хотира ўзини тутиб олди. – Э, худойим, қайси шамол учирди?

Ва Мэлс яна сўз тополмади, қўлларини ёйиб қўйди, холос.

– Нега биз остонада турибмиз? – ўзига келди унинг эгаси аввалдан айтилмаган ташрифнинг икки тараф учун ҳам тахир бўлганини англагач. – Кетдик, қўлимизни ювамиз, Мэлс?

Бахтиёр Мэлснинг қўлига сув қуя бошлаганида ноқулай вазиятни юмшатишга уринди:

– Кечир мени, Мэлс. Бундоқ бўлишини кўзда тутмаган эканман!

– Алдашнинг нима кераги бор эди? Аллақандай нарсаларни ўйлаб топишнинг не кераги бор эди, худо хайрингни бергур?

– Эсингдами, қачонлардир сенинг ўзинг менга Хотирага ўйланишни маслаҳат берган эдинг?

– Ҳа, эсимда! – тикланди Мэлс ва кўзлари чакнаб, Бахтиёрга тиғиз юзма-юз келди. – Ҳаммаси менинг эсимда! Аммо бунга Ҳикматбек кўрбошининг қандай алоқаси бор? Сенга бу ёлғон нима учун керак эди?

– Бу ёлғон эмас эди, Мэлс. Муҳтарам Ҳикматбек ҳақиқатан ҳам Хотирани ўзига қиз қилиб олган экан.

– Эркаклар! – чорлади Хотира. – Тезлашинглар! Дастурхон кутиб колди...

Мэлс ўзини аранг тутиб олди. Хотира билан кутилмаган ушбу учрашув уни шу қадар теран ҳаяжонга солгани сезилиб турарди. У Бахтиёрга ва отасининг қўлларида эркаланаётган жажжи Холидага, дастурхонга қарашга ҳаракат қилар, нигоҳи хонанинг деворларида айланар, аммо қанчалик уринмасин, яна Хотирага қарайверарди.

У меҳмонларга аталган хонадан чиққанида, Мэлс:

– Мен Хотиранинг отаси билан учрашдим, – деди.

Бахтиёр унга ҳайрон бўлиб боқди:

– У томондан ўтиб келган одамлар менга Нуриддин амакини Сибирдаги лагердан қочишга уринганида отиб ташладилар, дейишган эди.

– Йўқ. Бир йил аввал мен уни ҳарбий асирлар жойлаштирилган немис лагеридан топиб олдим. Қамокдан у кўнгилли сифатида фронтга кетди. Штрафной батальонда бўлди. Ўлимга ҳукм қилинганлар батальони эди у. Оғир ярадор бўлиб асирга тушибди. Менинг илтимосимга кўра уни госпиталга жойладилар...

Мэлс жимгина ўтириб, ўйга толди.

– Кейин-чи? – сўради Бахтиёр. – Унинг ҳоли нима кечди?

– Билмайман, айтиш керакми, йўкми?

– Айтиш керак.

Мэлс қизчага, кейин Хотира чиқиб кетгач, ёпилган эшикка қаради ва сўзини давом эттирди:

– Шифокорлар уни оёққа турғазишди. Мен уни Туркистон лашкарлари сафига киритдим. Сўнгра ўз командга олдим. У менинг қаерга ва нима учун кетаётганимни биларди. Ва бу йўл уни оиласига олиб келишига, бу ердан хотини ва қизини топишига умид қиларди. У мендан туғишган укаси жигарларини Афғонистонга олиб кетганини эшитган эди. – Мэлс Бахтиёрга кўз тикди, у эса кўзларини чирт юмиб, кафтлари билан бошини қаттиқ чангаллаб ўтирарди. – Охири ўзингга аён. Уни чегарада отиб ташладилар...

– Нуриддиннинг туғишган укаси Муҳиддин... Илтимос, Хотирага лом-мим дема. Сендан ўтиниб сўрайман...

ВА ЯНА “МЕНИНГ ОИЛАМНИ САҚЛАБ ҚОЛ, МЭЛС!”

(Ўтмишдан бир саҳифа)

Мэлсининг кўз ўнгидан Нуриддиннинг хибсга олиниши тонги лавҳалари бир-бир ўтмоқда: Хотира-Нуриддин-Замирахон-Кампир-Хотира. Навнихолгина Хотира. Ва отасининг бўғиқ хитоби: “Мэлс! Хабарим бор, сен менинг қизимни ёқтирасан! Менинг оиламни қутқариб қол! Ялинаман! Хотирани ол! Уйлан! Сизларга оқ фотиҳа бердим!”

ХОТИРА

(давоми)

Хотира кирди, чой, ширинликлар, мевалар келтирди. Деярлик қўл теккизилмаган паловга, Мэленинг олдидаги очилмаган француз коньягига хайрон бўлиб қаради. Бахтиёр нигоҳи билан хотинини бир сўз ҳам айтмасликка ундади.

Мэлс бирдан сўппайиб, гўё кўп йилга қартайиб қолгандек эди. Фақат Хотирага қараганида унинг нурсизлана бошлаган кўзларида ожизгина олов ёнгандек бўлар, бурнининг нозик катаклари хиёл-хиёл титрар эди.

– Сенга нима бўлди, Мэлс? – сўради Бахтиёр.

Мэлс Бахтиёрга олис-олис хаёлотдан кийинчилик билан қайтиб келгандек туман қоплаган нигоҳи билан тикилди.

– Чарчадим. Балки, хаммомдан кейин лоҳасландимми? Кечир. Мен жуда чарчадим...

ХАЁЛОТ ОҚШОМИ

Бу оқшом жажжи Холидадан бошқа ҳеч ким ухлагани йўқ.

Хотира Бахтиёрнинг сочларини бармоқлари билан тараб, охиста-охиста силаб, эркалаб қулоғига шивирларди:

– Севгилим, мен ҳамини сизни йўқотиб қўйишдан чўчийман. Қачон сиз уйдан чиқиб кетсангиз, шу заҳоти мени кўрқув босади. Ҳатто қасрга кетганингизни билсам ҳам ваҳимага тушаман. Ҳатто бир дақиқага, газета опкелишга кетсангиз ҳам. Бир неча кун бўлмаганингизда эса биз Холида билан бутунлай ёлғиз қолдик, деган хаёлга бораман. Мен отамни, онамни йўқотдим. Ва фақат сиз билан яшайман. Аммо сизни ҳам йўқотадиган бўлсам, бу менинг хаётимнинг охири бўлади.

– Ўзингни бос, Хотира. Бундай хавотир учун ҳеч қандай асос йўқ.

– Бор, севгилим, бор. Атрофингиздаги кўрбошилар ҳар қандай одамга ташланишга, ғажиб ташлашга шай турибдилар. Шафқатсиз ва кўркинчли Муҳиддин амаким. Макжор ва қаҳрли чол Толиб эшон. Бегона одамлар – аж-набийлар. Улардан ўлимнинг совуқ нафаси эсиб туради. Сиз эса бир ўзингизсиз, бутунлай яққасиз. Ухлаганингизда кўпинча инграб, оҳ уриб чиқасиз. Буларнинг бари танҳоликдан. Сизда умуман дўст дегани йўқ.

– Менинг бахтимга сен борсан. Ва бизнинг митти Холидамиз бор.

– Мен бошқа нарсани назарда тутган эдим.

– Дўстларми? Мана, дўстларимдан бири бу кеча бизнинг уйда тунамоқда.

– Нега? Сиз уни ҳеч қачон эсга олмадингиз, у ҳақда умуман сўз очмадингиз? Ораларингиздан бирор нарса ўтдимми? Мен сезиб турибман. Мэлис сизга дўст эмас. Уни уйимизга келтирмаслигингиз керак эди. Бежиз чорлабсиз. У ичи қора одам. Одамларга бахтсизлик келтиради у. Мэлис сизни ҳуш кўрмайди. Балки, мени маъзур тутинг, севгилим, сиздан нафратланади ҳам.

– Сен шундай деб ўйлайсанми?

– Мен ўйлаётганим йўқ, ўйлашдан кўрқяпман, ҳолос. Мен ҳис қияпман, сезяпман. Севган аёлнинг туйғулари ақлидан ҳам кўпроқ сезги беради...

ХАЁЛОТ ОҚШОМИ. МЭЛС

Ой нури деразанинг шаффоф ойналари орқали Мэлига тушиб турарди. У кўзлари очиқ ҳолда ётарди. Юзларини жикқа тер босган.

– Нега? – овоз чиқариб ўйларди Мэлис. – Нега унинг ошиғи олчи, меники эмас? Нега у ҳаммасини машаққат-

сиз қўлга киритди? Менга эса факат ҳавас килиш қолди. Болалигимиздан буён шундай. У бинойидек ўқир, мен кетидан судралиб юрардим; ажойиб шеърлар ёзар, мен эса ундан ортда қолмаслик учун қофия жуфтлардим; ҳамманинг тилини топарди, мен эса ёнидаги ошнаси эдим, холос. Фитрат уни ардоқлар, менга эса ачинганидан бош силкиб қўярди. Нуриддин менга, факат менга кизини бермоқчи эди. Отаси бу ердан кизини ахтармоқчи эди. Мен ҳам Хотирани топишни орзу қилганим боис Нуриддинни ўз гуруҳимга олган эдим. Нега энди Хотира унинг аёлига айланди? Ҳаммаси бошқача бўлиши керак эди-ку...

ВА ЯНА “МЕНИНГ ОИЛАМНИ САҚЛАБ ҚОЛ, МЭЛС!”

(Ўтмишдан бир саҳифа)

Кетма-кет бир хил воқеа такрорланаверади: югуриб бораётган Нуриддин йиқилиб, тупрокка беланади, қоқилади ва йиқилади, қоқилади ва йиқилади... Мэлнинг эмас, Бахтиёрнинг оёқлари остига йиқилади.

– Бахтиёр, – хириллаб чорлайди Нуриддин. – Менинг кизимни ол! Унга уйлан! Менинг оиламни сақлаб қол!

Қўриқчилар чопиб келяптилар, яқинлашяптилар. Уларнинг орқасида эса – унга, Мэлсга тўла умид билан қараб турган Хотиранинг ва онасининг чехралари.

– Бахтиёр! Ялинаман сенга! Сен ахир, Хотирани севасан-ку! Унга уйлан!

– Ҳа! Нега жимсан? – Мэлс Бахтиёрнинг афтига қараб сўз қотади. – Жавоб бер! Қўрқяпсанми?

Бахтиёр бошини эгади, орқасига бурилади ва оёқларини судраб, тиззагача чанг-тупрок кечиби, олислашади.

– Ота! – Мэлс Нуриддиннинг туришига кўмаклашди. – Мен сизнинг кизингизни севаман. Хотирани хотинликка оламан. Бизларга оқ фотиҳа беринг.

Нуриддин кўз ёшлари билан Мэлсни кучади, кўксига босади.

Хайрон қолган кўрикчилар қокқан қозикдек қотиб қоладилар, аралашишга ботинолмай турадилар...

ХАЁЛОТ ОҚШОМИ. МЭЛС

(давоми)

Мэлс кафтининг орқаси билан пешанасидаги маржон-маржон терни артди. Дераза ортидаги совук ой гўё икки шохли бўлиб кўриняпти.

Мэлсининг эти увишди.

– Мен бўлишим мумкин эди, бошқача бўлишим мумкин эди-ку!

ЁШЛАР ЙИҒИЛИШИ

(Ўтмишдан бир саҳифа)

Лиқ тўла зал. Шовкин-сурон. Саҳнанинг четидаги табуреткада ночор, нолон Бахтиёр бош эгиб ўтирибди. Қутирган ҳайвоннинг кўзларидек олазарақ нигоҳи залнинг гоҳ у ёғидан, гоҳ бу ёғидан олма теради.

Минбарда турган Мэлс қўлларини буйруқ тарзида кўтаради ва зал буйсунган кўйи жимиб қолди.

– Сиз умуман айби йўқ одамни судлаяпсиз, – сўз бошлади Мэлс. – У оддий, ўзининг дастлабки, ҳали ишончли бўлмаган қадамларини қўяётган шоир. Ўзи нима қилаётганини билмайди. У кўзи ожиздек йўл бошловчининг изидан боряпти. Мен болалиқдан бошлаб

унинг кўлидан ушлаб етаклаб келяпман ва итоат билан изимдан юряпти. Ва ниҳоят у эмас, мен, эшитяпсизми? Мен халқ душманининг кизига уйланыпман. Ўрнингдан тур, Хотира! Улар сени кўрсинлар! Кўрсинларгина эмас, билиб қўйсинларки, бу ёруғ оламда ҳар қандай чегарани, ҳар қандай сиёсатни, ҳар қандай мафқурани тан олмайдиган мухаббат бор!

Биринчи қаторда ўтирган Хотира ўрнидан туриб, юзи билан залга ўгирилади. Очик, сулув чехраси билан бурилади.

Унинг мукамал гўзаллигига маҳлиё бўлган зал котиб қолади.

– Мана, буни мухаббат деса арзийди!

– Балли, Мэлс!

– Яшасин ҳақиқат!

– Мана, буни дўст деса бўлади. Мана, буни инсон деса арзийди!

– Қандай мардлик! Қандай матонат!

Зал гулдурос карсақлардан ёрилиб кетай дейди.

Ва сеҳрланган, севиб қолган Хотира минбарда мағрур турган Мэлсга меҳр билан тикилади...

ХАЁЛОТ ОҚШОМИ. МЭЛС

(давоми)

Мэлс ухлаб ётган ўриндан учиб турди. У оғир нафас олар, хансирарди. Тер ундан жилға бўлиб окарди.

– Мени кечир, Хотира. Мен отангнинг ўлимида айбодорман. Мен уни бу ерга опкелган эдим. Мен сабабли ҳалок бўлди у. Мен котилдан касос оламан, Хотира. Ўзинг ёрлакагин, Аллоҳ. Агар ўшанда билганимда эди. Имконим бўлганида эди! Ўша оқшом уни Самарқандда

ўлдиришим керак эди. Ўлдиришим шарт эди. Ва бирор одам Муҳиддин кўрбошининг ўлими учун мени айбламаган бўларди!

“АЛВИДО, ХОТИРА!”

(Ўтмишидан бир саҳифа)

Тун. Мэс девор устидан Нуриддиннинг ҳовлисига назар соляпти. Эгарланган уч от қисирлатиб дон ейди. Уйнинг ярим очилган эшиги ва деразадан хира нур таралади. Вақти-вақти билан бир эркакнинг дағал сўзлари эшитилади. Лекин нима деганларини тушуниб бўлмайди. Охири Мэс девордан ошишга аҳд қилди.

– Эҳ, иблислар! Шиша сепилган экан!

У чопонини ечиб, деворнинг устига ёйди ва жимгина ўтиб, ҳовлига кириб олди.

Қаттиқ оёқ зарбидан эшик очилиб кетди.

Мэс бостирмалар орасидаги ёрикка яширинди.

Уйдан хуржунлар кўтарган Муҳиддин чикиб, отлар боғланган қурилмага келди, хуржунларни отлардан бирининг яғринига юклади. Қолган икки отга зарур юклар аллақачон ортилган эди.

– Хей, аёллар! Чикинлар! Вақт бўлди!

Уйдан Хотира чикиб келди.

– Онанг қани?

– Бувим билан гаплашяпти.

– Гапи адо бўлмайди! – дарғазаб бақирди Муҳиддин. – Топган вақтини карагин!

У уйга қараб йўртди.

– Хотира, кўркиб кетма, – чорлайди қизни Мэс.

– Бахтиёр?! – қувонч билан хитоб қилиб овоз томон ўғирилди Хотира. – Сиз қаердасиз?

– Бу – мен, Мэлсман, – у яширинган жойидан чикди. – У сизларни каерга олиб кетмоқда?

– Билмайман. Афғонистонга бўлса керак. У ўша жойлардан келди. Бахтиёр кани?

– Хотира вақт йўк. Мен сени севаман...

– Йўк, йўк, – кўркүв билан унинг сўзини бўлди Хотира. – Кераги йўк, Мэлс. Улар келишяпти. Тезроқ бекининг.

– Сен ким билан гаплашяпсан? – хавотир билан чор атрофга тикилди уйдан чиққан амакиси. – Ким бор бу ерда?

Мэлс боши узра оғир ғўлани кўтарганча ёрикка бекиниб турди.

– Ҳеч ким йўк, – хиёл тутилиб жавоб берди Хотира. – От билан гаплашдим, амаки. Ахир мен унинг устида кетаман-ку!

– Анов байтал сеники! – пишқирди Муҳиддин. – Бу менинг айғирим. Тез ўтиринглар. Тонг оқаришидан олдин узоқроққа кетиб улгуришимиз лозим.

Аёлларнинг эгарларга чиқиб олишига кўмаклашгач, кўрбоши худди Мэлснинг ёнидан, унга елкасини ўгириб ўтди. Боши узра кўтарилган ғўла билан бир туширса тамом-вассалом эди.

Амакиси дарвозани очиб, отларни олиб чикди ва қайтадан дарвозани жипс ёпди.

Туёқлари ерга урилганча отлар узоқлашиб борарди. Ғўла Мэлснинг оёғи остига гурсиллаб тушди.

– Алвидо, Хотира.

Уйнинг эшиги ёнида қора соя бўлиб қўлларини кўкраги устига қўйган кампир қотиб қолган эди.

ХАЁЛОТ ОҚШОМИ

(давоми)

Хотира тўшакда тик ўтирибди. Бахтиёр бошини унинг тиззаларига қўйганча ором оляпти.

Хотира сўзлайди:

– Мен кейинги пайтда кўзгунинг олдига боришдан кўркадиган бўлиб қоляпман. Сабаби вақт ўтган сари онамга ўхшаб боряпман. Хафа бўлманг, менинг севимли жанобим. Мен ёмон фикрлардан йироқ бўлишга ҳаракат қиляпман. Аммо баъзан мени ҳам ана шундай дахшатли қисмат кутмаяптими, деган ўйга бориб қоламан.

Хотира сўзлар экан, кўз ўнгида ўтмишнинг узук-юлук кўринишлари яққол кўзга ташлана бошлади.

– Амаким уйдан барча тақинчоқларимизни олиб чиқишни буюрган эди. Эронга етиб борганимизда онамда атиги бир узугу икки жуфт олтин сирға борлигини билгач, ғазаб отига минди, ойимни калтаклади, мени ҳам урди... Кейин у бизни Машҳадга олиб борди. Ва ногоҳ биз тўхтаган ўша кўрқинчли чойхонада сизни кўриб қолдим. Мен қувончдан кичкириб юборай дедим. Ёшгина, содда қиз эдим-да. Сизни у ерга мен туфайли, яъни мени кутқариш учун келган, деб ўйлабман... Аммо сиз мени танидингизу бошқа томонга ўгирилдингиз. Ва шундагина мен сизни таниш мумкин эмаслигини англадим... Барибир мен сизга ишонардим, кутардим. Ахир сиз ёнимизда эдингиз ва гоҳ-гоҳ сизни кўриб қолардим. Онам эса аччиқ-аччиқ кўз ёш тўкиб, амаким бизларни ишратхонага сотиб юборганини айтди. Ўзи ва мени ўлдиришга чоғланаётгани учун кечирим сўради. Мен ишонмадим. Сиз ҳамиша ёнма-ён юардингиз. Сизнинг бирор чора ўйлаб топишингизга ишончим қомил эди...

ГУЛХАНГА АЙЛАНГАН ФАРИШТА

(Ўтмишдан бир саҳифа)

Бахтиёр казо-казо меҳмонларга аталган мухташам меҳмонхонада фавқулодда ғайрат-шижоат билан хизмат қиларди. Ана шу ғайрат-шижоатнинг замирига у уларнинг барча суҳбатларини эшитиш учун кадамини секинлатадиган лаҳзаларини яширарди.

– Мен жон-жон деб бу сулув она билан навнихол оху, хали очилмаган ғунчани ўзимга колдирган бўлардим, мухтарам жаноб Ҳикматбек, – дона-дона қилиб сўзларди Ашир чойхоначи. – Бироқ, баҳоси! – кафтларини кафтларига ишкалаб, башанг кийинган меҳмонга тикилди. – Бундоқ сарфу харажатлар камтарингина корхонамнинг белини синдириб юборади. Асосийси эса жаннатнинг бу хурлари васлидан баҳраманд бўладиган бадавлат меҳмонларни каердан топаман?!

Ашир чойхоначи кўзларини юмалатиб, юзи билан осмонга қарайди, гўё Ярагган Эгамдан мадад сўраган бўлади.

Муҳиддин кўрбоши розилик бергандек бошини силкиб, кўзларидаги очофатлик ва сабрсизлигини ошкор қилади.

– Хўш, сиз ўз молингизга қанча сўраяпсиз, илтифотли зот? – мурожаат қилди унга Ҳикматбек.

– Юз олтин танга! – хитоб қилди кўрбоши.

Бу баҳони эшитиб ҳатто кўпни кўрган Ашир чойхоначининг кўзлари хайратдан олайиб кетди. Айтилган нархни эшитган Ҳикматбекнинг бир туки ҳам титрамади.

– Бу ўтқинчи дунёда бебаҳо, самовий мўъзижалар ҳам рўй бериши мумкин. – Ҳикматбек ўйга толиб қулимсиради. – Нима ҳам дердик! Молингизни кўришни истайман!

У ўрнидан туриб, дастурхонга Бахтиёрга аталган олтин тангани ташлади. Муҳиддиннинг оч кўзлари танганинг йўналишида йўрғалади, кейин Бахтиёрга ғазаб билан тикилди.

– Сенинг туркинг менга умуман ёкмаяпти, – кўз кири билан шубҳали нигоҳ ташлади кўрбоши. – Сени қаердадир кўрганман!

Бахтиёр чойчақадан беҳад шод бўлганини кўрсатиш асносида ўзини Муҳиддиннинг сўзларини тингламаганга солди.

Ашир чойхоначи фитнага хос қўл силкиш билан меҳмонларга ортимдан юринглар, деб ишора қилди...

Бахтиёр хиёл орқада қолиб уларнинг кетидан кузатди, чойхона-ишратхонанинг бир неча кунжаклари-пучмоқларидан ўтгач, у ёғида яширинишнинг иложи йўқлигидан тўхташга мажбур бўлди.

Учовлон дастлабки қараганда тап-тақирдек таасурот қолдирадиган девор олдида тўхтадилар. Ашир чойхоначи аввал пардани сурди, кейин девордаги кичик тоқчани очиб, тиркишни кўрсатди.

– Марҳамат қилиб, томоша қилинг, жаноб Ҳикматбек, – дея яширин тиркиш олдидаги ўринни бўшатди у мақтовга берилиб бошини чайқар экан.

Ҳикматбек тиркишга узок тикилиб қолди...

Деразалари йўқ каталакдек факирона кулбада керосин лампанинг хира ёруғида Замирахон навнихол Хотиранинг сочларини ўряпти. Улар ярим пардадаги овозда юракни пора-пора қиладиган маҳзун қўшиқни куйлар, иккови ҳам кўз ёш уммонига ғарқ бўлишган эди. Уларнинг эски, оқариб кетган, ночор кийим-боши сутга чайилгандек юзларини янада сулув кўрсатар, хипча беллари, ҳаракатларидаги назокатни илғамаслик мумкин эмас эди.

– Ойи! Мен амакимни ўлдираман! – деди ногоҳ Хотира.

Онаси ундан тисарилди, диққат билан қизининг юзига боқди ва кейин уни каттик бағрига босди.

– Қизалоғим, яғонам менинг! Ҳатто бу ишинг ҳеч нарсани ўзгартира олмайди. Бизга энди ҳеч нарса ёрдам бера олмайди. Ва ҳеч ким. Биз бегона юртда ёлғиз қолдик. Ёнимизда отанг йўқ, ва биз ҳимоясиз қолдик. Аллоҳим! Фақат ўзингсан, бизнинг ёлғиз паноҳимиз...

Ҳикматбекнинг ўзи тирқишни ёпиб, пардани ўрнига суриб қўйди. У бирдан ўйчан ва хафа қиёфага кирди. Муҳиддин ва Ашир хавотир билан бир-бирига қараб қўйишди. Уларга зарра эътибор қилмасдан Ҳикматбек орқага, меҳмонхонага қайтди. Ҳамтовоқлар тавозе билан унга эргашдилар.

Жимгина аввалги ўринларига бориб ўтирдилар, Ҳикматбекдан сўз кутиб, оғзига тикилдилар. Бахтиёр дастурхондаги ортиқча нарсаларни олди, чойнакнинг чойини янгилаб, пиёлаларни ювиб келди, холвали таксимча, мевали ваза қўйди. У ҳамма ишни шу ерда кўпроқ қолиб кетиш учун оқистароқ бажарарди.

– Бу аёлни мен ўз уйимга олиб кетаман, – деди ниҳоят Ҳикматбек.

– Қизни-чи?

– Қайси мусулмон она билан гўдагини ажратиши мумкин? – Ҳикматбек Муҳиддинга қаҳр билан қаради. – Унинг ёши нечада?

– Хотиранингми?.. Ўн беш. Балки, ўн олтидир.

– Унинг тақдири ҳақида ўзим кайғураман. Вақт етиб, Аллоҳ изн берса, ақл-идрокли одамга турмушга бераман!

Ҳикматбек қўйнидан ҳамён олиб, очофат Муҳиддиннинг қалтираётган қўллари тарафга ирғитди.

– Бу ерда келишилганидан ҳам ортиқроқ.

– Хотамтойлигингизнинг ажрини Аллоҳнинг ўзи тақдирласин! – хитоб қилди Муҳиддин.

– Эсингдан чиқарма, – деб кафти билан ҳамённи ёпди Ашир чойхоначи. – Бу ерда менинг ҳам улушим бор!

– Ҳаммаси уники, – афтини буриштирди Ҳикматбек. – Мен аёл билан қизини сотиб олдим. Аммо уларга қўшиб қариндошларини харид қилмайман.

– Бу қандай бўлди? – сапчиб тушди Муҳиддин. – Мен эрининг укасиман. Яъни қизининг амакиси бўламан!

– Мен бундан кейин уларга умуман қариндош эмаслигингиз учун ҳақ тўладим. Мени тушундингизми, йўқми?

– Тушундим, жаноб Ҳикматбек, – бош силкиди Муҳиддин ҳамённи қўйнига тикар экан.

Ундан юз ўгириб, Ҳикматбек иккинчи ҳамённи Аширга ирғитди:

– Сизда тузукрок хужра борми? Тайёрланг. Уларга ҳаммом ҳозирланг. Топиш мумкин бўлган энг бежирим кийимларни харид қилинг. Ширинликлар, мева, шарбат беринг. Машҳаддан Кобулгача бўлган йўлда аёлларга нима зарур бўладиган бўлса барчасини сотиб олинг. Кечқурун келаман. – У Аширга учинчи ҳамённи ирғитди. – Бу меҳнатингиз учун!

У турди ва уч бора букилиб турган Ашир ва Муҳиддиннинг олдидан мағрур ўтиб, манзилига томон юриб кетди.

– Қандай одам-а! – таҳсин ўқиди тилини тақиллатиб Ашир. – Бойлик одамни бузади, айнитади, деганлари бекор экан.

– Мени аёлларнинг хузурига олиб бор. Улар билан хайрлашмоқчиман, – елкасига қўлини қўйди Муҳиддин.

– Йўқ, азизим, – унинг қўлини силтаб ташлади Ашир. – Иш пишди. Мол энди умуман сизга тегишли эмас.

Ранглари оқарган, ички олами хувиллаб қолган Бахтиёр ўймакор устунга суянган холда кўз ўнгида юз берган чўри пуллаш саҳнасидан даҳшатга тушиб турарди...

Полми, деворми, барча жойда чўғдек гиламлар кўз-ни камаштиради. Пастаккина столда узум, шафтоли, нок қаҳрабодек яркирайди. Турли рангдаги шарқ холваси жилваланади. Бўй таратган чойгулларнинг баргидаги шабнамлар ҳам жозибали кўринади.

Бу шоҳона ҳашаматнинг ичида икки хизматкор аёл Замирахонни кийинтирмоқдалар. Аслида келинчакни никоҳ оқшомига шу тарзда шайлайдилар. Ранглари оқариб кетган, хаёли паришон Замирахон ўзи сезмаган холда ўша аёлларнинг буйруқларига итоат қилиб қўлларини кўтарар, туширар, айланар эди. Ҳамон эски кўйлақда қолган Хотира эса бурчакка тикилиб, даҳшат ва кўркувдан қатгайиб кетган кўзлари билан онасига тикиларди. Замирахон бир нарсга кулоқ солгандек, бир нарсани эслагандек бирдан тўхтаб қолди-да, кизини эндигина кўргандек, қизи эндигина эсига келгандек унга ғалати нигоҳ билан тикилди.

– Хотира, кизим, – деди Замирахон. – Сен энди етимсан.

Хотира унсиз фарёд чекиб, оғзини қўли билан ёпди.

– Мен туш кўрдим, – сўзини давом эттирди Замирахон. – Гўё отанг Нуриддин келибди-да: “Бир дақиқага келдим, Замира. Вақт умуман қолмади. Мен Хотира учун ташвиш тортма, деб айтгани келдим. Унда ҳаммаси яхши бўлади. У бахтли бўлади. Мана, ҳаммаси тугади. Қизинг ҳақида қайғурма. Биз сен билан тез орада учрашамиз, Замира. Тез орада”.

– Ойи, қўйинг, керак эмас, – шивирлаганича ялинди Хотира.

– Ва кетди, – қайларгадир узоқларга тикилди Замирахон. – Узоқ-узоқларга кетди. Ва шунда унга ўк уза

бошлашди. Ўқ текканида бир титради-да, яна олға юра-верди. Кейин менга ўгирилиб, кулиб дейди: “Биз у ёқда учрашамиз, Замира. Фақат кутгин. Мен келаман”.

Сукунат. Хизматкор аёллар ҳам жим. Ва шу чоғ чирок ўчиб қолди. Хона қоронғилашди. Хизматкор аёллардан бири чирокни кўтариб, қулоғига тутди, чайқаб кўрди.

– Керосин тугади. Ҳозир олиб келаман.

У чиқиб кетди-да, бир зумдан кейин бўйи тор сопол кўзани кўтариб келди. Чирокка мой қуйди, пиликни ёқди, шишасини кийдирди. Яна хона ёришди.

Замиранинг қатгайиб кетган қорачиклари чирокка, кейин кўзага, кейин яна чирокка қадалди. Ва яна кўзага.

– Хотирани бошқа хужрада кийинтиринглар...

Аширнинг чойхонасига ажойиб арабий отда, икки муридининг ҳамроҳлигида Ҳикматбек кўрбоши келди. Кетидан тўрт ҳаммол шойи билан ўралган икки ўринлик тахтиравонни олиб келишди. Ҳикматбек отнинг тизгинини муридига берди-да, ёшлардек отдан сакраб тушди.

Замирахон кўзани кўксига босган, чирокка ва оловнинг тилига киприк қокмай тикиларди.

– Ойижон! – бақирди кўшни хонада Хотира. – Мен бу кўйлакни кийишни хохламайман! Киймайман!

Замирахон кўзани боши узра баланд кўтариб, секин ағдарди. Кўзанинг тор бўйнидан керосин тизиллаб қуюлди...

Чойхонага уни кутиб олган Ашир билан бирга кириб келаётган Ҳикматбек ҳайратга тушганича тўхтаб қолди.

Ярим гумбаз тарзидаги ланг очик эшикдан Замирахон чиқиб, қотиб қолди. Қўлида кўтариб олган чирок унинг очик юзини ёритиб турарди. Замирахон Ҳикматбек ва Ашир чойхоначига диққат билан тикилди. Уларнинг орқасидан келаётган Муҳиддинга кўзи тушди.

Унинг юзи ва вужуди титради, қўрбошига кахрли нигоҳини тикиб каттиқ бақирди:

– Лаънат бўлсин сенга. Лаънат бўлсин сенга, Мухиддин!

У чирокнинг оловини пастга каратиб тўнкарди.

– Аллоҳим! Яратган Эгам! Мана шу ифлос одамга неки даҳшатли жазонг бор бўлса, барчасини тўфондек юбор!

Аввал унинг оёғи остидаги ер ёнди, кейин олов кўйлагининг этагига ўтди ва тезда юкорига ўрлай бошлади.

– Лаънат бўлсин сенга, Мухиддин!

У чирокни ташлаб, гулхан бўлиб ёнаётган вужуди, қўрбошига караб кўллари кўтарилган ва муштлари тугилган кўйи юра бошлади.

– А-ааа!!! – даҳшатдан бақириб юборди оркага тисарилган Мухиддин.

– Ойижон!!! – олов ичида қолган чойхонадан отилиб чиқди Хотира ва ўзини ушлаб қолган кўплаб кўллар чангалида жонҳолатда гавдасини дам у ёкка, дам бу ёкка ура бошлади.

Бахтиёр, Ҳикматбек, Ашир йиқилган Замирани қамраган оловни ўчириш учун тўнларга ўрай бошладилар.

Чойхона тасир-тусир, қасир-қусир қилиб ловиллаб ёнарди. Гулхан то осмонга кўтарилгандек эди. Дераза ва эшиклардан ишратхона мезбонлари ва меҳмонлари отилиб чиқишарди.

– Эй, Худо! – Ҳикматбек кўлини осмонга чўзганича тиз чўккан эди. – Бу менинг гуноҳим! Бу менинг айбим!

Унинг ёввойи нигоҳи бирдан хушсиз ётган Хотирага қадалди. Бахтиёр унинг юзига эгилган, аёллар эса уни ҳушига келтириш учун юзларига сув сепишарди.

– Азиз одамлар! Мен бу икки бахтсиз, уйсиз бечоранинг аҳволи қандай кечиши мумкинлигини билмадим-у, уларга яхшилик қилмоқчи, жонларига оро кирмоқчи

эдим. Аммо бирор нарсада гуноҳкор бўлсам, мени Аллоҳнинг ўзи жазоласин, – кичкирди Ҳикматбек. – Мен бу бегуноҳ норасидани ўзимга фарзанд қилиб оламан, ота-онасининг ўрнини босаман. Сизларга ваъда қилган ҳолда Аллоҳнинг олдида касам ичаман!

Чакмоқлар фавворасини кўтарган ҳолда чойхонанинг сўнги бақувват болорлари кулади...

ХАЁЛОТ ОҚШОМИ. ХОТИРА

(давоми)

Бахтиёрнинг юзларига кўз ёшлар томар эди. У ҳам, Хотиранинг ўзи ҳам буни сезмас эдилар. Ногоҳ кўз ёшлари аро аёлнинг юзи ёришди ва Хотира кулиб юборди:

– Тугинган отам келиб, “Хотира, қизалоғим, Бахтиёр Асадов сенга уйланмоқчи экан, розимисан?” деб сўраганида кутилмаган бахтдан бошим осмонга етиб, урф-одатимизга кўра озроқ сукут сақлаш ўрнига дарҳол “Розиман!” деб юборибман. “Розиман! Албатта, розиман!”

ХАЁЛОТ ОҚШОМИ. МЭЛС

(давоми)

Қадам товушларини эшиттирмасдан ялангоёқ юрган Мэлс меҳмонхонани титкиламоқда. Чап кўлида ингичка нур таратган фонарчани ушлаб, ўнг кўли билан ёзув столидаги хужжатларни варақлапти.

– Сен бу борада ҳам сидкидилдан рост гапира олмабсан, Бахтиёр, – тўнғиллади Мэлс. – Сен шеърни бутунлай унутмабсан. Ҳали ҳам шеър ёзаётган экансан.

Элас-элас аёл кулгуси эшитилди. Мэлс титроққа тушиб, турган жойида тошдек қотди. Фонарчани ўчирди.

Секин юриб, эхтиёткорлик билан қўшни хона эшигининг қошига борди. Энгашиб эшикка динг бўлган кулоғини тутди.

Хотиранинг овози:

– Бизлар қачондир ўз ватанимизга қайтиб кетишимиз мумкинлигига ишонасизми?

Бахтиёр:

– Мен бунга тезроқ эришишимиз мумкин бўлган барча ишни қилмоқдаман.

– Денгиз-денгиз қон тўкилади-ку?

– Бу гапни қўйинг, қизалоғим менинг. Аллоҳ ишимизни ўнгласа қон тўкмасдан ҳам бунга эришса бўлади, – деб жавоб берди Бахтиёр.

Ўртага сукунат чўқди.

Мэлс столга қайтди. Ингичка нур яна зулматни кесди, деразага шуъла бўлиб урилди ва бошқатдан деразага қайтди. Тажрибали ўғри худди шу тарзда ташқаридан ўзи кўзлаган кулбани ўрганиб чиқади. Мэлс эса уй ичидан ўрганиб чикмоқда эди.

Ногоҳ хона хиёл ёришгандек бўлди. Мэлс чўчиб ўгирилди-да, қўлида керосин чироқ тутган Хотирага кўзи тушди.

Хотира ётоқнинг эшигини ёпиб сўради:

– Сиз бирор нарсангизни йўқотдингизми?

– Йўқ, мен сизларнинг уйқунгизга ҳалал бермасдан жимгина кетмоққа чоғланган эдим. Ишим бошимдан ошиб ётибди. Аммо ҳали жуда эрта экан. Кечирасан, Хотира.

У тунаш учун унга ажратилган бўлмага кириб кетди.

ХАЁЛОТ ОҚШОМИ. ХОТИРА

(давоми)

Хотира дахлизга ўтиб, бир кадам қўйди, иккинчисини қўяётганида чинқириб юборганича тўхтади.

У олов ичида қолган, лаънатлаш учун қўлларини юкори кўтарган онасини кўрди.

Қараса қўлларида чирок кўтариб турган ўзининг кўзгудаги акси экан.

Хотинининг чинқириғини эшитиб хавотирга тушган Бахтиёр кирди. Силласи қуриган Хотира полда ўтирарди. Чирок ёнида турарди.

– Нима бўлди, жонгинам?

– Салгина толикибман, – айбдор киёфада кулимсиради Хотира.

Бахтиёр уни қўлларига олиб, ётоқхонага кўтариб кирди.

– Мен сиздан ўтиниб сўрайман, – эрининг қулоғига шивирлади Хотира. – Шундай қилингики, бу одам иккинчи бора бизнинг уйимизга қадамини босмасин.

– Нега Хотира? Қандай воқеа юз берди?

– Билмайман. Ҳеч нарса. Менга ваъда беринг...

НЕМИСЛАРНИНГ РЕЗИДЕНТУРАСИДА

Эрта тонгда шаҳарнинг яна битта оломон кам бўладиган марказий кўчаси бўйлаб чакана савдо саватини кўтарган ҳолва сотувчи борарди.

– Ҳолвани арзонгина баҳода бераман, танлаб олаверинг, хоҳлаганигини сотиб олинг!

У деворига уч тил – форс, немис ва инглиз тилларида “Доктор Расмус. Тишларингизни даволаймиз, олиб ташлаймиз, янгисини кўямиз!” деган ёзувлар осифлик

бинонинг эшигига мис болгача билан ураётган Мэлсга кўз кирини ташлади, холос. Эшик очилиб, Мэлс ичкарига кирди.

– Кимки еса занжабилнинг ҳолвасин, у тотадур ширин ҳаёт мевасин!

Ҳолва сотувчи кўча муюлишига бурилди. Унинг рўпарасидан Хайрулла юриб келяпти. Бир-бирига яқинлашганларида сотувчи бир неча сўзни шивирлаб айтди ва доимий “кочириш” сўзларини жар солиб ўз йўлидан кетаверди...

Резидентнинг “рахнамога эга” ўринбосари Вальтер Шенк, матбуот атташеси фон Нетцер Мэлсга кулок солишяпти.

– Мен мутлақ ишонаманки, гер Шенк, бу асло тасодифлар занжири эмас, аксинча, душманнинг узоқни кўзлаган мақсадларга эга контроперациясидир. – Мэлс Нетцер билан биргаликда яхшигина коньякдан хўплаб-хўплаб равон гапира бошлади. – Биз бутун Эрон худудини силлиқкина, ҳеч қандай саргузаштларсиз кесиш ўтдик. Бизларнинг ҳужжатларимиз кўп марта эрон назоратчилари томонидан, шўро патруллари томонидан ҳам текширилди. Улар бу ҳужжатлардан шубҳа ё гумоннинг соясини ҳам топишолмадилар.

– Бизларнинг ясама ҳужжат ясайдиган мутахассисларга тенг келадигани йўқ.

– Ҳужжатлар асл манбалардан иборат эди. Менинг шунга ишончим комилки, бизга қарши ўта тажрибали душман иш олиб бормоқда ва унинг резидентураси шу ерда, Кобулда.

– Шундай деган ўйга бора қолайлик, – суҳбатга қўшилди Шенк. – Кимлардан гумонингиз бор? Инглизларми, америкаликларми, шўроларми?

– Ҳаммасидан. Уларнинг ҳар бири бўлиши мумкин.

Мэлс ўйга толган ҳолда деворга осилган суратга (унда кўлларини юнг босган хотинбоз сулуvgина чўпон

қизнинг қулоғига неларнидир шивирлаётгани тасвирланган) тикилади.

Бошқа хона деворидаги ўшал сурат (бу томонидан у бутунлай шаффоф экран)дан ҳаммасини доктор Расмус, резидент кўриб, тинглаб ўтирибди.

– Мухими бошқа нарсани, – давом этди сўзида Мэлс, – яъни карвон ҳақидаги сир қаердан ошкор бўлганини аниқлаш керак. Агар бу ердаги эмиграция юқори табақаларидан бўлса-чи?

– Бу эҳтимолдан узок, – кўрслик билан афтини бужмайтирди Шенк. – Биз уларга агайин хато ахборот берганмиз. Уларнинг наздида карвон бошқа йўналишдан, бошқача никобда, бошқа, яъни кечроқ муддатда ўтиши керак эди. Асл ҳақиқатни сиз билан биз билардик, холос.

– Мана, кўрдингизми, герр Шенк. Бу ҳам, кечирасиз, айрим мулоҳазаларга боришга ундайди.

– Сиз зиммангизга шуни тахмин қилиш журъатини олмоқчимисиз?

– Ҳа, герр Шенк.

– Муҳтарам, жаноб Маъруфий. Дейлик, сизнинг шубҳаларингизда асос бор. Бироқ, очиғини айтишим керакки, бу менга ёқмаяпти. Қолаверса, сиз топшириқни бажардингиз, қурол ва пул ўз манзилига етказилди.

– Ким менинг одамларимнинг кириб юборилгани учун жавоб беради? Бу ҳам тасодифми?

– Ким биледи, – ковоғини солди Шенк. – Бу сизнинг одамларингиз... Асл мусулмонларни улар коммунистлар билан алмаштирдилар, коммунистлардан бизлар томонга ўтишди, энди яна мусулмонлар тарафга қайтишди. Кейин нима бўлади? Ҳалқа бир жойга бориб...

– Герр Шенк! Мен йўл кўймайман! – ўрнидан сапчиб турди Мэлс.

– Йўл кўясиз, Маъруфий. Йўл кўйишга мажбурсиз. Ўзингизни босиб олинг ва ўрнингизга ўтиринг.

Фон Нетцер унинг қадаҳига коньяк куйди, Мэлс коньякни бир сипқорди-да, ўрнига чўкди.

– Аниқ, дангал таклифингиз борми? – сўради Шенк.

– Аввало мен карвон ҳақида ахборот олган ва ундан фойдаланган одамларга оид барча маълумотлар билан муфассал танишиб чиқишни истардим. Толиб эшон, Бахтиёр Асадов, Асадовнинг хизматкори Хайрулла. Дарвоқе, унинг ўзи ким? Қаердан келди у?

– Текширилган, – кулимсиради Нетцер. – Қуролли кароқчилик қилгани учун судланган. Унга қўли ё боши кесилиши учун ҳукм чиқиши керак эди. Асадов унга гаров пули тўлаган. Ва содиқ кулнинг эгаси бўлди.

– Мен Асадовни болалигидан буён яхши биламан.

– Бу бизга маълум, – деди Шенк.

– Мен унинг одатлари, қилиқлари, феъл-атворини беш қўлимдек биламан. Агар у икки ёклама ўйин олиб борадиган бўлса, мен ожиз жойларини топа оламан.

– Асадов бу ерлик муҳожирлар орасида иккинчи мартабага эга шахс, – бошини чайқади Шенк. – У муфти Толибжон эшоннинг ўнг қўли.

– Менга қолса қалласи деган бўлардим, – сабрсизлик билан ибора қўшди фон Нетцер.

– Муҳожирликнинг барча боғловчи ипларини ўз қўлида ушлаб турибди, – осойишта оҳангда сўзини давом эттирди Шенк. – Бизлар унинг ҳозирги макомга эришишига озмунча улуш қўшмадик. Асадов бизлар учун фойдали зот.

– Герр Шенк, у ғояга содиқ холда фақат сизга ишлаётганига ишончингиз қилми?

– Эҳ, жаноб Маъруфий. Ғоянгизни большевикларга тортиқ қилинг. Разведка билан сиёсат эгизак опа-син-

гилларга ўхшайди. Агар хоҳласангиз, ягона ва бир жисмдир.

Мэлс бу гаплар айтилганида фон Нетцернинг нақадар хавотирга тушганини англади.

Шенк эса фикрларини давом эттирди:

– Статус-кво, яъни мавжуд вазиятга бошқача нуқтаи назардан қарайлик. Албатта Бахтиёр Асадов бизлардан ташқари японлар, италянлар, инглизлар, турклар ва балки бошқалар билан ҳам ҳамкорлик қилар. Туркистон лашкарининг хусусий маблағлари йўқ. Зоҳиршоҳ аллақачон ўз ёрдамини рад этган. Амир Олимхон Бухоро тахтини энди тушида ҳам кўролмайдди. Шундай экан, у тушган ҳолат ва вазиятда Асадов фавқулодда ақл билан иш юритади. Бу эса унинг бетакрор истеъдодидан дарак беради. Кейин эса... Мен “ғояга берилган” разведкачиларга унчалик ишонавермайман...

Фон Нетцер яна хавотирга тушиб, девордаги суратга маъноли қараб кўйдди.

– Мен пул учун ишлайдиганларни афзал кўраман. Фақат уларнинг ичидан ҳақиқий касб эгалари етишиб чиқади.

МЭЛС КУЗАТУВ ОСТИДА

Хайрулла Бахтиёрга кузатув натижаларини сўзлаб бермоқда:

– Мэлс хали ҳам ҳар куни эрталаб Германия миссиясига бориб, бир неча соат ўтирди. Немисларнинг олди-га фақат замонавий костюм кийиб боряпти...

Квартирасига қайтиб, ярим соатдан кейин у ердан туркча кўйлақда чиқди. Ашир чойхоначининг ҳузурига борди. Беш дакикадан кейин у ерга Британия миссиясида хизмат қиладиган покистонлик етиб олди. Ярим соат

у ерда бўлгач, бир ўзи чикиб кетди. Мэлс эса у ерда уч соат қолиб кетди...

Сўнгра у квартирасига қайтиб келиб, яна замонавий тарзда кийиниб, “Европа”га отланди. Ўша ресторанинг алохида хонасида жаноб Анвар Юсуфшоҳ билан яккама-якка суҳбатлашди...

БУХОРО АМИРИНИНГ ҲУЗУРИДА

Йўл равон бўлиб, Хайрулла машинани юқори тезликда бошқарди. Улар Бухоронинг собиқ ҳукмдори Амир Олимхоннинг шаҳар ташқарисидаги қароргоҳига йўл олган эдилар. Олдинги ўриндикда Толиб эшон пинакка кетган ёинки ўзини ухлаганга солиб ўтирарди. Анвар Юсуфшоҳ Мэлс ва Бахтиёрга уқтирарди:

– Бугунги амир бир пайтлари Петербург ва Европанинг олий мақоми саройларида бекиёс обрўга эга бўлган ўша аввалги Олимхон эмас.

– Аёллар! Улардан қанчаси унинг билан... Ва қанақалари? Мен, албатта, ҳарамдагиларни назарда тутаетганим йўк...

– Ҳа, у ҳозир аввалги Олимхон эмас. Иброҳимбекнинг муваффақиятсиз чиққан юриши ва ҳалокатидан кейин у дарҳол чўкиб қолди. Қартайиб, тоби қочгач, Бухоро тахти ҳақидаги фикрларидан бутунлай воз кечди, шекилли.

– Барибир ташрифимиздан юқорироқ самара олиш ҳаракатида бўлишимиз шарт.

– Уриниб кўрамиз. Ҳозир у Зоҳиршоҳга деярли таъсир ўтказолмайди. Мабодо ана шу таъсир ҳозиргача сақланиб қолган бўлса, албатта. Амир саройдан ҳеч ерга чиқмайди ва ҳеч кимни қабул қилмайди. Мен уни бизларни қабул қилишга кўндиришим ҳам осон кечма-

ди. Фақат Толиб эшон ҳазратлари шарофати ва унинг муфти эканлиги боис қабул қиляптилар. Дарвоқе, шуни ҳисобга олиб қўйингларки, қабул қискагина давом этади...

Амир Олимхон уларни мухташам кишки боғида норасмий равишда қабул қилди. Ширали мусиқа овози оҳиста янграб турибди. Уларга амирнинг севимли қушлари бўлган беданалар жўр бўлар, тўрковоклар бутун боғнинг барча жойларига осиб қўйилган эди. Фавворанинг атрофида сулув раққосалар хиром айларди. Аммо бу беҳишт кўринишлари амирнинг туйғуларини китиклаётганига, кулоқларига ёқаётгани-ю, кўзларини қувонтираётганига ишониш қийин эди. Биринчи қарашданок юзлари буришиб қолган бу одамнинг руҳияти нақадар чилпарчин бўлган хаста, лоқайд кимсага айланиб қолганини кўриш мумкин эди. Аммо айна чоғда ҳам у ўша важоҳати ва киборлигини йўқотмаган эди.

Толиб эшон амирнинг ёнида ўтириш марҳаматига мушарраф бўлди. Бахтиёр, Юсуфшоҳ ва Мэлс эса собик ҳукмдорнинг оёқлари учигаги ёстиклар томонга, дид билан безатилган, сархил мевалар, ширинликлар қўйилган, кумуш, олтин ва биллур идишларга турли ичимликлар қўйилган дастурхон атрофига жойлашдилар.

Толиб эшон майин, оҳиста товуш, ширали мусиқага қўшилгандек кироат билан сўз бошлади:

– Ҳазрати Олийлари, сизнинг содиқ фуқароларингиз большовойлар босиб олган ерларни қайтариш, Бухородаги тахти олийингизни қайта тиклаш борасидаги шаҳдларини йўқотган эмаслар. Кофирларга қарши муқаддас уруш, яъни жиҳод очишнинг айна фурсати етди. Шўролар Олмония билан урушда ҳолдан тойдилар. Исломнинг яшил байроғини кўтариб, унинг остига барча асл мусулмонларни чорлаб, сизнинг оқ фотиҳангиз билан жангга отланиш учун кулай вақт келди.

Учовлон сабрсизлик билан амирнинг жавобини кутарди. Олимхон хиром этаётган паривашларга паршонхотирлик билан тикилиб жим ўтирарди. У кўлини силтади. Дарҳол мусика тинди.

– Мен биродарим, Муҳаммад Зоҳиршоҳ ҳазрати олийларидан берган паноҳ ва ҳимояси учун чексиз миннатдордурмен. Сизларга маълумки, биродаримга мен билан қувғиндаги насибамни бирга баҳам кўрадиганларнинг ҳаммаси фақат тинч меҳнат билан банд бўладилар, уруш ҳақида ўйлаб ҳам кўрмайдилар, деб ваъда берганмен. Мен биродаримга берган сўзимнинг устидан чиқурмен. Айни кунда унинг мамлакати факуллода мураккаб вазиятда турибди: шимолда – шўролар, ғарбда шўролар томонидан босиб олинган Эрон, шарқда инглизлар измидаги Ҳиндистон ва Покистон турибди. Нотўғри кўйилган биттагина кадам, бузилган биттагина битим боис Афғонистон шу заҳоти босиб олинади, давлатчилигидан айрилади. Биз йигирманчи йилда Бухорода қандай аҳволга тушган бўлсак, менинг биродарим Зоҳиршоҳ худди шундоқ аҳволдадур.

Амир жимиб, яна раққосаларга кўз ташлади. Меҳмонлар суҳбат тугади деган хаёлга берилиб, руҳлари тушган ҳолда бир-бирига тикилдилар.

– Мен ўз фуқароларимнинг ёмон раҳнамосига айландим, – тўсатдан яна сўзлади амир. – Мен уларга ҳеч нарса беролмайман ва уларни умуман ҳимоя ҳам қилолмайман. Шунинг учун уларнинг айнан ўзлари ўзлари ҳақида қайғуришлари лозим. Мен ўз биродаримдан фуқароларимга мурувват ва марҳамат кўрсатишини ўтинаман. Бошқаси фақат қодир Аллоҳнинг иродаси билан юз бергай!

Толиб эшон ҳамроҳларига кўз тикар экан, нигоҳидаги тантанавор қувончни яшира олмас эди. Амир ниқобланган сўзлар билан муқаддас юришга даъват этди, қабул охирига етди...

БИР ДАСТА АТИРГУЛ

Жажжи Холиданинг шўхлиги тутган, хандон отиб кулганча гоҳ хонанинг у ёнига, гоҳ иккинчи томонига чопар, отасидан бекиниб онасининг этагига яширинар, ёки онасидан қочиб отасининг тўнига кирарди.

Недандир норози эканлиги худди тошдан ясалган-дек совук ифодага эга юзларидан аён кўриниб турган Хайрулла кириб келди.

– Мэлс.

Хотиранинг чехрасидаги табассумдан асар ҳам қолмади, у ўзини йўқотган кўйи Бахтиёрга тикилди.

– Ҳаммаси яхши, Хотира. Ўзингни қўлга ол. Чакиринг, Хайрулла.

Мэлс тишларининг оқини кўрсатиб кулган, улкан атиргул дастаси ва ёрқин қутига жойланган конфетни кўтарган ҳолда кириб келди.

– Олдиндан узр сўрайман. Мен шарқ удумларини эсдан чиқарганим йўқ ва эрлик аёлга гул совға қилиш мумкин эмаслигини яхши биламан. Аммо мен Европада юриб хиёл уларнинг одатларидан юктирибманми, гул сотувчида бу ажойиб атиргулни кўргач ўзимни тугтиб туролмадим. Ижозат берсанг, буни хотинингга лутфан тухфа қилмоқчиман, Бахтиёр.

Хотиранинг ҳайрат ва ўзини йўқотишдан қаттарок очилиб кетган кўзлари Бахтиёрга қадалди. У маъқуллаб бош силкиди. Хотира аста ўрнидан турди ва ундан ҳам суёт қадамлар билан Мэлс томонга юрди.

– Бироқ эслаб қолгин, Мэлс, – қулди Бахтиёр. – Мен шарқлик одамман. Бунга ўхшаш эркаликка менинг уйимда биринчи ва охириги марта йўл қўйилмоқда.

– Хўп, қабул қилдим, – қулиб жавоб берди Мэлс. – Мана бу ширин конфетлар эса жажжи ва гўзал Холидага аталган.

Мэлс қувлик билан бир вақтнинг ўзида гулдастани Хотирага, конфет қутисини қизчанинг момикдек қўлчаларига беришга улгурди.

– Вой, – чинкириб юборди Хотира, – гулдастани ташлаб юбориб, бармоғини лабларига олиб борди.

Атиргуллар унинг оёғи остига сочилиб кетди. У Холиданинг қўлидан ушлаб, тезда ошхонага олиб кетди. У ерда қизчанинг қўлидаги конфетни олиб, юкоридаги токчага ташлади ва имо-ишора билан қизалокка хархаша қилмасликни буюрди.

– Гулнинг тикони қаттиқ санчилдими? – хотинининг изидан келди Бахтиёр.

– Умуман тикон киргани йўқ, – шивирлади Хотира. – Гулни хув, қорамтир вазага солинг. Сув қуйманг.

Бахтиёр меҳмонлар учун аталган хонага қайтиб келганида Мэлс йиғиб олинган атиргул дастаси ёнида тиз чўкканича бармоғини сўриб ўтирарди.

– Вой, иблис! Улар ҳакикатан ҳам улкан ўткир тиконларга эга экан!

Бахтиёр гул солинган вазани жавонга қўйиб, меҳмонни ўриндикка ўтиришга таклиф этди. Ўзи рўпарасига ўтирди.

– Бахтиёр, – Хотиранинг йўклигидан фойдаланди Мэлс. – Мен жуда жиддий иш билан келдим. Вақтим зик. Яккама-якка гаплашиб олишимиз керак.

Хотира патнисда анъанавий чой билан ширинлик келтирди.

– Ҳозирча – чой.

– Бугун мен ўша сафар келганимда бебаҳра қолганим – коньякдан бир қадах ичишдан воз кечмаган бўлардим. Агар мумкин бўлса.

Хотира Бахтиёрнинг кўзларига тикилиб, кечирим сўради:

– Бирор нарса зарур бўлса чақирарсизлар. Ҳозирча бизларни маъзур тутинг, биз кизалоғимиз билан кичик сирли ишларимиз бор.

Хотира кетди.

Бахтиёр кадахни тўлдириб коньяк куйди ва коньяк шишасини Мэлсинг ёнига қўйди.

Мэлс тўш чўнтагидан муҳрланган конверт олди-да, Бахтиёрга узатди:

– Вали Қаюмхон ҳазратларидан хат. Шахсан сенга.

Овозидаги баланд оҳанг билан у вазиятнинг муҳим эканлигини таъкидлагандек бўлди.

Бахтиёр конвертни оҳиста кирқди ва мактубни ўқиди. Мэлс такаббуруна кулиб маза қилиб коньяк хўпларди.

Ўқиб бўлгач, хатни стол устига қўйди, савол назари билан Мэлсга қаради.

– Мен мазмунидан хабардорман, – кулимсиради Мэлс. – Вали Қаюмхон ҳазратлари менга ҳам ёзганлар... Гап шундаки, бу мен юборган мактубнинг жавобидир. Мен атрофлича ҳисобот юборган эдим. Мен унда асосан Вали Қаюмхонга сен ҳақингда ахборот жўнатувдим. Сенинг ҳаракатимиздаги ролинг, ўрнинг ва мавкеинг тўғрисида. Мен унда сенинг муҳожирлик ҳаракатимизнинг ҳал қилувчи арбоби эканинг, етакчи сифатида Толиб эшондан барча асосий диний ва сиёсий вазифаларни ўзлаштирганингни таъкидладим. Менинг хулосаларим Қаюмхон ҳазратларига маъқул келгани учун ул зот бундан кейин ҳам тиғиз ҳамкорликда ишлашимиз зарурлигини уқтирибдилар. Сенинг зиммангга сиёсий раҳбарлик юкланади. Қизилларнинг ибораси билан айтганда мен – командир, сен эса комиссар бўласан.

– Толиб эшонга қайси мақомни раво кўряптилар, Қаюмхон ҳазратлари?

– Кел, Бахтиёр жиддий гаплашиб олайлик, – бурнини жийирди Мэлс ва яна ўзига коньяк куйиб олди. – Қария

ўз ишини бажариб бўлди. Колаверса, бугунги мураккаб вазиятда унинг инглизларга нисбатан очик хайрихоҳлиги кимга ҳам хуш келарди, дейсан. Шундай килайликки, у фахрий мураббий бўлиб колаверсин. Ва биргаликда иш юритишга киришамиз.

– Хўш, нимадан бошлаймиз?

– Энг аввало менга ўз агентларинг хақидаги барча маълумотларни тақдим этишинг керак.

– Берасан, демоқчимисан?

– Қўйсанг-чи, ўртага чегара чизишнинг нима кераги бор. Бизнинг ишимиз умумий. Қаюмхон барча ришталар фақат бир одамнинг кўлида бўлишига йўл қўйиб бўлмайди, дейди. Худонинг ўзи асрасину сен билан бирор фалокат юз берса нима бўлади? Мантиқан тўғрими?

– Жуда тўғри! – Бахтиёр диққат билан синчков назар солди Мэлсга. – Майли, мен тайёрман.

– Ажойиб бўпти. Қачон шуғулланишни бошлаймиз?

– Ҳозирнинг ўзида.

Мэлс “хм” дея ўйга толди, кадаҳини тўлдирди, шуълага тутиб кўрди ва столга қўйди. Бахтиёр жим қолди. Мэлс ичди ва яна кадаҳини тўлдирди.

– Сен ҳазиллашдингми, Бахтиёр?

– Ҳеч қандай. Гап шундаки, мухтарам Мэлс, бутун агентурам – менинг якка ўзимдан иборат.

Ақлли иш деб бўлмайди. “Турк ҳаммоми”дан хулоса чиқарадиган бўлсак, сенинг кенг кўламли алоқаларинг бунинг тескарисини кўрсатмоқда.

– Биласанми, Мэлс. Мен сенинг тушуниб олишингни истардим. Бизнинг бу ердаги эмиграциямиз европа муҳожирлик ҳаракати, масалан, берлинлик ва парижлик ҳамкасбларимиздан шуниси билан ажралиб турадики, дунёда нима ишлар бўлаётганидан бутунлай беҳабардир. Шунини хисобга олсак, менинг бир қанча

дипломатик, савдо ва амалдорлар доираси билан алоқа ўрнатганимни катта муваффақият дейиш мумкин. Сен ҳақсан, мен ҳам кимнидир ёллашим мумкин эди. Аммо менда агентларни сотиб олиш учун бир мири ҳам йўқ. Биз кашшоқлармиз. Ва яна... Толиб эшон менга тўлик ишонади. Мен агар у кишини сотсам, ер юзидаги энг сўнги муттаҳамга айланган бўлардим.

– Сени тушундим, – деди куруккина килиб Мэлс. – Қаюмхонга нима деб жавоб берай.

– Ўзинг нимани хоҳласанг, шуни айт.

– Билиб қўй. Вали Қаюмхон кечирим ва шафқат нелигини билмайди, – ўрнидан турди Мэлс.

– Бу ҳақда бизларнинг овлоқ жойларимизни ҳам яхши билишади. Бу ерда жуда кўп одам Мустафо Чўкаев хотирасига ҳурмат бажо келтирадилар.

Мэлс бир титраб, тикка ўрнидан турди ва Бахтиёрга совуқ тикилди:

– Бу ерда сенинг кучинг ҳамма нарсага етади, Бахтиёр. Аммо, худо кўрсатмасин, сенинг кейинги сўзларингни мендан бошқа бирор одам эшитса борми? Қаюмхоннинг дасти жуда узун. Мен кетдим. Сухбатимиз хақида яна бир бор танангга ўйлаб кўргин.

Куруккина хайрлашдилар ва Мэлс кетди.

Ва шу заҳоти Хотира кириб, ташвишли нигоҳ билан кўзларига каради.

– Ҳаммаси яхши, Хотира. Ўзингни бос, жонгинам. Ўйлашимча у бундан кейин ҳеч қачон бизнинг уйга қаддам босмайди.

– Ойижон, мен энди конфет есам бўладими?

– Бўлади, асалим, бўлади. Бирок ўша амаки келтирганлари ёмон. Мен сенга бошқасини, ажойибини бераман. Келишдикми?

– Келишдик.

Хотира гулли вазани олиб, ошхонага чопиб борди-да, хали ҳам бўй таратиб турган атиргулларни чиқиндилар учун қўйилган саватга ташлади, конфетли қутини ҳам ўша жойга ирғитди.

КАРВОННИНГ ТОР-МОР ЭТИЛИШИ

Кун шомга қараб оғаетган эди. Карвон Чуқур деган жойга яқинлашди, у ёғидан ям-яшил, кўркам водий бошланди.

Бу жойга бежиз “Чуқур” деб ном беришмаган. Улкан тоғнинг ёнбағридан ўтган узун йўл кутилмаганда тикка холда нишабга тушиб кетар, кейин чуқур ва қоронғи дара орқали ўтарди. Икки томондан ҳам йўловчиларнинг тепасида хиёл овоз чиқарса ҳам бошига қулай деб турган катта қоялар даҳшат солиб турарди. Шунинг учун бу ердан ўтганлар кўпинча лом-мим дейишмас ёинки имо-ишора билан гаплашишарди.

Сахармардонда уйғонганлари, машаққатли довондан ўтиш наинки одамларни, балки улов тортган жониворларни ҳам толиқтирган эди. Отлар юкни аранг торттиб келар, тиззалари титрар, одамларнинг чанг босган юзлари изтиробдан унникиб кетган эди.

Фақат карвоннинг олдидаги зотдор чипор йўрғанинг эгарида ўзини эркин ва хотиржам тутиб ўтирган суворий бу кечув ва юз бераётган барча воқеаларга бепародек кўринарди. У Муҳиддин кўрбоши эди.

Сўнги жонивор қоронғи дарага туёғини қўйган захоти пулемёт ўки ёмғирдек ёғилиб, одамларни бошларини эгиб, отларнинг елкасига ёпишиб олишга мажбур қилди. Кейин ўнгдан, сўлдан, олд томондан ўқлар чиқиллади. Отлар каттиқ кишнаб юбориб, ўзларини гоҳ у ёққа, гоҳ бу ёққа ура бошладилар, тўда бўлиб йиқилганларида одамларни топташга киришдилар.

– Пистирма! – чинкириб юборди Муҳиддин.

У мудофаани ташкил этишга уриниб кўрди-ю, саросимага тушган одамлар тўрт тарафга тумтаракай коча бошладилар. Қайсидир лахзада ўз-ўзини саклаб қолиш туйғуси Муҳиддинда жонхолатда қочиб қолиш фикрини уйғотди. У ўзини шундай мураккаб ҳолатлардан неча бора эсон-омон олиб чиққан ва аввалдан синаб кўрилган эски усулни қўллади.

– Йигитлар, менинг ортимдан! – у узангида тикка турганича кискагина кавалерия карабинини юкори кўтариб жангга даъват қилгандек бўлди-ю, кейин душман ўқи теккан мисол ўзини ён томонга ташлади, шу лахзада тулпорининг қапталига этигининг пошнасига тақилган темир тепки билан қаттиқ уришга улгурди.

От оғриқдан сувликни шу қадар қаттиқ тишладики, оғзининг бурчакларидан кип-қизил кўпик чиқиб кетди ва жанг майдонидан суворийсининг гўёки бежон гавдасини, яъни кўрбошини тобора олисга олиб ўқдек уча кетди.

Кўрбошининг оти изидан чопаётган отлар ҳам, эгарларнинг устида ўтирган суворийлар ҳам ўққа учиб, бирма-бир ерга қулай бошладилар...

ҚУРОЛЛИ ҚАРВОННИНГ ҲАЛОКАТИ

Хайрулла қўйнидан хат олиб, Бахтиёрга узатди.

– Жаноб, бу ерда полиция текширувининг асл баённомасидан нусха. Карвон афғон хавфсизлик хизмати кучлари томонидан қўлга олиниб, мусодара қилинган. Албатта қуролли тўқнашув ҳам юз берган. Сизнинг одамларингиздан жуда кўпчилиги ва уч афғон ўлдирилган. Улардан бири зобит.

– Бу воқеа қачон юз берди? Қаерда?

– Чиддухтарон дарасида, жаноб. Менинг одамим уч кеча-ю уч кундуз дам олмасдан юрган, факат от алмаштирган, холос. Расмий чопарлардан бир сутка аввал етиб келди.

– Сиз у одамга тўлик ишонасизми?

– У менинг кавмимдан, жаноб. Сиз яхши биласизки, бизнинг уруғимизда ҳам кароқчилар, ўғрилар, котиллар бўлиши мумкин. Аммо сотқин чикмайди.

– Кечирасиз, буни биламан. Яна нима гап?

– Кўриқчиларнинг деярлик барчаси йўқ килинган, хибсга олинган. Муҳиддин кўрбоши ва у билан бир неча одамгина кочишга муваффақ бўлишган...

– Хайрулла, – Бахтиёр столдан хозирлаб қўйилган конвертлар ўрамини олиб, уларни афғонга топширди. – Бу ерда ҳамма кўрбошилар учун Катта қурултойга таклифномалар. Уларни тезроқ етказиш, шахсан қўлларига топшириш керак...

КАТТА ҚУРУЛТОЙ

Сангитепа номли катта кишлоқда таомилдагига қараганда ниҳоятда кўп одам тўпланган. Яқин адирларга кўп сонли чодирлар, ўтовлар тикилган, пашшахоналар тортилган. Ҳамма ўтлоқларда тушовланган отлар ўт чимдийди. Гулханлар ёкилиб, козонларда ош дамланяпти, бутун бошли қўй гўшти улкан сихда пиширяпти, чой учун самоварлар вакирлайди. Ҳар бир кўрбоши Катта қурултойга ўз макоми ва қўшинининг сонига мувофиқ миқдордаги навкарлари билан келган. Хулласи калом, белгиланган куни Сангитепага катта миқдордаги ислом лашкари жам бўлди.

Карвонсаройнинг кенг ховлисининг охирида тўла хилватнишин бўлиб икки киши – Толиб эшон ва Бахтиёр ўтиришибди.

– Бўлаётган ўзгаришлар мени фақат афуслантирмоқда, мухтарам Бахтиёр, – деди Толиб эшон. – Менга инглизлар билан ишлаш ўнғай ва тушунарли эди. Улар очкўз, зикна, ортиқча бир мири сарфламайдилар. Бирок улар ҳар бир йигитни кўз қорачиғидек асрайдилар, бе-маҳал ҳалокатлардан муҳофаза қиладилар. Улар узокни кўра биладилар ва кучларни зарур пайтларгача тежайдилар. Бизлар бу ерда оз сонлимиз, аммо дунё бўйлаб кўпчиликмиз. Бу ердаги оз сонимизни сақлай олмасак, ўша кўпчиликдан ҳам айрилиб қоламиз.

– Сизнинг донишмандлигингиз олдида бош эгишга ижозат беринг, ҳазратим, – деди одоб билан Бахтиёр муфти унга сўз айтиш учун берган лаҳзани пойлагач. – Немислар инглизларга қараганда сахийроқ. Улар бизни қурол билан ҳам, доллар билан ҳам таъмин қилиб турибдилар. Аммо фикримни очик айтганим учун маъзур тутинг, ҳазратим, сохта доллар масаласи бизнинг эмас, немисларни чигал аҳволга солиб кўяди!

– Сен бу жабҳада чигал вазият юзага чиқади, деган фикрдамсан?

– Шак-шубҳасиз шундай бўлади, ҳазратим. Бунчалар кўп сохта валютани афғон ғазнаси кўтара олмайди... Аммо... Сизнинг муҳокамангизга, мухтарам ҳазратим, айрим журъатли фикрларимни айтишга ижозат қилурмисиз? – Муфти маъқуллаган кўйи бош силкиди. – Эсингизга солишга мажбурманки, бир йил олдин ҳам немислар бизларни шўроларга қарши ҳужумга рағбатлантирган эдилар. У чоғ Сталинград олов ичида эди. Улар шўроларнинг кучини бўлмокчи бўлдилар. Агар ўшанда бу оловга бош суққанимизда, ҳазратим, суяқларимизнинг куллари ҳам қолмаган, бундан кейин ҳеч қачон ўзимизни ўнглаб ололмаган бўлур эдик.

Муфти қониқиш билан ўз ёрдамчисининг фикрларини тинглар экан, улар унинг ўз мулоҳазалари билан ҳамоҳанг эканлигига иймон келтирди.

– Тан олишимиз керакки, ҳазратим, менга Вали Қайюмхоннинг интилишларидан кўра раҳматлик гўрига нур ёғилгур Мустафо Чўқаевнинг саъй-ҳаракатлари маъқулроқ кўринган эди. – Шу ерга келганда муфти кутилганидан ҳам олдин маъқул дегандек бош силкиди. – Мустафо Чўқаев нозик сиёсий ўйин олиб борарди. У бизларнинг ишимизда озгина бўлса-да нафи тегадиган сиёсий кучларнинг барчасидан самарали фойдаланишнинг пайида эди. Менинг тасаввуримга кўра, у сизга, ҳазратим, бу ердаги кучимизни асраб-авайлаш ҳамда бирлигимизни сақлашда жуда катта ёрдам берган эди. Маъзур тутинг, сергап бўлиб кетдим, шекилли.

– Давом этаверинг, Бахтиёр. Сенинг фикрларинг меники билан тўлиқ тўғри келади. Мен эшитишга тайёрман.

– Жаноб муфти. Немислар уруш тақдирини хал қиладиган, охирига етказадиган улкан ҳужумга ҳозирлик кўрмоқдалар. Бу операцияда бизларга ҳам бир йўналиш ажратганлар. Бу фожиаги йўналиш. Бизларнинг шўроларга қарши юришимиз, балки, уларнинг айрим кучларини жалб этиб турар. Балки немисларга ҳам озгина ёрдами тегар. Бироқ шўроларда бизларни ер билан яқсон қилиб ташлайдиган қудрат бор.

– Ҳа, бизларни Аллоҳнинг ўзи асрасин.

– Бизларнинг немислар билан иттифоқимиз – вақтинчалик иттифок. Бизларнинг пировард мақсадимиз бир-биридан фарқ қилади. Балки, ҳазратим, уларнинг саъй-ҳаракатлари бирор натижа беришини кутганимиз маъқулмикан? Фақат уларнинг қўли устун келган, биз учун қулай бўлган вазиятлардагина...

– Сен ҳақсан, Бахтиёр. Шундоқ бўла қолсин, бўтам...

Мэлс карвонсарой дарвозаси яқинидаги ҳовлида киборларча оёқ кериб ўтирар, ўнг ва сўл ёнидан маҳсус мирзалар – котиблар жой олган эди. Қўрбошилар навбатма-навбат Мэлсинг олдига келиб ўз лашкарлари хақида маълумот беришарди. Мирзалар маълумотларни хатга солишарди.

– Навкарларми... икки юз етмиш... отлар – бир юз йигирма уч... – бармоқ букарди бир кўзи йўқ Малик кўрбоши. – Милтиқларми... Эҳ, милтиқларни... йўқ деб ёз. Бир пулемёт бор. Ўқлари йўқ. Хатто олқор учраб қолса отишинг иложи йўқ...

– Икки юз йигит, икки юз отим бор! – нариги котибга ёздирарди норғул, ёш Одилшо кўрбоши. – Яна уч юз йигитни йиғишим мумкин. От сотиб оламиз. Пул керак, қурол, ўқ-дори...

Бахтиёр бу вақтга келиб одамлар билан янада гавжум бўлган майдонга чиқди. Рўпарасидан оппоқ соқолли Нуршермат кўрбоши икки барзанги, девдек қоматли муридлари билан бирга шошилмасдан, мағрур қадам ташларди.

– Ассалому алайкум, баланд мартабали Нуршермат ака. Сизни кўришдан беҳад бахтиёрман. Бир муҳим масала бўйича менга озгина вақтингизни ажрата олмай-сизми?

Қўрбоши олазарақ кўзлари билан чор атрофга бир қараб чиққач, Бахтиёрга муғомбирона қулиб турган кўзларини қадади.

– Гап шундаки, Толиб эшон ҳазратлари ушбу қурултойда Бош қўмондонни сайламасликка қарор қилдилар. Нуршермат қовоғини осди.

– Сизнинг азиз дўстингиз, ҳурматли зот бўлган Иброҳимбекнинг фожиали ҳалокатидан кейин бу юксак лавозим бўш турган эди. Аммо энди, ҳал қилувчи юриш

арафасида бирлаштирилган лашкар Бош қўмондонни ким бўлишига кўп нарса боғлиқ бўлиб қолмоқда. Толиб эшон ва мен, камтарин қулингиз, сизнинг номзодингиздан бошқа одамни хаёлимизга ҳам келтирмаймиз.

Нуршермат мамнуният билан кулди-да, розиман дегандек бош силкиди.

– Бирок Вали Қаюмхон Берлиндан ўзининг одами – Маъруф Маъруфийни юборибди. Вали Қаюмхон уни лашкарбоши қилиб қўймоқчи.

– Ким у баччағар? – ғазабдан чакнаб кетди Нуршерматнинг кўзлари.

– Маъруф Маъруфийми?..

– Вали Қаюмхон! – Бахтиёрнинг сўзини бўлди Нуршермат. – Ким бўлибди у бизларга буйруқ бергани?!

– Толиб эшон ҳам сиз каби шу фикрдалар. Бизга ҳам жаноб Маъруф Маъруфийнинг таги-туғи, фазилату нуксонлари асло маълум эмас. Бизнинг фикримизча, дала қўмондонлари билан сўзлашиб, уларни кейинги қурултойга пухта тайёрласак, менинг ҳам ишончим комилки, масала сизнинг фойдангизга ҳал бўлади!

– Худди шундай! – Қўрбоши қўлини Бахтиёрнинг елкасига қўйди. – Раҳмат, ўғлим. Ҳамиша қари қўрбошининг мархаматига умид қилишинг мумкин!

Бахтиёр майдонни бир айланиб, карвонсаройга қайтиб келаётганида паст овоз билан чақириб қолишди:

– Бахтиёр!

У қайрилиб қараганида бир неча кадам нарида турган бесўнақай, тинка-мадори қуриган кўзойнақлари эскириб кетган бир одам хижолатли қулимсираб турганини кўрди.

– Мени танимадингизми, Бахтиёр?

– Салим?

– Салим, – кўз ёшларини томоғига ютганча бош силкиди Бахтиёрнинг олис ёшлик чоғидаги ошнаси, Фитрат домла тўғарагидаги ўртоғи.

Уларнинг иккови ҳам бирдек шахд билан бир-бири томонга илдам кадам отдилару маҳкам кучоклашдилар.

– Салим! Бу ерда қандай пайдо бўлдинг? Кўпдан бу ердამисан?

– Кўпдан, Бахтиёр. Ўттиз саккизинчи йилдан бери.

– Нега дарҳол мени топиб олмадинг?

– Жуда узоқ тарих бу, Бахтиёр. Сен каби мени ҳам Чека олди. Сен кочганингдан кейин, – у чор атрофига қаради ва уни диққат билан кузатиб турган икки киши томонга имо килди. – Улар мен каби пешанаси шўр хамроҳларим. Биз Чеканинг чангалидан бирга чикканмиз. Жуда катта миқдорда пора берганмиз. У ерда Ильенко деган терговчи бор. Очкўз, пул учун отасини ҳам сотади. Бизни ёллаган бўлиб, кўпорувчилар гуруҳини шакллантирди, ўзи кордондан, яъни чегарадан ўтказиб кўйди. Бизларни бу ерда кўпорувчилар сифатида кўлга олиб, турмага тикиб кўйишди. Яқиндагина чиқаришди. Майли, кейин барини бафуржа гапириб берарман. Гап бунда эмас. – У ўртоқларига ўгирилиб, имо билан уларни чақирди. – Илёс, Ҳаким... Иш жиддий тус олган, Бахтиёр. Биз бу ерда Мэлс Бойзоковни кўрдик. Сен унинг ЧКнинг махфий ходими эканини биласанми?

– Сен буни ишонч билан айтяпсанми?

– Ҳа, Бахтиёр. Айтиб бергин, Илёс.

– Бу ҳақиқатан ҳам шундай, жаноб. Менинг акам Тешабой Чекада катта бошлиқ бўлиб ишлади. Уни Крепс билан бирга отиб ташлашди. Николай билан бирга. Мени эса ҳибсга олишди. Акам мени Чекага ҳайдовчи қилиб жойлаштирган эди.

– Асосий гапга ўтсанг-чи, Илёс, – эслатди унга Салим.

– Ҳа, ҳа, Мэлсми? Уни бир неча марта машинамда олиб юрганман. Ильенко билан бирга эди. Кейин Юнусободга, большовойларнинг каттаси бўлиб кетди. У

ёкка, адирга камокдагиларни отишга олиб боришарди. Мен у ерга бир неча марта Ильенкони олиб бордим. Мэлс хам келарди. Фитратни ўлдирганларида у ўша ерда эди...

– Ана у! – Салимнинг ранглари оқариб кетди.

Бахтиёр ўгирилиб каради.

Карвонсарой дарвозасининг ён тиркишида Мэлс турар ва диққат билан уларни кузатар эди...

ПОЛЯКЛАРНИНГ МУҚОБИЛ ЙЎЛИ

Шахар чеккасидаги, эрталаб у қадар гавжум бўлмайдиган хитойча рестораннынг мўъжаз залидаги стол атрофида Бахтиёр билан поляк консуллиги ходими Владек Домашкевич ўтиришарди. Улар бир-бирига синовчан нигоҳ ташлар эканлар, охири Владек кулиб юборди:

– Ниҳоят дардингизни айтинг-да, пан! Мен билан учрашиш учун муҳим сабаблар пайдо бўлганини сезиш кийин эмас!

– Айнан шундай бўлиб турибди, пан Владек. Агар сизнинг қўлингизга немис миссиясининг чувини чиқарадиган хужжатлар тушиб қолса нима қилган бўлур эдингиз?

– О! Менинг қандай йўл тутишимни билсангиз эди?

– Мен сиздан, пан Владек, шўро элчихонаси билан алокангиз борми, деб сўраётганим йўқ-ку. Очиғини айтсам, бу мен учун ўта муҳимки, ўша хужжатлар айнан шўро элчихонаси қўлига бориб тушишини хоҳлардим.

– Биз бу урушда руслар билан иттифоқчилармиз.

Бахтиёр махфий пакетни чиқариб, полякнинг олдига қўйди.

– Бизга, яъни Туркистон ислом лашкарига немислар қурол, сохта долларлар ва олтин ортилган карвон олиб

келишди. Буларнинг ҳаммаси Туркистонга бостириб кировчи кучларга мўлжалланган.

– Пан Бахтиёр, сиз болта билан ўзингиз ўтирган новдани чопиб ташлашга аҳд қилдингизми?

– Деярлик шундай, пан Владек... Карвонни афғон хавфсизлик хизмати кучлари қўлга олди. Бу ерда полиция тергови баённомаси, операцияга бош қўшган немис, афғон ва туркистонлик шахсларнинг рўйхати ва бошқа ҳужжатлар. Англаб етишимизча, афғон томони бу воқеа устидан қор ёғди, излар босилди усулини қўлламоқчи. Ҳолбуки, уни оммага ошқор қилмоқ керак. Ва буни фақат шўро элчихонасигина қойилмақом қилиб бажариши мумкин.

– Мен тушундим, пан Бахтиёр. Сиз немисларнинг лакейи, яъни малайи бўлиб қолишни истамайсиз!

– Пан Владек, мен сизга суянаман. Яна ҳисобга олиб қўйингки, бу мутлак менинг шахсий нуктаи назаримдир.

– У мен ўйлаган фикрларга тўла мос келмоқда...

СУИҚАСД

Тун. Бахтиёрнинг уйи.

Дахлиздаги кўрпачада Хайруллага уйкуга кетган. Ёстикнинг ёнида тўппонча ва пичоқнинг пўлат қисмлари совук ялтирайди. Тинч, айниқса, сахардан олдинги соатлар шундай осойишта кечади.

Аммо шу он ожизгина шитирлаш эшитилди. Яна. Хайрулла гўё ўрнидан қўзғолмади-ю, унинг қўли аллақачон тўппончанинг дастасини маҳкам ушлаб олган эди. Енгил тикирлаш эшитилди. Хайрулла бошини хиёл буриб меҳмонхонанинг деразасига тикилди. Ой нури дераза ортидаги қўзғалмас сояни яққол кўрсатди. Хайрулланинг иккинчи қўли пичоқнинг дастасини қисди.

Дераза ортидаги одам ромлар орасидаги тиркишларни бармоқлари билан текширарди. Жим бўлиб қолди. Кейин – енгил шиқирлаш эшитилди. Лахза ўтиб ром аста-секин очила бошлади. Ташқаридаги одам оёғини дераза тоқчасига қўяётганида Хайрулла эгилган кўйи куч билан у томонга пичокни отди. Қисқа инграш ва қулаган гавданинг гурсиллаши эшитилди.

Хайрулла ўрнидан сапчиб турди-да, эшикнинг ички зулфинини тушириб, кўчага отилди ва шу заҳоти бошига зарба тушди. Зарбдан карахт бўлиб, энкайиб қолса ҳам оёғида тура олди. Уч киши ҳужум қилаётган эди. Қўлига тўппончасини ушлаб олган тўртинчиси уй ичига киришга муваффақ бўлди.

Ва коронғида Бахтиёрнинг қудратли зарбасини еди. Ички кийимдаги Бахтиёр худди оқ шарпадек боскинчиларга ташланди. Тўппончанинг дастаси билан биттасини тинчитгач, иккинчисига қўл жанги услубида ёпишди. Кутилмаган зарбадан ўзига келган Хайрулла учинчисини тинчитиб, қўлларини орқасига қайирди ва етиб келган Бахтиёрнинг ёрдами билан суробини тўғрилади.

Бошқаларининг қўл-оёқларини боғлагач, деразадан ўтмоқчи бўлганни кўздан ўтказдилар. Пичок унинг нақ юрагига то дастаси кадар кириб кетган экан.

– Покистонликлар, – аниқ айтди Бахтиёр. – Бирортасини танимадингизми?

Хайрулла йўқ деган маънода бош чайқади.

Бахтиёр ортидаги нигоҳни ҳис қилиб ўгирилди.

Эшик кесакисига суянган Хотира ранглари оқариб турарди. Бахтиёр унга таскин бергандек кулимсиради-да, илтимос қилди:

– Хотира, фотоаппаратни келтириб бергин, илтимос. Хотира хиёл тўхтаб қолгач, юриб кетди.

Бахтиёр босқинчиларни юз ва ён томондан суратга олди. Битгаси юзини четга бурмоқчи бўлган эди, Хайрулла унинг бошини ўзининг девникидек кафтлари орасига олиб, объектив олдида тутди.

– Полицияга қўнғироқ кил, Хайрулла.

Бироздан сўнг бетўхтов сигнал чалганича унинг олдига икки автомашина келиб, улардан полициячилар тушишди.

– Бу ерда нима юз берди? – Бахтиёрнинг олдига чо-пиб келди полиция зобити.

– Ўйлашимча, қуролли талончиликка уриниш бўлди...

АШИРНИНГ ЧОЙХОНАСИДА

Ашир чойхоначи Бахтиёрни, шоирона тил билан айтганда, кенг кучок очиб кутиб олди. Хуфя хонага бошлаб бориб, ўзи чой ва ҳолвалар келтирди, азиз меҳмоннинг олдига одоб билан чўкиб, садоқатга тўла нигоҳини тикди.

– Эҳ, қадрли Бахтиёржон! Сизсиз менинг ҳолим не кечган бўлур эди? Машҳаддаги чойхонам ёниб кулга айланганидан кейин қашшоқ бўлиб қолган эдим...

– Қўйинг, ҳурматли Ашир биродар. Буни қанча эсга олиш мумкин, ахир?

– Ҳаётимнинг сўнги дамларигача! – самимий равишда хитоб қилди Ашир. – Ҳаётимнинг сўнги дамларигача сизнинг содиқ қулингиз бўламан. Агар сиз бўлмаганингизда... Қашшоқ Ашир қандай қилиб Кобулга кўчарди? Янги ишни бошлаш учун кимдан маблағ оларди?

– Қўйинг, бўлди, Ашир ака, – Бахтиёр Мэлснинг суратини олиб, Ашир томонга суриб қўйди. – Мана шу одам келдими, бу ерга?

– Келди.

– Бир ўзими?

– Бир ўзи ҳам келади баъзан. Уч марта хиндми, покстонликми, ўша билан келди. Худди биз ўтиргандек гаплашишди. Фақат нариги томондаги бошқа хонада.

– Нима ҳақда гаплашдилар?

– Инглиз тилида пичирлаб гаплашишди. Мен у тилни яхши билмайман. Англаганим шу бўлдики, қандайдир курул ҳақида сўз борди. Ва “Оят” ҳақида. “Оят” куними, “Оят” вақtimi, билмадим.

Бахтиёр сергак тортиб, бир нарсани ёдга олган мисол ҳаёлга берилди.

– “Оят куни – энг охирги, энг биринчи кун.

Оят куни юз бергайдир киёмат қойим.

Оят куни яна қайта туғилар очун,

Мен – Бунёдкор, Яратгувчи бўлгайман доим...”

– Тушунмадим, Бахтиёржон.

– Йўк, шунчаки, эътибор берманг. Яна нима гаплар?

– Бир ўзи келганида дархол маъшуқа сўрайди. Биздаги бир киз унга жуда ёқиб қолган, – бироз фахр билан тушунтирди Ашир. – Ҳалиги ҳабаш билан келганида қисқагина гаплашишгач, у кетади-да, жанобнинг ўзи қолади. Ўша одамга доим пул беради. Яхшигина ҳақ беради. У пулни олиб жуфтакни ростлайди. Жаноб эса дарров маъшуқасининг олдига олиб боришни буюради. Қизнинг исми Зарина.

– Хилват хужрага нелар олдиради?

– Коньяк. Гоҳо шампань вноси. Мева-чева, канд-курс дегандай. Аммо ҳамиша бир хил дастурхон тузаттиради. Энди сўраб ўтирмасдан дастурхон тузадиган бўлганман. Долларлар билан ҳисоб-китоб қилади. Пулнинг юзига қараб ўтирмайди.

– Зарина... у билан бирга ичадимми?

– Нима деяпсиз, Бахтиёржон! Ичадиган қизларни остонамга яқин йўлатмайман!

– Маъшуқаси билан нималар ҳақида суҳбатлашади?

– Зарина биланми? Менинг эчким ундан акклирок бўлса керак. Баъзан ўзининг нақадар дасти узун одам эканлигини айтиб, мақтанади. Тез орада ҳаммаси ўзгаради, мен сени бой ва бахтли аёлга айлантираман, дейди қизга. Ичадиган эркакларнинг аёллар олдида мақтаниши одатга айланган. Улар, мақтов эркакнинг обрўсига обрў қўшади, деб ўйласалар керак.

Бахтиёр бир даста сурат чиқариб, Аширнинг олдида тартиб билан териб қўйди. Бу босқинчи покистонликларнинг суратлари эди.

– Сиз улардан бирортасини танийсизми?

Ашир шубҳа билан бош чайқади. Кейин унинг нигоҳи пичоқ зарбидан ўлган одамнинг суратида тўхтади. У ўлим топган босқинчининг иккала суратини ҳам қўлга олиб, узок кўз югуртирди, нигоҳини четга тортди, ўйлаб-ўйлаб охири деди:

– Ўйлашимча, мана бу кишини кўрганман. Покистонлик келганида чойхонанинг рўпарасида сергак турди. Чамаси унинг кетида биров бор ё йўклигини кузатди.

– Яхши! – Бахтиёр суратларни йиғиб, чўнтагига яширди. – Ўша қизни кўрсатинг менга.

Биридан бирига ўтувчи хўжалик қурилмаларидан кейин сўзана тортилган девор олдида тўхташди. Ашир пардани тортиб, тахтачани сурди-да, очилган тиркишдан қаради. Худди Машҳадда ёниб кетган чойхонадаги хуфя хоналар амалда бир хил эди.

– Бор экан, – шивирлади Ашир. – Бу уларнинг ётоғи. У сурилиб, Бахтиёрга ўрин бўшатди.

Кичкинагина топ-тоза хонага тўрт ўрин жойлаштирилган эди. Улардан бирида мазасини сўриб-сўриб

шафтоли еяётган ярим ялонғоч киз ёнбошлаб ётарди. Унинг бутун қомаги – хипча бели, ўймоқдек оғзи, калин лаблари, унча ўйчан бўлмаган кўзлари ўта мафтункор эди.

– Бу паризодларнинг сони менда тўрттага етди, – шивирлади Ашир. – Учаси ҳозир меҳмонларнинг кўнглини хушляпти. Заринанинг бутун вақти эса ўша жаноб томонидан олдиндан тўлаб қўйилган. Унинг маъшуқамга бошқалар қўл теккизмасин, деган талаби бор. Минг афсуски, бу битимни баъзан бузиб туришга тўғри келади. Қизнинг ўзи меҳмон бўлмаса зерикиб қолади. Кўзларидан нур қочиб, юзининг териси сарғаяди. Шунда қизга ачиганимиздан...

– Бўпти, бўпти, қариб қуюлмаган хотинбоз, – дея Бахтиёр тахтачани ўрнига қўйди.

– Воҳ-воҳ-воҳ! – қафтларини бир-бирига урди Ашир. – Менинг бу эрмаклардан аллақачон қолиб кетганман. Баъзан-баъзан демасангиз?

Иккови бир-бирини тушуниб кулиб юборишди. Сўнгра Бахтиёр кулгини кескин тўхтатиб хитоб қилди:

– Мени ана шу жанобга боғлиқ барча икир-чикир ипидан игнасигача қизиқтиради...

ЎЗБЕКНИНГ АМРИҚОЛИК БИЛАН БИТИМИ

– Сиз мени жосусликка ёллаяпсизми, мистер Бахтиёр? – кулиб юборди амриқолик. – Шундай, пешанага шарт уриб-а? Бу услуб фош қилувчи далиллар бўлганида самара беради. Сизда мени фош қилгувчи далиллар борми?

– Авф этинг, жаноб Фил!

Улар шаҳар чеккасидаги хитойча ресторанининг кулайгина кичик залида учрашишди.

– Сиз туркистонлик муҳожирларнинг вакилисиз, – жиғига тегди амриколик. – Демакким, немислар билан ҳамкорлик қиляпсиз. Нега келиб-келиб менга, амриколикка мурожаат қилмоқдасиз? Биз бу урушда бир-биримизга душманлармиз-ку, ахир? Яна кимнинг фойдасига ишляпсиз, Бахтиёр? Менинг иттифоқдошларим инглизлар эмас, шекилли? Нечун мендан инглиз миссиясининг одамани сўраб турибсиз?

– Менга покистонлик керак, Фил. Инглиз миссиясига мансуб бутунлай ишончли бўлган покистонлик. Сизни ишонтириб айтаманки, мени қизиқтирган маълумотлар инглизларнинг манфаатларига умуман зид келмайди. Мен Муҳаммад (с.а.в.) нинг “Чин мусулмон на сўзи, на кўли, на амали ила бирор муслимга озор етказмайди. Аллоҳ инкор қилган хатти-ҳаракатлардан ўзини тийган одам ҳақ дин учун курашчига тенг бўлмай” деган ҳадисларини ўзимга тамойил қилиб олганман.

– Сиз мени айғоқчиликка ёллаб олишдан ташқари ўз динингизга киргизмоққа ҳам шахд этдингизми?

– Иш жиддий тус олган, жаноб Фил. Менга суикасд уюштирилди. Ўз уйимда юз берди бу. – Бахтиёр Филга покистонлик босқинчиларнинг бир даста суратларини узатди. – Мана шу одамлар. Калаванинг учини британияликлар миссиясидан излаш учун асослар бор.

– Инглизларми?

– Йўқ, Фил. Улар деб ўйламайман. Мени айнан покистонликлар қизиқтиради.

Фил ўз одатига кўра кўлини кўтариб, бармоқларини кирсиллатди. Шу заҳоти столнинг ёнида хитойлик официант пайдо бўлди.

– Виски.

Хитойлик узр сўрагандай кулиб кўлларини ёйди:

– Хитойлик виски ушламайди, жаноб.

– Виски дедим, лаънатилар, – сўкинди Фил.

Хитойлик эшик томонга тисарилиб, кўчага қараб ўқдек учди.

– Дўконга чошиб кетди, кокилли шайтон... Сиз хавфли ўйин олиб боряпсиз, Бахтиёр. Сиз “рахнамо”га эга эмассиз. Турк паспорти – ожиз бир таскиндан бошқа нарса эмас. Бу мамлакатнинг конунига кўра жосусликка ўлим жазоси берилади. Сиз кимгадир жиддий тусда халакит беряпсиз. Русларгами? Балки немисларгадир?

– Билишни истардимки... Кўраётганингиздек, Фил... Мустафо Чўқаев даврида бизнинг ҳаракатимиз инглизларга қараб қадам оларди. Вали Қажумхон немислар билан тиғиз алоқа ўрнатиб, уларнинг манфаатларини устун қўйди, бизнинг ҳаракатимизни эса уларнинг ҳарбий машинаси мурватига айлантирди. Бизларни ўзлари учун қулай лаҳзада шўроларга қарши ташлаб қурбон қилмоқчи немислар. Агар шундай бўлса бизлар ҳалокатга маҳкум бўлиб, қирилиб кетамиз. Мен эса ўз халқимга, немисларнинг манфаатларига эмас, ўз халқимга хизмат қилишни истайман!

– О’ кей, Бахтиёр, буни эркакча иш деса бўлади. Сиз менинг сотиб қўйишимдан хавфсирамайсизми?

– Мен деярлик очик ўйин олиб боряпман, Фил.

– “Деярлик”. Айсберглар ҳам дунё океани бўйлаб “деярлик” очик сузиб юришибди. Аммо бунинг оқибатида “Титаник” ҳалокатга учради... О’ кей, Бахтиёр! Фараз қилайлик, мен сизга “манба”ни бераман. Сиз бунинг эвазига менга нима ҳозирладингиз?

– Долларларни, Фил, – кулди Бахтиёр.

– Мана бунисига қойил қолса бўлади! – кулимсиради амриқолик.

Хитойлик виски шишаси билан қайтиб келди, чинни косачага ичимлик қуйиб, идишни стол устида қолдириб кетди.

– Сиз “манба”ни оласиз, Бахтиёр. Менинг шартларим... Эвазига менга жаноб Маъруфийни берасиз. Унга карши тўпланган далиллар билан бирга. Мен у билан тезда “пешанасига бир уриб ёллаш” амалини ишлатмоқчиман!

Амриколик Бахтиёрдан пирпирамаган совук кўзларини узмасдан вискини ҳалкумига ағдарди...

ШҶРО ЭЛЧИСИНИНГ ЭЪТИРОЗНОМАСИ

Кобул марказида газета тарқатувчи болалар рўномаларнинг эрталабки сонларини бошлари узра байрокдек тебратиб, маъноси қамчи зарбидан ўткир сарлавҳаларни бири-биридан баландроқ овозда қичкиришарди:

– “ШҶРО ЭЛЧИСИ ҚАТҶИЙ ЭЪТИРОЗ БИЛДИРДИ!”

– “НЕМИСЛАР ТУРКИСТОНЛИКЛАРНИ ҚУРОЛЛАНТИРМОҚДА! ШҶРОЛАР ИТТИФОҚИГА ХУЖУМГА ҶОЗИРЛИК КЎРИЛМОҚДА!”

– “АФҶОНИСТОН БИТИМНИ БУЗГАНЛИҚДА АЙБЛАНМОҚДА!”

– “НЕМИС, ЯПОН, ИТАЛЬЯН ДИПЛОМАТЛАРИ “НОН-ГРАТА” МАҚОМИДА МАМЛАКАТДАН ЧИҚАРИЛМОҚДА!”

– “МУФТИ ТОЛИБ ЭШОН МАМЛАКАТДАН ЧИҚАРИБ ЮБОРИЛМОҚДА!”

Хайрулла очикчасига доктор Расмуснинг қароргоҳига йўл олган Мэлсни кузатиб боряпти. У йўл-йўлакай ўзини газета харид қилганга солган кўйи ўша ёкка кўз тикяпти.

Мэлс кўча томондаги каттакон эшик тутқичини мис болғача билан урди ва бинога кирди.

Хайрулла эса кўчадаги оломон ичига синггиб кетди...

БАХТИЁРНИНГ ТАХМИНИ

Доктор Расмус ўзи хуш кўрган кўйи кўшни хонадаги шаффоф картина “экрани” олдига жойлашиб, барчасини кузатмоқда.

Фон Нетцер хона бўйлаб асабий қадам ташлаганича газета матнини кесиб-кесиб ташланган ибораларга урғу бериб, овоз чиқариб ўкимоқда:

– “СССРнинг Афғонистондаги Фавқулодда ва мухтор элчиси рад қилиб бўлмайдиган далиллар асосида Афғонистон худудидан босқинчи тўдаларнинг бостириб киришга ҳозирлик кўриляётгани ва бу икки мамлакат ўртасидаги шартноманинг кўпол равишда бузилишига олиб келиши юзасидан қатъий эътироз билдирди...”

Ҳар бир иборадан кейин фон Нетцер ғазабдан олайиб кетган кўзларини бошларини қуйи эгиб нохуш кайфиятда тинглаётган Вальтер Шенк, Мэлс ва Асадовга чакчайтирарди.

– “...Эътирозномада тайёрланаётган операцияларнинг иштирокчиларини қуроллантириш, молиявий таъминлаш, ўкитиш ва бўлғуси жанглارнинг режаларини тузишда немисларнинг тўғридан-тўғри қатнашаётгани таъкидланади. СССР ҳукумати Афғонистон ҳукуматидан босқинчи тўдаларни зудлик билан қуролсизлантириш ва немисларга, шунингдек, уларнинг иттифокчилари ҳисобланган японлар ва итальянларга нисбатан тегишли санкциялар қўллашни талаб қилди. Акс ҳолда дейилади Протестда, шўро томони ўз хавфсизлиги манфаатларини кўзлаган ҳолда тез ҳамда самарали чораларни қўллашга мажбур бўлади!”

Фон Нетцер газетани ғижимлаб-ғижимлаб улоқтириб юборди. Бир сония ҳамтовокларининг кўзларига тикка бокди-да, бирдан бақириб юборди:

– Дипломатия тилида бу Афғонистон худудига шўро кўшинларини олиб кириш хавфи дейилади. Сизлар бу борада иккинчи Эроннинг такрорланишини хоҳлайсизларми?!

Ичидаги бор қахру қазабини тўкиб бўлганидан кейин ўз гавдасини ўриндикка оғир ташлади-да, ўзига ўзи коньяк кўйди...

– Шўролар билан оғиз-бурун ўпишиш ниятида юрган шоҳга эса бу жуда кўл келади. Ҳозирнинг ўзида номатлуб шахсларнинг рўйхати тайёрланган. Унда доктор Расмуснинг ҳам, герр Шенк сизнинг ҳам, – бошини эгди, – каминаи камтариннинг ҳам исми-шарифларимиз жимжимадор қилиб ёзилган. Бир оннинг ўзида легал разведка имкониятидан мосуво бўлишдан ташқари агентура тизимимизга раҳна солинади. Ва бу Марказий Россияда хал қилувчи хужумга ва Туркистонга бостириб киришга киришиш арафасида юз берса-я!

– Маъзур тутинг, жаноб Нетцер, – тавозе билан Бахтиёр кўлини кўксига кўйди. – Бизларнинг юришимиз ҳақида гап кетадиган бўлса... Биз энди ҳам қуролдан, ҳам маблағдан маҳрум бўлдик.

– Қурол ҳам, маблағ ҳам бўлади. Иккинчи қарвон яқинлашиб қолди. – Фон Нетцер ортиқча тафсилотларни ошқор қилганини сезиб девордаги суратга тикилди.

Доктор Расмус деворнинг у томонида норози қиёфада афтини буриштириб суратдан узоқлашди.

– Бу сафар қарвон билан боғлиқ гапни, жаноб Асадов, бир-икки одам билади, холос, – сўзларини тўғрилади фон Нетцер. – Биз аввалги чув туширилганимиздан тегишли хулосалар чиқариб олганмиз.

Расмус кириб тўпланганлар билан унсиз саломлашди-да, камбағал қариндош мисоли узоқроқдаги ўриндикка омонат чўқди.

– Токи карвон ҳақидаги маълумотлар қандай қилиб шўро разведкаси қўлига тушиб қолганини аниқламас эканмиз, – хитоб қилди Мэлс, – биз хотиржам бўла олмаймиз.

– Маъзур тутинг, жаноблар, – хижолат тортиб кулимсиради Бахтиёр. – Бу юзадан бир неча мулоҳазалар айтишга ижозат беринглар. Жаноб Маъруфий танлаб олган ва карвонни кўриқлаган легиончилар орасида шахсан Толиб эшонга содиқ одам бор эди. – Бахтиёр Мэлснинг қай тарзда хавотирга тушгани ва кўзлари ғазабдан чакнаганини билди. – Толиб эшон олдиндан карвоннинг йўналиши ва кейинги ўзгаришлар тўғрисида ўз вақтида хабардор қилинган эди. Шу туфайли ҳам биз карвонни аниқ чегарадан кесиб ўтиш жойида кутиб олдик. Фараз қилиш қийин эмаски, легиончилар орасида шўро жосуси ҳам бўлган...

– Ўз сўзларингизга ҳисоб беришингизни сўраган бўлардим, – чидамади Мэлс, аммо доктор Расмуснинг совуқ қарашларига дуч келгач ўзини босди.

– Аммо айғоқчисиз ҳам, – сўзларини давом эттирди Бахтиёр. – шўро разведкаси энг бошиданок карвонни назорат остига олган ва онгли равишда унга ҳеч қандай тўсиқларсиз афғон чегарасини кесиб ўтишга йўл қўйган, шу йўсинда афғонларга уни ўз ҳудудида қўлга тушириш имконини берган бўлиши мумкин. Бу кип-кизил тузоқ-ку, жаноблар. Шундан кейин юксак дипломатик даражада улкан жанжал уюштирдилар. Зарур натижага эришдилар ҳам. Жаноб Маъруфий операция энг ёрқин тарзда амалга оширилди, деб ҳисоблайди. Мен бу баҳога тўлиқ қўшиламан, аммо бу сифатлашни шўро разведкасига нисбатан ишлатилса тўғри бўлади, деб ўйлайман.

Ҳамма жим қолганча ўзлари билмаган ҳолда гўё зе-рикиб қолган доктор Расмусга тикилдилар.

Ташаббусни яна фон Нетцер ўз қўлига олди:

– Ташаккур, жаноб Асадов. Сизнинг тахминингиз жуда диққат билан текшириб кўришга лойиқдир. Шахсан мен ҳам легион лашкарларига тўлиқ ишонч билан караш фикридан йирокман. Улар орасида концентрацион лагердан кочиб легионга қўшилган, кейин шўроларга ўтиб кетишни мўлжаллаганлар ҳам бор. Бу ерда, сизнинг ҳузурингизда ҳам, жаноб Асадов, озмунча қўпоровчи гуруҳлар ёппасига ўз хоҳишига кўра қўлга тушдими?

– Таассуфлар бўлсинким, шундай, – хулосага қўшилди Бахтиёр.

– Дарвоқе, – охири чидамай сўз қотди герр Шенк. – Муфти ўзининг қувғин қилинганига қай тарзда муносабат билдирди?

– Муносиб равишда. Мени ўзи билан олиб кетишларини ўтинган эдим, ул зот айни чоғда менинг ўрним шу ерда эканлигини уқтирдилар. Бундан ташқари, мамлакатдан қувғин қилиш ўрнига музофотлардан бирига сургун билан алмаштирилиши мумкин, деган умид пайдо бўлди. Бу савоб ишни Амир Олимхон ҳазратлари ўз зиммаларига олдилар.

– Мазмунли ахборотинг учун раҳмат, жаноб Асадов, – ўрнидан турди доктор Расмус. – Сизларга ташаккур билдираман, жаноблар. Минг афсуским, беш дакикадан кейин беморларни қабул қилишни бошлашим шарт...

КУТИЛМАГАН УЧРАШУВ

Бахтиёр кечкурун “Турк ҳаммоми”га борганида кайфу сафо, шовкин-сурон, тўс-тўполон киёматнинг аросатидан ҳам уччига чиккан эди. Шу кадар кўп дипломат халки ва бошқа мақомдаги гавжум оломон “эр-

каклар клуби”га асос солинган кундан буён биринчи бора тўпланган эди. Йиғилганларнинг деярлик ҳаммаси жўшиб-тошиб, бир-биридан баландрок гапиришга уришиб, имо-ишораларни ишга солиб, юзага келган вазиятни муҳокама қилишар, унинг оқибатлари ҳақида гапирганда сўзни юмшатиб ҳам ўтиришмасди. Кўпчилик аллақачон ширакайфлик оғушига кирган эди.

Фил О’Брайен шўро ҳарбий миссияси ходими Ильенкога нисбатан илтифотли раҳнамоликни ўз қўлига олиб, унга роса ичирган эди. Ильенко клубга ҳарбий либосда келгани учун Бахтиёр ресторанга кириши билан кўзи унга тушди. Ақлга иш буюриб, дарҳол ортга қайтиш керак эди. Аммо у томонга қараб маҳзун табассум билан жиккаккина япон Суэто зинғиллаб келарди:

– Жаноб Бахтиёр, ташрифингиз билан менга чинакам хузур бахш этдингиз. Агар бу меҳмондўст заминдан сиз билан хайрлашмасдан кетсам ҳеч қачон адо бўлмайдиган қайғу менинг юрагимни абадулабад эгаллаб олган бўларди.

– Жаноб Суэто, бизларни тарк этияпсизми? Эсиз... Сизнинг мукамал билимларингиз, нафис хулосаларингиз, такомиллашган дидингиз менга шу қадар кўп қувват берар, шу қадар кўп шуурумни мустаҳкамлар эди.

– Бахтиёр-сан, уруш тугаганидан кейин иккимиз ҳам эсон-омон қоладиган бўлсак, мен томонга бораман, деб ваъда беринг. Мен сизга Фудзини кўрсатаман, сизни гулга кирган сақуранинг олдига олиб бораман. Айнан сизда ана шу гўзаликка холис баҳо бериш ва ундан роҳатланиш диди бор...

– Маъзур тутинг, Суэто-сан, бизларга яккама-якка сўзлашишимизга имкон беришмайди, шекилли. – Бахтиёр улар томон ширакайф русни судраб, аниқроғи, опичлаб келаётган амрикаликка имо-ишора қилди.

– Бизлар эртага учрашишимиз керак, – деди япон тез сўзлаб.

– Менга сизларнинг харакатингизни қўллаб-қувватлаш учун муайян маблағни топшириш буюрилган...

– О! Мистер, Бахтиёр! Мистер, Суэто! Олл райт! – японнинг сўзларини бўлди сурбет амриколик. – Ишончим комилки, сизлар япон гейшалари ва мусулмон канизакларининг фазилатларини солиштиряпсизлар. Бизлар ҳам бу суҳбатда қатнашайлик. Менинг рус оғайним бу масалага жон деб кизиқади. Танишинглар, шўро разведкачиси Максим Ильенко!

– Керак эмас, – кўрсаткич бармоғи билан пўписа қилди ўлгудек ичган Ильенко. – Ҳа, майли! Жин урсин уни! Бизларнинг ҳаммамиз бу чиркин ўрадаги разведкачилармиз!

У японнинг ёнбошидаги бўш стулга ўзини таппа ташлади:

– Кайфиятлар қалай, жаноб камикадзе?

Япониялик тавозе билан ўрнидан турди:

– Маъзур тутинглар, жаноблар, мен бормасам бўлмайди.

Хизматкор қиз столга виски, муз, содали сув қўйилган патнисни жойлаштирди.

– Мистер Бахтиёр, Мистер Ильенко – хакикий қаҳрамон! Айнан у немисларга шундай ғаройиб кулох кийдириб қўйдики... Эҳ-ха! Буларни тинглаш сизга унчалар хуш келмайди-я, Бахтиёр. Эркакмизми, эркак бўлиб, иш қойилмаком бажарилганини тан оламиз-а!

– Бахтиёр? – рус сесканиб кетди, бошини озод кўтарди ва Асадовга чакчайди. – Бахтиёр Асадов. Аслида мен сени излаб юрибман-ку, аблах! Қани, соколингни қўлинг билан тўс. Соқолли чоғинг сени таниб олиш қийин экан. Халакит беряпти!

– Максим, – америкалик унга виски куйди. – Бундай кунда ҳатто рақибга ҳам олийҳимматли бўлиш зарур.

– Душманга! – Бахтиёрга кўрсаткич бармоғини ниқтаб аниқлаштирди Ильенко. – Мен билан сен иттифоқдошлармиз. У билан япониялик эса душманларимиз! Сен менинг эсимдасан, Бахтиёр. Тошкент Чекасида сен менинг мана бу кўлларимнинг исканжасида эдинг. Яхудий Крепс сени чиқариб олган эди. Барибир, мен уни халқ душмани сифатида фош қилдим! Ва деворга тираб... Сизларнинг ҳаммангизни: фашистларни, яхудийларни, босмачиларни деворга тираш керак!

У мушти билан столга каттиқ урди-да, бошини кўллари орасига қўйди.

Бахтиёр ўрнидан турди.

– Эътибор берма, Бахтиёр. У тўнғиздек маст. Мен уни атайин ичирдим. У ичишни билмайди. Устига-устак нима эвазига ичсин. Бунинг учун русларда муллажиринг йўк.

– Бу одамни тушимда ҳам кўрган эмасман, Фил. Кечир, менга маъқул келмаяпти, бу гаплар.

– Балки у жаноб Маъруфийни назарда тутгандир? Дарвоқе, нега у бу ерда эмас?

– Билмадим. Келиб қолиши ҳам мумкин.

– О' кей! Мени боғда кутиб тур, Бахтиёр.

Эшик ёнида Бахтиёр хизматкор йигитга тайинлади:

– Каримжон, сиздан ўтиниб сўрайман, шўро элчихонасига қўнғирок қилинг. Анов маст зобитни олиб кетишсин. Ўзини асло тутолмайдиган одам.

– Ҳозир бажараман, Бахтиёржон, – тушунган киёфада кулиб қўйди хизматкор чўнтагига йирик пулни яширар экан.

– Бу такси учун, – деди Бахтиёр. – Албатта элчихонадан келишсин.

Боғда Фил Бахтиёрнинг изидан етиб олди.

– Эртага соат ўнда кўхна мусулмон қабристониди. У одамнинг ўзи сени топиб олади. Унинг кўп нарсадан хабари бор. Бироқ қиммат туради. Сенда етарли миқдорда долларлар борми?

– Раҳмат, Фил. Дарвоқе, қуролли қарвон иши бўйича полиция яна Маъруфий билан қизикмоқда.

– Муаммоси йўқ! Полиция ҳам долларларни хуш кўради. Агар Маъруфий гўллик ва ғўрлик қилмаса, яхшигина “раҳнамо”га эга бўлади.

Уларнинг ёнидан икки барзанги ёш йигит секин сўкиганларича хушсиз, ғирт маст Ильенкони кўтариб ўтишди.

– Сен тўғри иш қилдинг, Бахтиёр, – кулди Фил. – Ҳам-касбни ҳалокатдан қутқариш савоб иш. Акс ҳолда боши ғалвадан чиқмай қолган бўларди. Энди уни фронтга юбориш деб аталган кичкинагина жазо қутмоқда.

Қишки боғнинг хилват қисмида турган Мэлс узоқдан туриб уни кузатарди...

ПОКИСТОНЛИК БИЛАН ХУФЯ УЧРАШУВ

Қабристонда бўлиб ўтган хуфя учрашувда салобатли покистонлик қария суратларга кўз кирини ташлади-да, шу захоти уларни Бахтиёрнинг ўзига қайтариб берди:

– Иккисини танидим. Улар ёлланма котиллар, жаноб. Сизни ким қизиктираётганини ҳам тушундим. У немисларга хизмат қилади. Покистонда нацизм ғоялари остида яширинча фаолият кўрсатаётган кучли махфий ташкилотнинг одами. Сизни ўзи қандай маълумотлар қизиктиради?

– Мен зудлик билан ана шу одамнинг жаноб Маъруфий билан биргаликда қандай операцияга ҳозир-

лик кўраётганини билишим керак. Янглишмасам, гап Покистон орқали ўтказилиши лозим бўлган қурол қарвони хусусида бормоқда. Мазкур қарвоннинг ўтиш вақти, йўналиши, етказиб бериладиган манзили. Ва иккинчи гап: “Оят куни” деб ниқобланган, яъни қодли ном остига нима яширинган?

– Сизни тушундим, жаноб. Ҳаммасини билишга ҳаракат қилиб кўраман. Учрашиш вақти ва жойи ҳақида сизга олдиндан хабар беришади.

– Бўнак пули олишни истармидингиз?

– Албатта, жаноб.

– Ўзингиз мўлжаллаган муллажиринг миқдорини айтинг.

Покистонлик Бахтиёрга хомуш қулғу билан боқиб, сукутга толди.

Бахтиёр унга пул тугилган бўғчани узатди:

– Агар маълумотлар аниқ бўлиб чикса, оладиган умумий пулингиз миқдорини ўзингиз белгилайверасиз...

“ПЕШАНАГА БИР ЧЕРТИБ ЁЛЛАШ”

Таркок, хира нур ҳамда занжиларга хос блюз услубидаги сокин мусика таралиб турар, юмшоқ, қулай мебель ҳамда мини-бардаги турли хил ичимликлар самимий суҳбат учун ўта соз шароит эди. Фил О’Брайен Мэлени ўз офисида сийлаяпти. Амриқоликнинг олдида деворга ўрнатилган унчалик катта бўлмаган экранга йўналтирилган проекцияли фонарь турибди. Фил шошмасдан слайдларни алмаштирар, бўйни узун стаканларга виски қуяр ва шарҳлаб борарди:

– Отамнинг Техасдаги ранчоси... Мана бу сулув суворий киз эса менинг синглим Джин. Ёввойи Ғарбнинг бирорта сайисига йўл бермайди... Испан урушидан

колган лавха... Бизнинг журналистлар тўдамиз... Эрнст Хемингуэй. Шундай адиб борлигини биласизми, Маъруфий? Йўқми? Билиш керак. У ва унинг дўсти Скотт Фитцжеральд буюк ёзувчилар. Хем менга виски ичишни ўргатган... Мана бу эса – Франция, Париж. – Фил кўз кири билан Мэлснинг талвасага тушиб колганини сизди. – Ҳа! Мана бу сизнинг Мустафо Чўкаевингиз. Сизлар таниш бўлганмисизлар?

– Бу бахтга мушарраф бўла олмаганман.

Фил слайдни ўзгартирди – Чўкаев немис зобитлари гуруҳи ва Туркистон легиони вакиллари куршовида турган суратни намойиш қилди.

– Бунисини каранг-а? Ахир, бу суратдаги айнан сизнинг ўзингиз эмасмисиз? Чапдан учинчи бўлиб турибсиз! Олифтагарчиликни йиғиштиринг, мистер Маъруфий. Бу фақат сизнинг ўзингизсиз! Дарвоқе, агар унутмаган бўлсангиз, бу сурат Мустафо Чўкаевнинг ўлдирилишидан икки кун аввал олинган-а!

– Мақсадингиз нима, Фил? – бўғик овозда сўради Мэлс.

– Мақсадим сизнинг ўзингизга ўзингизни таништиришдан иборат! Бу буюк воқеани унутиб бўларканми?

– Товламачилик билан ўзингизга оғдириб олмоқчимисиз?

– Йўқ, – Фил бепарволик билан қадаҳларга виски қўшгач, Мэлсга синчков кўз ташлаганича ичимликни сипқорди. – Мен сизни ёллайман. “Пешанага бир чертиб ёллаш” дейилади бу. Шахматда мот ҳолатига тушиб қолишни, яъни одамнинг ҳеч қаерга қоча олмай, танлаш ҳуқуқига эга бўлмай колганини кўрганмисиз? Ёллаётган томон эса қўлида етарли маълумотлар бўлгани учун тўлиқ муваффақият қозонишига ишонади. Ўзингизни босиб олинг, Мэлс. Ичинг.

– Фил, вақтингизни бекорга сарфляяпсиз. Бу хийлангиз менга ўтмайди.

– Ўтади, Мэлс. Мен сизнинг Мустафо Чўкаевнинг ўлдирилишига тўғридан-тўғри алоқадор эканлигингиз ҳақидаги ҳужжатли маълумотларга эгаман. Уларни мўмай пул эвазига қўлга киритганман. Кейин. Сиз неча йил шўро хавфсизлик хизматининг хуфя айғоқчиси бўлганингизни ҳам биламан! Қолаверса, сиз бу фактни немис контрразведкасидан сир тутаяпсиз. Немислар шу қадар ўз ишларига пухталарки, хотирангизнинг бу даражадаги “хом”лигини асло кечирмасликлари аниқ. Дарвоқе, сизнинг бу ишга алоқадор эканлигингиз ҳақидаги аниқ маълумотлардан ташқари тирик гувоҳларим ҳам бор. Ҳозир улар шу ерда, ёнгинангизда ва сизни ичак-чавоғингиз билан бирга фош қилишга шай туришибди. Шундай экан, ўзингизни у ёққа, бу ёққа ташлайвермасдан дарҳол нафсиламбрига ўтиб қўя қолайлик.

– Хўш, мендан нима истайсиз, Фил?

– Ҳозирча, Мэлс, ўзингизни бежиз ўқ сарфлашдан тийишингиз керак. Мен сизга бу ерда, Осиёда жиддий мартабага эришишингизга кўмаклашмоқчиман. Менинг отамни, демак, мени ҳам, бу мамлакатларнинг қазилма бойликлари ўзига жалб қилган. Масалан, нефть. Вақт ўтиб, тақдир сизни менга дучор этгани учун дўппингизни осмонга отасиз. Уруш тамом бўлади. Германиянинг фойдасига эмас, албатта. Урушдан кейин дунё бошқача қиёфага қиради. Мэлс, қуръани тўғри ташлай билиш керак.

– Менинг тасаввур қилишимга кўра бу роль учун менга қараганда Бахтиёр кўпроқ тўғри келган бўлармиди.

– Бахтиёрми?... У сиёсатчи эмас, ҳурматли Маъруф Маъруфий. Ва асл ўйинчи ҳам эмас. Бахтиёр ахлоқий-маънавий ҳиссиётларга таянади. Уни бирор

томоннинг ғалабаси ё мағлубияти ҳаяжонга солмайди, у ўз халки манфаатлари, маънавияти, миллий тикланиши ғоялари билан нафас олади... Дейлик, сиз Бахтиёрнинг ўз устодига, яъни Фитратга қўл кўтаришини кўз олдингизга келтира оласизми?

МУФТИНИ КУЗАТИШ ОНЛАРИ

Масжид ховлисида суворийлар учун йўлга ҳозирланган икки от ва юк ортилган икки от турарди. Шу ернинг ўзида муфтининг муриди ва Хайрулла мухтарам пирнинг чиқишини тавозе билан кутаётган эдилар.

Толиб эшон эса ўз хужрасида Бахтиёрга сўнги тавсияларини баён этмоқда:

– Маъзур тутинг, ҳазратим, – эшонга мурожаат қилди Бахтиёр. – Балки сиз яна бир бора ўйлаб кўриб, мусофирчиликка мени ҳам бирга олиб кетарсиз?

– Йўқ, йўқ! – қўлларини силтади муфти. – Мен бу муҳим ишимизни кимга ишониб ташлаб кетаман? Йўқ, Бахтиёржон, сен Кобулда бўлишинг, менинг номимдан барча ишларни бекаму кўст бажаришинг керак. Аммо Маъруфийдан бир сония ҳам кўз узма. У тобе бўлган зотларнинг мақсад ва манфаатлари бизларнинг муддаоларимизга тўғри келмайди. Аммо Вали Қаюмхон негадир айнан Маъруфий она юртимизга мусулмон қўшинини бошлаб борсин, деган иддаосидан қайтмаяпти.

– Қўрбошилар ҳеч қачон ўша иккиюзламачининг улкан қўшинимизни бошқариб боришига рози бўлмайдилар, ҳазратим.

– Бу тўғри. Мен икки фатво ҳозирлаб қўйдим. Мана бу биринчиси, – муфти Бахтиёрга ёрликни узатди. – Бунда мен сени ўзимнинг ворисим, яъни ўринбосарим қилиб тайинлаб, менинг номимдан иш юритиш ҳуқуқи-

ни беряпман. Буни ҳаммага етказарсан. Мана буниси эса иккинчи фатво, – бошқа ёрликни тутказди. – Мен барча кўрбошилардан ҳарбий ишларда мухтарам Нуршермат кўрбошига бўйсуниларига қатъий тусда даъват қилганман. Иккинчи фатводан фойдаланиш ё фойдаланмаслик ўзингга ҳавола...

Муфти мусофирчиликка биттагина муриди ва икки отга юкланган кўч-кўрони билан жўнади. Бахтиёр ва Хайрулла уларни шаҳар ташқарисигача кузатдилар ва отликлар водийни четлаб ўтиб, дара йўлига тушиб кўздан ғойиб бўлгунларича ортларидан маънос қараб турдилар...

ПОКИСТОНЛИК МАЪЛУМОТ БЕРАДИ

Хайрулла гўё ушбу эски мусулмон кабристонидаги мозорлардан бирини тартибга келтирган киши бўлиб, аслида бу ерга олиб келадиган йўлларга хушёрлик билан кўз кирини ташлаб ўтирарди.

Узоқроқда, кабрстоннинг буталар билан копланган овлоқ бурчагида эса покистонлик қария ўзи топган маълумотларни Бахтиёрга сўзлаб бераётган эди:

– Эрон орқали олиб келинган ўша карвон ягона эмас экан. Ундан ҳам йирикроқ иккинчиси энг янги қурол-яроғ ва йўриқчилар гуруҳи билан фашистик ташкилот дарғалари етагида Покистон орқали олиб келинмоқда. Пешоварда карвонни Маъруфийнинг инглиз миссиясидаги одами кутиб олади. У карвонни Помир тоғларининг жануби-ғарбий тарафига бошлаб кетади. У одам аллақачон Кобулдан жўнаб кетди... Энди “Оят куни” ҳақида. Улар Наврўзнинг биринчи кунига белгилаган операцияларига ана шу махфий номни беришган. “Оят куни” Муҳаммад Зоҳиршоҳ ҳаётининг сўнгги кунига айланиши режалаштирилган. Анъанага кўра шу куни

хукмдор Миллий бокка кўчат ўтказгани боради. Тантанали маросим чоғида унинг жонига касд қилмоқчилар. Бу мудҳиш режа немислар томонидан тайёрланмоқда. Уни покистонлик осийлар амалга оширадилар. Немислар Зоҳиршоҳни шўролар билан муносабатни бузмасликка аҳд қилгани учун ёқтирмаяптилар. Шоҳ уларнинг қўлларини боғлаб турибди. Шу боис уни йўлдан олиб ташлаб, тахтга шоҳнинг очикчасига немисларга хавас билан қарайдиган кичик укасини ўтказмоқчилар!

ЗИДДИЯТ

Ашир чойхоначи нимадандир каттик кўрккан. У Бахтиёрни иморатга киритгач, бошини чиқариб кўчанинг икки тарафига ҳам диққат билан қараб олганидан кейингина ўзини ичкарига олиб, эшикни зичлаб ёпди.

– Бахтиёржон, сиз сўраган жаноб шу ерда, Заринанинг ёнида. Икки кундирки, жононнинг хонасида тунаб қоляпти. Тинмай коньяк нўш этипти. Ранги қорайиб кетган, мен унинг бундай абгор ҳолатга тушганини ҳеч қачон кўрмаган эдим, – шивирлади чойхоначи.

– Сиз нега шивирляяпсиз, Ашир? Ё бизларни ҳам тинглашлари мумкинми?

– Йўк, йўк, нималар деяпсиз? – уялиб кетди Ашир. – Аллоҳнинг ўзи кечирсин, мен бошқаларга кулоқ тутаман, деб шунга ўрганиб қолибман. Ва мана, кўрганингиздек... Уч кун аввал покистонлик келган эди. Узок суҳбатлашдилар. Кўп бора сизнинг, муҳтарам Толибжон эшоннинг, ҳатто Зоҳиршоҳ ҳазрати олийларининг исмлари тилга олинди. Жуда ёмон ишга қўл уришяпти, шекилли. Агар янглишмасам тез орада...

– Тушунарли, Ашир. Демак, тез орада денг. Раҳмат... Мени жаноб Маъруфий ўша покистонлик билан учраш-

ган хонага олиб боринг. Кейин унинг ўзини ўша жойга таклиф қилинг.

– Балки аввал унинг ўша ердаги ҳолатига бир назар солиш керакмикин? – айёрона кулди Ашир...

Қалин мовут билан дидсизгина қилиб безатилган кичиккина тахмонли хона бўйлаб Мэлс асабий қадам ташларди. Кўрпалари кўпчиб ётган юмшоқ ўринда ётган Зарина мушук уйқули хумор кўзлари билан махбубига тикиларди. Мэлс эса у бечорага умуман эътибор бераётгани йўқ.

– Менинг жанобим, – сўзларни чўзиб, унчалик ҳам интиқликни аён этмаган оҳангда чорлади уни маъшуқаси. – Икки кундирки, рангингизда ранг қолмаган, каттик қайғудасиз. Келинг, сизни бағримга босиб, ғамингизни аритай. Ёки сизнинг Заринангиз жонингизга тегиб кетдими? Ё мени ортик севмай кўйдингизми?

Мэлснинг қулоғига ҳеч нарса кирмас эди...

Бахтиёр махфий тирқишнинг олдидан узоқлашди, Ашир тешиқчани ёпиб кўйди.

– Чақиринг! – буюрди Бахтиёр.

Мэлс стол ёнида ўтирган Бахтиёрни кўриб ажаблангани йўқ.

– Изимга тушганмидинг?

– Излаб топдим.

– Мени тинч кўйганинг маъқул эди. Бу аввало сен учун фойдалидир.

Мэлс ўтиб, Бахтиёрнинг рўпарасига эмас, ён томонга чўкди.

– Толиб эшон ҳазратлари Кобулни тарк этдилар, – дағдағага эътибор ҳам бермади Бахтиёр. – У ўз ваколатларини менга бериб кетди. Мана, муфти ҳазратларининг фатвоси.

Бахтиёр букланган қоғозни очди, Мэлс унга кўз қирини ташлади-да, орқасига ўгирилди.

– Мэлс, йигитларимизнинг дала кўналғалари тинч эмас. Одамлар сабру чидамларидан айрилмоқдалар. Уларни бу кадар иложсизлик ҳолатида қолдириб бўлмайди. Маблағ ҳам, қуроли ҳам йўқ.

– Мен сизларга бир марта маблағи ҳам, қуроли ҳам мўл қарвонни келтирган эдим, шекилли, – зарда билан кулимсиради Мэлс.

– Жаноб Расмус бизни барча зарур нарсалар билан таъминлашга ваъда берган эди. Мен барча дала командирларини олдиндан йиғишим ва йўл-йўриқлар беришим учун исённинг аниқ саналарини билишим керак. Мухтарам эшон ҳазратлари...

– Сиз нега ҳамма нарсага ўз муфтингизни балога қилаверасиз? – Мэлс столга бутун вужудини ташлаб дарғазаб башараси билан Бахтиёрга яқинлашди. – Нимани ва қачон бажаришни ўзим яхши биламан! Вали Қаюмхон жаноблари фақат мени ўзининг мухтор вакили қилиб тайинлаган. Фақат менга герман кўмондонлиги фавқулодда ваколатлар берган! Фақат мен ислом озодлик лашқарига кўмондонлик қилишим керак ва шундай бўлади ҳам! Сен ҳаммасини тушундингми, Бахтиёр?

– Ҳаммасини эмас, – курсининг суянчиғига қурагини тиради Бахтиёр. – Мана Толибжон эшоннинг яна бир фатвоси. У бу фатвога кўра, Катта қурултойга Бош кўмондон лавозимига Нуршермат кўрбошини тасдиқлашни тавсия этганлар.

– Бер! – кўлини шитоб билан чўзди Мэлс, аммо Бахтиёр ёрликни кўйнига тикиб улгурган эди. – Менинг йўлимда кўндаланг турма, Бахтиёр. Мен ҳозирча сенинг кимга хизмат қилаётганингни билолмай ҳалакман, лекин...

– Ўзингни босиб ол, Мэлс! Бирок мен сенинг кимларга хизмат қилаётганингни яхши биламан. Факат немисларгагина эмас, албатта!

– Мени ким чув тушираётганини тахмин қилиб юрардим. Энди аниқ билдимки, бу сенсан!

Мэлс чўнтагидан тўппончасини чиқариб, уни Бахтиёрга тўғрилади:

– Сен ютқаздинг, Бахтиёр. Қоғозларни бер-у, туёгингни шиқиллат. Ишимизга халақит берма. Тез орада бу ерда ҳамма нарса ўзгаради. Немислар қайтиб кетади. Мақсадимизга эришимизга ҳеч нарса тўғанок бўла олмайди.

Бахтиёр Мэлснинг елкаси оша тикилиб, “йўқ” маъносида сезилар-сезилмас равишда бошини чайқади. Мэлс бир силтаниб олдинга юрмоқчи бўлди-ю, ўзининг орқасида Бахтиёр нимани кўрганини билиш истаги устун келиб, ўша ёкка бурилди. Бахтиёрга кераги шу эди – у яшин тезлигидаги зарба билан тўппончани уриб туширди. Мэлс учиб бориб полга тушган қуролнинг кетидан сапчиди.

– Ўтир, Мэлс! Хайрулла чумчукнинг кўзини ҳам бе-хато нишонга олади.

Мэлс орқасига ўгирилиб, эшик ёнида пастга туширилган қўлларидан наган ушлаб турган Хайруллани кўрди.

– Бунчалик кўп ичма, – сўзлашда давом этди Бахтиёр. – Шароб аклни хиралаштиради, идрокдан айиради. Айни кезде сен билан биз жуда тетик, бардам, хушёр бўлмоғимиз шарт. Буюк мақсадни қўзлашимиз лозим. Шундай эмасми? Ва сен менга қачон қурол, маблағ олишимиз ҳамда хужум қачонга режалаштирганлиги тўғрисида аниқ маълумотлар беришга мажбурсан!

Мэлс жимиб қолди. Бахтиёр ўрнидан туриб тўппончани қўлга олиб, ўқдонни бўшатди. У тўппончани Мэлс-

нинг ўнг, ўқдонни сўл томонига, ўқларни тўғри олдига қўйди.

– Сенинг шубҳа-гумонларинг масаласига келадиган бўлсак. Мен эмас, сен хавфсирашинг керак. Бу ерда сен билан қизиқиб юрган ва сенинг хозирги ҳамда аввалги ишларингдан яхшигина хабардор одамлар анчагина. Дарвоқе, Ильенко деган зот эсингдами? Тошкент Чекасининг катта терговчиси. У шу ерда, шўро миссиясида. Шундай экан, ўзингни қўлга ол ва эҳтиёт бўл... Бу ердан бизлардан беш дақиқа кейин чиқиб кетасан.

Бахтиёр орқасига ўгирилди-да, шахд билан чиқиб кетди. Хиёл кутиб тургач, Хайрулла ҳам унинг изидан юрди. Мэкс эса ҳам қилт этмасдан ўтирар ва донг қотганича очик эшикка термилиб қолган эди...

ТОЛИБ ЭШОННИНГ ЎЛДИРИЛИШИ

Тун зулмати оғушидаги уч нафар отлик қишлоқ чеккасига етиб келишди. Ёмғир шивалаб ёғарди. Отларнинг атайин латта боғлаб қўйилган туёқлари сукунатга путур етказмайди. Суворийлар отдан тушдилар. Иккиси отларнинг юганларини учинчисига бериб, қишлоқ томон йўл олишди. Улардан бири қоронғилик ичида ҳам тузуккина йўл топиб борарди.

Бошқа турар-жойлардан бирор белгиси билан ажралиб турмаган оддий қулба олдида тўхтадилар.

– Шу ерда, – деди биттаси.

Қулбани гир айланишди. Кичкинагина дарчадан хира нур таралиб турарди. Ичкарига қарашди.

Толиб эшон тиззасига қоғозни қўйганича ниманидир ёзиб ўтирибди. Енгил шитирлаш эшитилди. Толиб эшон бошини кўтариб қулоқ тутди. Эшикдан кираверишдаги кигизда хизматкор ухлаб ётибди. Жимжитлик.

Қандайдир шарпа кўрингандек бўлдимми? У яна хатчўпга эгилди.

Эшик тараклаб очилди. Хонага икки одам бостириб кирди. Ҳеч нарсани англай олмаган мурид ўрнидан туришга уриниб кўрди. Бостириб кирганлардан бири унинг бошига тўппонча дастаси билан урди. Иккинчиси кўрқувдан улкан кўлларини олдинга чўзганича донг қотиб қолган муфтининг устига борди. Толиб эшон бакирмоққа чоғланди-ю, аммо халқумидан култ-култ этган хириллаш эшитилди, холос. Ҳаммаси бир сўз айтилмасдан юз берди...

Икки қотил ўз отлари ёнига қайтиб келиб, эгарга сапчиб миндилару ортларига ўгирилдилар. Қишлоқ четидаги бир кулба олов ичида қолган эди. Суворийлар ортларига камчи босиб, ёмғирнинг тўр пардаси тортилган қоронғилик ичида кўздан ғойиб бўлдилар...

БАХТИЁРГА ҲОЗИРЛАНГАН ТУЗОҚ

Машина бурилишга чиққанида кескин тормоз берди. Йўл улкан дарахт танаси билан тўсилган эди.

Ва дарҳол ўқлар визиллади. Ўқлар кузовга қопланган темирга, кабинанинг олд ойнасига дўлдек ёғилди.

Хайрулла машинани орқасига буриб, газни босди. Ортдан ўқ узишда давом этардилар. Ўша бурилиш, аммо ортга қараб ҳайдашди. Сал юргач, яна бир тўсикка дуч келишди. Хайрулла бу ерда ҳам машинани ортга буришга муваффақ бўлди.

– Рулни қўлга олинг! – деди у ёнида ўтирган Бахтиёрга.

Жой алмашдилар. Хайрулла ўриндик остидан автоматни суғириб олди ва граната ҳозирлади. У буларнинг ҳаммасини бори-йўғи икки-уч сонияда бажарди.

– Олға!

Бахтиёр газни босди. Бурилиш. Тўсик ортида душманлар. Яна ўққа тутишди.

– Тўхтаг!

Хайрулла очик машинада ростланди-да, автоматдан ўк оқимини йўллаб, бир пайтнинг ўзида граната улоқтирди. Портлашдан ҳосил бўлган тутун булути тарқалмасдан туриб машина олға интилди.

– Ўнрокка хайдаг! – буйруқ берди Хайрулла.

Бахтиёр машинани йўл ёқасидаги зовурдан ўтказиб, яна йўлга чиқарар экан, Хайрулла автоматдан ўк сели ёғдиришни тўхтатмас эди. Бурилишдан хужум қилганларнинг иккинчи гуруҳи югуриб чиқишди. Аммо машина аллақачон очик йўлдан ғизиллаб борарди.

Анча юрганларидан кейин Бахтиёр машинанинг тормозини босди. Хайрулла машинадан чиқиб, уни гир айланди, бошини чайқади ва рулга ўтирди.

– Покистонликларми? – сўради Бахтиёр.

Хайрулла тасдиқ маъносида бош ирғади.

– Мэлис жуда шошмоқда, – хулоса чиқарди Бахтиёр. – Демак, бизлар ҳам шошмасак бўлмайди... “Оят куни” жуда яқин колди, шекилли...

ПОЛЯКЛАРНИНГ ЙЎЛАГИ

Бахтиёр Домашкевичга берилган маълумотларни жамулжам қилиб, деди:

– Шундай қилиб, пан Владек... Биринчиси. Қурол ортилган карвон Покистон худуди орқали Пешоваргача бориб, ундан Афғонистоннинг жануби-ғарбидаги Помир тизмаларига йўл олади... Иккинчиси. “Оят куни” – Наврўз ойининг биринчи куни. Миллий боғда Муҳаммад Зоҳиршоҳнинг жонига қасд қилинади... Туркистон лашкарининг бутун бошлиқлари жам бўлишади.

Улар Ашир чойхоначи емакхонасининг хуфя хужрасида учрашаётган эдилар.

– Пан Бахтиёр, – ўйга толда Владек. – Биз сиз билан немислар ва иттифоқдошларининг китик парларига каттик тегиб кўйдик, шекилли. Аммо менга бир фикр сира тинчлик бермаяпти. Биз поляклар эндиликда тенг яримдан икки қисмга бўлиниб қолдик. Бирларимиз – Лондонда, бошқалар Москвадан кўним топишган. Бизларнинг олдимизда ягона умумий иш – фашизмни тор-мор этиш вазифаси турибди. Бирок мақсадларимиз турли-турлича. Московлик поляклар ғалабадан кейин коммунистик режим ўрнатишни исташади. Биз лондонлик поляклар эса фашизм билан коммунизм орасида у қадар катта фарқни кўрмаяпмиз. Биз ҳозир қай тарзда фашизмга қарши курашаётган бўлсак, урушдан кейин ўз коммунистларимиз билан демократик Польша учун шундай курашамиз.

– Бизда эса ундан мураккаброқ вазият мавжуд, пан Владек. Бирларимиз – Берлинда, бошқаларимиз – шу ерда, Эронда, Шинжонда, учинчилар эса – улар роса кўпчиликни ташкил этади, Қизил Армия сафида немисларга қарши жанг қилишяпти. Кўриб турганингиздек, менинг шўрпешана халқимнинг бирлиги ҳақида гапиришнинг ҳам ҳожати йўқ.

– Аммо сизлар бу ерда ҳам, Берлинда ҳам немислар тарафидасизлар. Сизлар шўроларга қарши ҳужумга ҳозирлик кўряпсизлар. Тўғрими?

– Вазият сиз ўйлаганчалик эмас, пан Владек. Немислар учун бизнинг тақдиримиз сарик чақалик ҳам қимматга эга эмас. Улар бизлардан шунчаки ўз мақсадлари йўлида фойдаланишяпти.

– Сизнинг мақсадингиз-чи? Шахсан сизники, пан Бахтиёр? Бу мен учун ўта муҳим. Мен ўзим учун англаб олишни истаيمان.

– Менинг мақсадим – менинг халким. Унинг бахти, бирлиги, келажаги.

– Сизнинг нуқтаи назарингиз биз полякларнинг маслагимизга ўхшар экан. Фақат битта сизда икки поляк, биринчиси – лондонлик, иккинчиси – московлик поляк мужассам бўлиб тургандек. – Владек кулимсиради. – Сиз қалтис ўйин олиб бормоқдасиз. Ҳатто менга караганда ҳам таваккалроқ тарзда. Пан Бахтиёр, сиз бўлғуси Туркистон ҳукуматида юқори лавозимни эгаллашни кўзда тутяпсиз-а?

– Йўқ, пан Владек. Ҳеч қачон бундайин фикр қалламга келган эмас.

– Бу шундай. Сиз оловнинг ичидан бошқалар учун каштан тортиб олишдан қайтмайдиганлар тоифасидансиз...

ҲИКМАТБЕКНИНГ СЎНГИ ДАМЛАРИ

Ҳикматбек хуфтон намозини тугатган чоғ ибодат ҳужрасининг эшигини эшитилар-эшитилмас чертишди ва бир неча сониядан кейин остонада муриднинг қомати кўринди.

– Ҳа, яна нима гап? – норози оҳангда сўради Ҳикматбек. У танҳо қолган, айниқса, Яратган Эгамга илтижо қилган дамларида тинчини бузишларини асло хуш кўрмас эди.

– Мухтарам жаноб, ҳузурингизга меҳмонлар келибди.

– Яна қандай меҳмонлар?!

– Қариндошларингиз экан, – мурид сўзини тугатмасидан унинг орқасида икки одамнинг сумбати кўринди. Ҳикматбек улардан бири Муҳиддин эканини таниди, иккинчиси – анча ёш йигитнинг башараси унга бутунлай нотаниш эди.

– Сен менга ҳеч қандай қариндош эмаслигингни огоҳлантирган эдимми? Нега келдинг? – Ҳикматбекнинг овози ғазабдан қалтираб кетди.

– Қариндошмизми, йўқми, буниси одамларнинг ўзлари ажратиб оларлар, – истехзо билан жавоб берди Муҳиддин. – Қуръони Каримда барча мусулмонлар бир-бирига биродар эканлиги ёзиб қўйилган. Биродарлар эса бир-бирига ёрдам беришлари, айникса, кийин вазиятга тушиб қолганларида қўллаб-қувватлашлари лозим. Мана, биз ҳам сендан кўмак олишни истаймиз. Ва фақат маънавий жиҳатдан эмас, моддий томондан ҳам қўллаб-қувватлашингизга муҳтожмиз.

– Сен менинг аллақачон сизларнинг қинғир ишларингизга аралашмай қўйганимни яхши биласан. Менинг маблағларим етим-есирларга, эҳтиёжмандларга, масжидга аталган... Сизларнинг ишларингизнинг зиғирча аҳамияти йўқ мен учун. Тамом. Сизлар бўшсизлар!

Ҳужрага уч барзанги йигит кириб, эшик ва дераза олдини тўсдилар.

– Шундай бўлса, биз ҳам сенинг юзингга туфлаймиз...

Муҳиддин кескин ҳаракат билан Ҳикматбекнинг олдига борди-да, сўл қўли билан чолнинг ёқасидан бўғиб, ўзига тортди, усталик билан ўнг қўлидаги пичокни сездирмасдан жигарига санчди.

Ҳикматбек ҳаво етишмаганидай оғзини қаппа-қаппа очди, қўзлари хонасидан чиккудек каттайди, бўғик овозда ғўлдираб, меҳробга қулади.

– Намоз ўқи, хоин, гуноҳларинг ювилади, – ғазаб билан хитоб қилди Муҳиддин. Ва йигитлардан бирига ўгирилиб:

– Мен қўлга иладиган нарсаларни йиғиб олгунимча хизматкорга ғамхўрлик қил... жойи жаннатда бўлмоғи учун!

Мэлс юз берган раҳмсизликдан хаяжонини боса олмамай ўзини эшик томонга урди.

МЭЛС ВОҚЕАЛАРНИ ТЕЗЛАШТИРИШ ПАЙИДА

– Маъруфий самолётни ижарага олди. Хусусий самолётни. Учувчиси турк. Эрталаб учиб кетишди, – ахборот берди Хайрулла.

– Қаерга?

– Аниқлашнинг иложи бўлмади.

– Демак, Пешоварга жўнабди-да. Бошқа учадиган жойи йўқ унинг. – Ўйга толди Бахтиёр. Кейин ёзув столига ўтиб, бир даста мухрланган конвертларни олди-да, Хайруллага узатди. – Бугундан колдирмай барча кўрбошиларга етказ. Наврўзнинг биринчи кунини Санггитепида Катта курултой ўтказилади! – у яна ўйга толди. – Биз унинг орқасидан етиб ололмаймиз. Ўзиб кетишнинг иложи ҳам йўқ. Демак, бизлар ҳам самолёт топишимиз керак...

ХИЁНАТ УЧУН ТЎЛАНГАН ХУН

Фил О'Брайен ва Ильенко хитой ресторанида сухбатлашишяпти. Ҳали чошгоҳ маҳали бўлишига қарасан Ильенконинг кайфи ошган, амриколикда эса кайф ёхуд мастликдан ном-нишон йўқ эди.

– Сизлар, амриколиклар ажойиб ўғлонларсизлар, – вайсар эди Ильенко. – Сизлар билан ишлаш енгил, ҳамирдан қил суғуриш билан баробар. Худди биз русларга ўхшайсизлар. Ичишни, жононларни кучишни хуш кўрасизлар. Орамизда биттагина фарқ бор – сизларда ҳамма вақт муллажиринг мўл, бизларнинг чўнтагимиз-

дан эса бир мири ҳам топилмайди! – қах-қах уриб кулди Ильенко. – Хорижда пулсиз бир кадам кўйиб бўлмайди.

– О, Макс! Агар хохиш бўлса мўмайгина пул топса бўлади!

– Менинг ишларим чаток, Фил, – Ильенко кайфни енгил учун кўзларини каттароқ очди. – Мени ортга, Иттифокка қайтаришяпти. Бу ҳақдаги депеша (расмий хабар – *изоҳ таржимонники*) аллақачон кетган, якуний жавоб келишини кутишяпти, – кўлларини бепарво силтаб кўйди. – Ҳаммаси аён, жавоб келгач фронтга юборишади. Элчихона учун мен энди бегонаман. Аммо у ерда бир муҳим тадбирга тайёргарлик кўришмоқда. Ўта жиддий тадбирга. Ҳар куни мажлис чакирилади-ю, лекин мени яқинига ҳам йўлатишмайди... Балки қочиб кетсаммикан? Ё бу ерда яшириниб, изларимни йўқотайинми?

– Сен маслаҳат сўраяпсанми? Ё бирор жўяли таклифинг борми?

– Балки бордир ҳам, – Ильенко чинни қадаҳга лим-мо-лим виски куйди ва мастликдан сузилган кўзларини жаноб Филга тикка қадади. – Мўмай долларлар мени тешиб чикмас, ахир.

– Макс, тўғрисини айт: ким ким учун ишлаяпти? Сен Маъруфий учунми? Ёинки Маъруфий сен учун ишлаяптими?

Ильенко ичаётган шароб томоғига тикилиб қолди:

– Бу гапни қай гўрдан олдинг, Фил?! Ҳеч қандай Маъруфийни билган эмасман!

– Аммо Мэлс Бойзоқовни жуда яхши биласан, Макс. Тошкентда у сенинг қўл остингда ишлаган. Бу ерда-чи?

– Сиз амриколиклар жуда ғаройиб халқсизлар-а, – муғомбирлик билан кулди Ильенко ва ниҳоят қадаҳда қолган вискини охиригача ичиб юборди. – Қанча?

– Нимани назарда тутмоқдасан?

– Долларларни-да!..

Амриколик жавоб беришга улгурмади...

Кўчанинг хар хил тарафидан икки автомашина жадал юриб келиб, ресторанинг рўпарасида тўхтади. Иккаласидан ҳам автомат ўқлари улар ўтирган томонга дўлдек ёғдирилди...

Дераза шишалари тўкилди. Узилган биринчи ўқларданок Ильенконинг хамиртуруш бўлган тумшуғи талинкага урилди. Фил эса ўзини полга отди, чўкка тушиб, дераза ва эшик орасидаги кўшимча деворга елка тиради. Унинг чап кўли билагигача қонга беланган эди. Яна икки бора ўқ узилганидан кейин машиналар моторларини гуриллатиб қарама-қарши ёқларга бирдан ғизиллаб кетдилар.

Стул остидан дахшатдан қийик кўзлари олайганча чиқиб келган хитой официант стол устида эгилиб қолган бежон Ильенкога аянч билан тикилди. Амриколик столга қайтиб келиб, Ильенконинг сочларидан тортиб қалласини кўтарди ва ҳаёт нишонаси аллақачон сўниб бўлган кўзларига тикилди.

– Ҳа, Макс. Энди сен ҳеч қачон доллар ишлай олмайсан, – ва официантга бақирди. – Полицияни чақир!

ОЧИҚ СЎЗЛАШИШ ФУРСАТИ ЯҚИН

Туш пайти – “Турк ҳаммоми”да одам сийрак бўлади-ган палла. Фил ва Бахтиёр очик сузиш хавзаси ёнига чиқарилган стол атрофида ўтиришибди. Чўмилаётган одам ҳам йўқ. Сал наридаги теннис кортида ёш жуфтлик завк билан ўйнамоқда. Филнинг кўллари танғиб кўйилган.

– Мен сени ўша кимса билан “таништириб” кўйганим учун виждоним қийналяпти, Фил, – деди Бахтиёр. – Бу

сенга шунчалар азият келтиришини тасаввур ҳам килмаган эдим.

– Ильенкога омад кулиб бокмади. Сен ҳали ҳам ўша хужум Маъруфий томонидан ташкил этилди, деб хисоблайсанми?

– Икки марта менга тиш кайраб кўришди. Толиб эшон ўлдирилди. Энди сен, Ильенко... Буларнинг ҳаммаси ўша мальун хақида кўп нарса биладиган, унинг кинғир ишларига кўндаланг турган одамлар. Эҳтиёт бўл, Фил. Қотиллик йўлига кирган аблах ҳеч қачон бу йўлдан қайтмайди.

Фил ўзига виски, Бахтиёр эса чой қуйиб олишди. Бир-бирига тикилиб, беихтиёр кўзларида кулгу қалқиди. Уларда бири-бирига нисбатан ўзаро ҳурмат, ишонч юзага келган эди.

– Ҳозир Маъруфий каерда? – сўради Фил.

– Пешоварда. Фаҳмлашимча, ўша ерда бўлиши керак.

– Немислар Россияда йирик бир ўзгаришга ҳозирлик кўришаётгани хақида миш-мишлар юрибди. Сизлар ҳам жанг майдонига чиқасизларми?

– Йўқ, – Бахтиёр унинг кўзларига тикка қаради. – Умид киламанки, йўқ.

– Уларнинг ошиғи олчи бўлиб кетса-чи?

– Улардан омад аллақачон юз ўгирганига ишончим комил.

– Ўзи нималар юз беряпти, Бахтиёр? Сенинг бу қадар очик гапиришинг камдан-кам ҳодиса-ку.

– Ҳар нарсанинг ўз... Эътибор берма.

ҲИБС ҲАҚИДАГИ ХАБАР

Бахтиёр ёзув столи ёнида ўтириб узок ўйга толди, ўйлаганларини ва рақамли қайдларни қоғозга туширди. Хотира гўдак учун мўлжаллаб тўқиётган қўйлагининг

бичимидан тез-тез кўз узиб, орзикиб жавоб кутган хавотирли нигоҳини қадапти. Сўз бошлаш Бахтиёр учун ҳеч қачон бу қадар қийин бўлмаган эди.

Мана, ниҳоят икковининг ҳам нигоҳлари учрашиб, ҳеч бири кўзларини четга ололмай қолди:

– Хотира, – деди Бахтиёр. – Бизларни олдинда оғир синовлар кутмоқда. Яқин кунлар ичида мени ҳибсга олиб, турмага тикишади.

Хотира бундай интихога тайёр юрган экан. У кўзларини вазиятни англаган қўйи юмди ва бошини силкитди.

– Сенда унчалар кўп бўлмаган маблағ қоляпти. Агар менинг камок муддатим чўзилиб кетадиган бўлса, уйни, жиҳозларни сотишга тўғри келади. Хайрулла арзонрок уй топиб беради. У сен билан Холидага ёрдам бериб туради. Бироз вақт сабр қилишга тўғри келади, жоним. Уруш тугайди. Ва ўшанда Аллоҳ изн берса, Ватанимизга қайтамиз.

У эрининг ёнига келиб қаттиқ хўрсинди, жуфти ҳалоллини кучиб, бошини мард инсоннинг кўкрагига қўйди...

Уйқусиз ўтган ўша видолашув туни тугаб, тонг оқаришига яқин қолганида Хотира оҳиста сўради:

– Севгилим, сиз ҳибс ҳақида олдиндан хабар топган экансиз, нега яширинишни ёки бошқа мамлакатга қочиб кетишни истамаяпсиз?

– Шундай қилиш керак, Хотира. Ҳар қандай ҳолатда ҳам мени ҳибсга олишлари шарт. Менинг ўзим ҳибсга олишларига лойиқ ҳаракатлар қиляпман. Бир умрга танлаган ишимнинг манфаатлари шуни талаб қилмоқда...

ҚУШ ПАРВОЗИ БАЛАНДЛИГИДАН

Кичик ва кўринишидан мўртгина билан қалин бутуллар аро сўқир парвозини амалга оширяпти. Унинг кабинасида учувчи билан ёнма-ён ўтирган Бахтиёр

пастга булутларнинг орасидан кичкина бўлса ҳам очик жой топиш умидида синчиклаб тикиляпти. Орқада биринчи бора парвоз шавкини туяётган Хайрулла тош маъбудага ўхшаб жим ўтирибди...

Бирдан топ-тоза мовий фазо кўзларни камаштириб юборди. Калин булут девори ортда қолган эди. Қуёшнинг мўл нурлари остида аскар тоғларнинг қорли тизмалари ярқираб кўринди.

– Мана, Покистонга ҳам етдик! – бақирди учувчи.

– Нима? – тушунмади Бахтиёр.

– Покистон дедим! Тез орада катта шимолий йўл кўринади!

Бахтиёр бош силкиб, тушунганини англатди ва тоғ тизмалари, даралар, водийлар, ирмоқ ҳамда жиғалардан иборат замин каштасига тикилди. Хайрулла эса бу гўзал манзарага кўз қирини ташлаб кўяр, айни чоғда шунчалар юқоридан пастга қарашга кўрқар, ўз викорини сақлашга ҳам уринарди.

– Катта йўл кўринди! – қўлини олдинга ва хиёл четга чўзганича кичқирди учувчи.

– Йўл бўйлаб уч! Орқага қараб! – бақириб жавоб қайтарди Бахтиёр.

Учувчи штурвални охиригача буради ва самолёт итоаткорлик билан қия томонга ёнбошлаб уча бошлади.

Билан Покистон Катта шимолий трактининг илонизи йўналиши бўйлаб учди. Йўл ўзининг баландпарвоз номига мутлақо тўғри келмас эди. У автоулов юриши мумкин бўлган, аммо айрим жойларига икки машина ҳам сиғмайдиган оддий тоғ йўли эди. Йўлнинг айрим ўринларида йирик-йирик қоя бўлаклари – тош тушишининг нишонлари ётарди. Жилғаларнинг бўйларида кичкинагина кишлоклар кўринарди. Якка-ёлғиз отликлар. Юк уюмлари ёинки ўтин ортилган хачирлар...

Аммо Бахтиёр бирдан сергак тортиб олдинга интилди, гавдасининг белидан юкори қисмини кабинадан чиқариб кўзойнак билан ҳимояланган юзини шамолга тутди. Ҳатто Хайрулла ҳам самолёт дарчасига эгилди.

Автоколоннанинг куйруғи кўринди.

– Пастроқ уч! – талаб қилди Бахтиёр. – Янада пастроқ!

Самолёт ер бағирлаб учганича ўн-ўн беш юк машиналаридан иборат автоколонна устидан ўтди. Карвон йўлни тўсган улкан тош олдида тўхтаб қолган эди. Тош уюмини тозалаётган одамлар бошларини кўтариб кичкиришар, кўллари билан пўписа қилишарди.

– Яна бир бора қайтиб кел! – ўтинди Бахтиёр.

Биплан тор водий устида орқага айланди ва яна ер бағирлаб учиб гўё хужум қилгандек карвон устига юрди. Энди Бахтиёрнинг бутун диққати карвон бошида турган “Жип” ва унинг ёнида дурбин ушлаб турган одамга қаратилган эди.

Бу Мэлс эди. У дурбиннинг окуляри, яъни корачиғини яқинлашаётган самолётга тўғрилади.

Яна қайрилиб келишар экан, Бахтиёр Хайруллага ўгирилди.

– Таниб олишдимми?

Хайрулла хўмрайганича индамасдан бош силкиди.

Самолёт учинчи марта карвоннинг устига йўл олди...

Пастдагилар қалтис вазиятга тушганликларини пайкашди. Автоматлар тариллади, яккам-дуккам ўқлар визиллади. Мэлс кўл пулемётини кучи борича ишга солди...

– Эҳ, аблаҳлар! – ғазаб отига минган учувчи Бахтиёрга қаради. – Икки жуфт фугас бомбаси бор эди. Мехмон қиламизми?

Бахтиёр “йўк” ишораси билан бош чайқади ва кўли билан олдинга, шимолга қараб учишни буюрди.

Биплан баландликка кўтарила бошлади...

КЎПРИКДАГИ ТЎҚНАШУВ

Икки отлик йўлнинг айрилиш жойида тўхташди. Биттасининг оркасида юк ортилган от келарди.

– Бу йўл шимолга олиб боради, – кўрсатди ўнг томондаги, кўп улов ўтган йўлни Хайрулла. – Буниси эса Афғонистонга, Помирга элтади.

Бахтиёр отнинг бошини сўл томондаги йўлга бурди...

Бирдан йўл тугаб шиддат билан кўпириб оқаётган ирмоқ бўйидаги қаттиқ тоғ жинслари қатлампидан иборат кенг дарага туташди.

– Тамом, – деди Хайрулла. – Дарё ирмоғи ўзанини ўзгартирди. У ёғига йўл йўқ.

– Бу ердан машиналарнинг ўтишига имкон бор, – тоғ жинсларидан тузилган йўлга ишора қилди Бахтиёр ва от бошини олдинга бурди...

Улар дарага бош тираган қояни айланиб ўтгач, кўприкка ва ундан давом этиб кетган йўлни кўрдилар.

Отларидан тушишди. Кўприкни кўздан ўтказишди. У дурустгина, янги, оғир юк ортилган машинага ҳам дош берадиган кўринишга эга эди.

– Бу уларнинг иши, – деди Бахтиёр.

Шу чоғ оркадан овоз чиқармасдан келиб уларнинг ҳар бирига бақувват барзанги босқинчилар ташланишди.

Хайрулла яшин тезлигидаги ҳаракат билан босқинчининг чангалидан чиқиб, ўнгланди ва рақибнинг оркасига ўтиб, елкасига пичоқ санчди.

Бахтиёрнинг хуружга жавоб бериши қийин кечди. Хужум қилган барзанги унинг қўлларини оркасига қайириб, этигининг қўнжидан пичоқ олаётган эди.

Хайрулла ундан олдинроқ ҳаракат қилиб, пичокни мўлжаллаган жойига аниқ санчди. У биринчи барзангини ағдариб, башарасига тикилди. Кейин қўлларини ар-

таётган Бахтиёрнинг ёнига келиб, иккинчи душманни кўздан ўтказди.

– Муҳиддин кўрбошининг одамлари, – хулосага келди Хайрулла.

– Ишончингиз комилми?

– Уларни яхши биламан. Демак, кўрбошининг ўзлари ҳам шу атрофдалар.

– Мэлис ўзига кутилмаган кўмакчилар топибди-да, – кулимсиради Бахтиёр.

Ўк визиллади. У Бахтиёрдан бир сантиметр беридаги тошни кукунга айлантирди. Иккови ҳам дайди ўқларни қай тарафдан кутишни билмаганлари учун ўзларини тошлар орасига таппа ташладилар. Янгидан узилган ўк унинг йўналишини аниқлаб олиш имконини берди.

Энди Бахтиёр ва Хайрулла улкан юмалок тошлар орқасига яшириниб улгурган эдилар.

– Уларни ўзингизга жалб қилиб туринг, – деб кичкирган Хайрулла калтакесак мисол дарё канорига ўрмалади.

Бахтиёр нишонни кўрмаса ҳам ўк узди. Яна бир марта отди. Ва яна бир марта ўк йўллади.

Унга жавобан милтиқдан етарли даражада нишонга олинган ўк визиллади. Аммо энди Бахтиёр душманнинг қаерда эканлигини тушуниб етган эди. Яна бир марта ўк узди...

Хайрулла сездирмасдан бир неча кадам берида, яъни жангарининг орқасида пайдо бўлди.

– Ҳой, йигит! – Хайрулла уни ўк узилган онда чорлади.

У бир силкиниб, ҳадиксираганича ўгирилди.

– Убайдулло?! – уни таниб колди Хайрулла. – Қандай ярамас одам бўлиб чиқдинг-а!

Жангари талвасага тушиб затворни кайтаришга тушди.

– Айб ўзингда, – ёзғириб деди Хайрулла қуролнинг тепкисини босар экан.

Улар уч босқинчининг жасадларини тошлар тагига шошилиш дафн этдилар-да, қисқа бир оятни тиловат қилдилар.

Бахтиёрнинг кайфияти хуфтондек қоронғи эди.

– Қуйинишнинг кераги йўқ, Бахтиёржон, – деди Хайрулла.

– Муҳиддиннинг одамлари на аёллар, на болаларни аямайдиган қаллақесарлар эди. Муҳиддин қўрбоши қўнгли бўшларни яқинига ҳам йўлатмайди.

Эгарларга миниб отларнинг бошини йўлдан четдаги билинар-билимас сўқмоқ томон бурдилар...

ИККИНЧИ ҚАРВОННИНГ ИНТИҲОСИ

Қош қорайиб қоронғилик тушгани учун қарвон машиналарнинг ёкилган фаралари ёруғида юриб борарди. Олдинда “Жип”, кетидан брезент ёпилган юк машиналари физиллапти. Йўлдан четга чиққанларида тоғ жинсларининг қисирлаши ва мотор овози қўшилиб қулоқни қоматга келтирадиган сурон ҳосил бўляпти.

Қарвон кўприк олдига етгач тўхтади. “Жип”дан Мэлс, покистонлик қимса ва ҳайдовчи тушди. Кўприкка ўтиб, қор атрофга назар солдилар.

– Қўриқчиларимиз қани? – сўради покистонлик.

– Мени шайтон йўлдан уриб, ишга яна ўша муттаҳам Муҳиддин қўрбошини қўшганимни қаранг-а! – ич-ичидан сўқинди Мэлс. – Қетдик!

Улар “Жип”га чиқиб, ўз ўринларини эгалладилар-да, кўприкдан биринчи бўлиб ўтдилар. Қетларидан юк машиналари бирма-бир қўзғалди...

Йўлнинг қарама-қарши томонидаги баланд қояга кўтарилган Бахтиёр ва Хайрулла ўзларини сездирмасдан қарвоннинг ҳаракатини кузатиб туришарди.

Охирги машина кўприкдан ўтганида Хайрулла таклиф киритди:

– Кўприкни портлатиш керак, шунда улар ўша ердан чиқолмай қоладилар.

– Бу ҳеч нарса бермайди, – эътироз билдирди Бахтиёр. – Фақат машиналарни кесиб қўйган бўламиз. Қуролни эса зарур жойга ўтказиб олишади.

Яширин омбор учун кичкинагина, аммо ҳамма ёғидан қоялар билан ўралган майдонча танланган эди. Майдончанинг олис бурчагидаги баландликдан шаршара шовиллаб оқарди. У майдончани кесиб ўтиб, торгина дара орқали кенгликка чиққан ва тўлиб оқаётган дарёга бориб қўшилган эди. Ўша тор дара орқали машиналар навбатма-навбат ўтиб, рулни шаршарага томон, аниқроғи, унинг ёнида қорайиб турган ғорга буришди. У ерда юки туширилган машина кейингисига жой бўшатиб берди. Қарвонни кузатиб келганлар ва Муҳиддин кўрбошининг одамлари икки ё тўрт кишидан бўлиб оғир қутилар ва катта-катта тугунларни ғорга ўтказишди. Мэкс, кўрбоши ва покистонлик майдончанинг у ёғидан-бу ёғига юриб, фармойиш беришати.

Қояда, қайрағочлар соясида, ғорнинг рўпарасида жойлашиб олган Бахтиёр ва Хайрулла пастда ғимирлаётган одамлардан кўз узмайдилар...

Улар энди бутунлай қарама-қарши томонга ўтиб олишганлари учун кузатув жойлари шаршара ёнида, худди ғорга қириладиган қоянинг устида эди. Хайрулла нозик, аммо узун чилвирга тугунлар тугар, вақти-вақти

билан гулханга оз-оздан, умуман тутун ҳосил қилмасдан ёнадиган курук шох-шабба ташлар эди. Гулхан тепасидаги мис чойнак шақирлаб қайнади.

Бахтиёр дурбиндан деярилик кўз узмаяпти.

Юк машиналари кетди. Фақат “Жип” қолди. Майдонча чодирлар тикланган, пашшахоналар тортилган, отиш шинаклари ҳозирланган ҳарбий лагерга айланди. Отиш шинақларидан бирида йўриқчи кўрбошининг одамларига автоматдан “кўзғалмас нишон”ларга, бошқасида – иккинчиси карабиндан пайдо бўлган “тирик нишон”ларга отишни ўргата бошлади. Майдонча марказида йўриқчилар миномёт йиғиб, ўрнатмоқдалар.

Бахтиёр дурбиннинг кўзини Мэлса тўхтатди. У йўриқчилардан кўл жанги қоидаларини ўрганаётган жангарилар гуруҳини кузатиб турарди. Жангарилар эса наинки ҳаёт, балки мамот учун курашяптилар. Мэлс мамнунлик билан кулмоқда.

– Чамаси у кўрбошининг босқинчиларидан ўзининг хусусий гвардиясини тузишга қарор қилган кўринади, – мийиғида кулди Бахтиёр.

– Уларнинг кайфиятини салгина бузиб кўйишга ижозат берасизми? – дея эмаклаб келиб, унинг ёнига чўзилди Хайрулла. Унинг қўлида оптик нишонли милтик бор эди. – Эшитишмайди. Ва гап нимада эканини билишолмайди ҳам.

Ҳақиқатан ҳам шаршара котлованга шу қадар каттик шовқин таратар эдики, пастдан на автомат, на милтик ўқларининг овози эшитилмас эди.

Миномёт эшитилар-эшитилмас чийиллади. Отилган минанинг траектория чизиғини ҳосил қилиб, рўпарадаги қояга тушгани ва қайрағочзор орасида портлагани яққол кўзга ташланди.

– У ердан ўз вақтида кетганимиз яхши бўлибди, – деди Бахтиёр.

Хайрулла оптик нишонни отиш майдончаси бўйлаб юргизди. Бруствер, яъни ясама дўнглик орқасига яширинган ва улар учун нишонларни гоҳ кўтариб, гоҳ тушираётган одамлар аниқ кўриниб турарди. Оптик нишоннинг хочи улардан бирининг қаншарида тўхтади. Ўқ овози шаршаранинг шовиллашига сингиб кетди. Хайрулла иккинчи каллакесарга қарата ўқ узди.

Одамлар нишонлар ўрнатилган томонга отилдилар. Талвасага тушдилар. Қўлларини силкита бошладилар. Ўқ еганларни бруствер томонга судрашди. Мэлс ҳам ўша жойга қараб чопди.

Миномёт яна бир марта чийиллади. Ва иккинчи мина қайрағочзорда портлади.

– Аллоҳ кўрсатмасину агар миномётни биз томонга бурсалар, – тўнғиллади Хайрулла ва мина терилган қутини нишонга олди.

Ўша жойда ҳозир бўлганларни ва чор атрофни кунпаякун қилган бу портлашнинг товушини шаршаранинг шовиллаши ҳам босиб кетолмади. Лагерда саросима бошланди.

– Ҳозирча етади, – қарорга келди Хайрулла натижадан мамнун бўлиб. – “Мехмон”ларга чойни дамлаб бердик, Бахтиёржон...

Лагер тунги уйкуга чўмган. Бир неча гулханнинг шуълаларида юрган яккам-дуккам одамларгина кўзга ташланади.

– Вақт етди, – деди Бахтиёр.

Хайрулла елкасига салмоқлигина чилвир ўрамини ташлаб, ўрнидан турди. Улар қоялардан иборат тизманинг охирига қараб юришди.

– Мана шу ер, – тўхтади Хайрулла.

Чакилган гугурт шуъласи уларнинг коронғидаги тор тирқишга интилган юзларини ёритди. Гугурт чўпи ёниб тугади.

Хайрулла яна бир гугурт чўпини ёндирди ва кўлини тирқишга тутди. Олов ҳаво оқимининг ҳаракатидан рақсга тушди ва ўчди.

– Эпкин бор, – енгил хўрсиниб кўйди Бахтиёр.

Хайрулла бир неча чилвир ўрамини ташлаб, охирини дарахт танасига маҳкам боғлади.

– Энди бизни Аллоҳнинг ўзи қўлласин!

У шахд билан тош туйнукка кирди ва у ерда электр фонарнинг мурватини босди. Бир неча кадамдан сўнг оқ доғли одам пастга тушиб кетди.

Бахтиёр кўлини чилвирнинг учига қўйганча гоҳ хаяжонга берилар, гоҳ ўзини босиб оларди.

Бироз вақт ўтгач, чилвир уч марта бир маромда кўзғатилди. Кейин яна уч марта қимирлади. Энди Бахтиёрнинг навбати келган эди. У ўнг кўли билан чилвирни ушлаганича ғор коронғилигига қараб юрди. Чап кўлида фонарча ёнди. Тушиш анча машаққатли бўлиб, осилиб турган муаллақ қоялар учради. Ундай чоғлар чилвирни кафтига ўраб олишга, секинлик билан метр-метр тушишига тўғри келди.

Фақат бир бора чуқурликдаги туйнукдан Хайрулла фонарининг шуъласи кўринди.

Таассуфким, фақат улар эмас, бошкалар ҳам бу тунни ўз режаларини амалга ошириш учун танлаган эканлар. Бироқ икки ҳамроҳ жангари билан келаётган Мэлс билан Муҳиддиннинг улардан фарқи, яширинмасдан “Кўршапалак” русумидаги фонарларни ёкиб келишарди...

Бахтиёрнинг фонарчаси ғорнинг тўрида безовта бўлаётган Хайрулланинг юзини ёритди.

– Нима гап?

Хайрулла имо-ишора билан жим келишга буйрук берди.

Форга кирадиган бош туйнукнинг охири ёруғ эди. Форда одамлар пайдо бўлди.

Хайрулла ён томондаги тирқишга кириб Бахтиёрга кўшилди.

– Маъруфий, кўрбоши ва улар билан бирга келганлар...

Мэкс ва унинг ҳамроҳлари улардан уч-тўрт кадам нарида тўхташди.

– Шу ерда! – Мэкс сўнги тугун ва кутиларнинг устига тахланган ўрамни кўрсатди. – Мана буларни олиб машинага элтинг!

Икки жангари кўрсатилган ўрамлар ёнига боришди. Биринчиси ўрамни жадал қўлга олмоқчи эди, кучи етмагани учун дархол тушириб юборди.

– Воҳ! Буларда нима бор? Шунчалар оғирки!

– Ўк, дори! – кесиб гапирди Мэкс ва кўрбошига буюрди. – Мухиддин, буларга ёрдам беринг.

Кўрбоши итоатгўйлик билан тугунларни жангарининг елкасига олишга кўмаклашди. Оғир юкни аранг кўтарганлари боис чайкала-чайкала юриб кетдилар.

– Улар нимани олиб кетишяпти? – сўради кўрбоши.

– Ҳозир билиб оласиз. Пичок беринг.

Мэкс ўрамни очди, кўлини тиккач, сўкинди:

– Ахлат!

– Долларлар-ку, – бир даста пулни ушлаб олди кўрбоши.

– Сохта пуллар у, – Мэкс кўзи билан чамалаб яна бир ўрамни очди. Кўрбоши кўйнига сохта долларларни тикаётганига кўзи тушгач буюрди. – Ташлаб юборинг. Мана бу ерда фунт стерлинглар бор. Ҳақиқийлари.

Ҳамроҳининг елкасига оғир ўрамни ортган кўрбоши уни чиқиш жойига юр, деб елкасига қоқди.

– Бораверинглар!

– Сиз-чи, жаноб?

– Етиб оламан.

Қўрбошининг анча жойга боришини чамалагач, Мэлс яна бир ўрамни очди ва унинг ичидан чарм камар билан боғланган икки кичкина қопни олди. У камарларнинг учларини боғлаб, зилдек оғир қопларни елкасига ортмоқлаб олди.

– Кетди, – енгил нафас олди қўлидаги узун пичоқнинг дастасини қаттиқ қисиб олган Хайрулла.

У яширинган туйнугидан чиқиб келди. “Кўршапа-лак” фонарнинг ёғдуси ғорга кираверишда охирги марта “ялт” этди-да йўқолди.

– Чиқингиз мумкин.

Бахтиёр ҳам яширинган жойидан чиқиб келди. Иккови ҳам фонарчаларини ёқиб, эпчиллик билан қурол солинган қутиларни кўздан ўтказиб бошладилар.

– Мана бунисини очинг, – илтимос қилди Бахтиёр.

– Хайрулла ханжарини ишга солиб, тезда қопқокни кўтарди.

– Автоматлар экан.

– Мана бунисини очиб кўринг-чи!

– Портловчи модда экан.

– Балли! – Бахтиёр очилган қутининг ичига назар солди. – Тол солинган портловчи шашкалар...

– Жойингиздан қўзғалманг! – деб қаттиқ овоз янгради. – Қўлингизни кўтаринг!

Уларнинг ёнига сездирмасдан, фонарларини ёкмасдан, буларнинг фонарчалари ёруғидан фойдаланган ҳолда писиб келишибди. Бахтиёр ва Хайрулла фонарларини ўчирган ҳолда иккови ўзларини икки тарафга олишди. Ғорнинг ичи зимистонга айланди. Ва шу он кўркинчли хайкириқ эшитилди. Синдирилган қутилар ғичирлади. Темирнинг жангир-жунгури эшитилди.

– Ҳаммангиз эшитиб олинг! – Бахтиёрнинг овози янгради. – Менинг кўлимда граната бор. Тайёр қилиб турибман. Ёнида портловчи тол моддаси солинган қути!

Чап кўли билан у қайтадан ёкилган фонарчасининг нурини боши узра кўтарилган ва катта танкка қарши гранатани қисиб олган ўнг кўлига қаратди.

– Отманглар! Асфалософилинга учиб кетамиз!

– Жуда тўғри хулоса чиқардингиз, Мэлс! – Бахтиёр унга фонар нурини қаратди.

Кейин пастда олишаётганларни ёритди. Ерда Хайрулла билан Муҳиддин бир-бирини бўғаётган эдилар.

– Хайрулла уни қўйиб юборинг! Мэлс! Бир зумда бу ерда қорангиз ҳам қолмасин! Акс ҳолда...

– Сен ақлдан озгансан! – хайқирди Мэлс ва бошини чангаллади. – Орқага! Ҳамма орқага! Ҳамма ёрдан чиқсин!

Қонга беланган кўлини кўкрагига босганча Муҳиддин ортга чекинди. Орқага ўгирилган икки жангари ҳам ёрдан илдам чиқиб кетди. Энг охирида Мэлс чекинди.

– Ақлингни йиғ, Бахтиёр, – кўндиришга уринди Мэлс. – Аҳмоқлик қилма! Ёр тўла портловчи модда! Чиқиб кетинглар! Қасам ичиб айтаманки, сизларга ҳеч ким тегмайди! Сочингиздан бир тола ҳам тушмайди!

– Бас қил! Гранатани кўряпсанми? Мен уни нима қилишимни биласанми?

Мэлсининг шарпаси бир лахза ёрнинг оқариб турган кириш туйнугида тўхтади-да, ғойиб бўлди.

– Гранатага нима бўлди? – сўради Хайрулла.

– Чилвирнинг ортиқчасини тез кесиб ташланг... Энди маҳкам ўранг. Тугунсиз боғланг.

Хайрулла эҳтиёткорона иш тутган ҳолда гранатани ҳалқама-ҳалқа чилвир билан ўради ва Бахтиёр босқич-ма-босқич қисилган қафтларидан юбора бошлади.

– Етади, портловчи тол солинган кутини ол! – Бахтиёр гранатани ерга кўйди. – Кутини устига кўйинг. Мана шундай қилиб.

У енгил нафас олиб ўрнидан турди.

– Бахтиёр! – яна Мэлснинг овози эшитилди. – Яхшиликча келишиб кўя қолайлик! Бу англашилмовчилик-ку!

– Тошингни тер! Бир нарсани ўйлаб олишга фурсат бер, – деди Хайруллага. – Кетдик.

– Ҳозир, – Хайрулла Муҳиддин томонидан ташлаб кетилган “шмайссер”ни олиб бир неча “магазин”, яъни ўқдон билан хуржунга солди. – Жуда яхши нарса, коримизга яраб қолади. Мана бу ҳам ортиқчалик қилмайди. – У хуржунга бир неча даста сохта долларларни тикди.

– Тезрок! – шоширди уни Бахтиёр...

Улар полда ёқиғлик фонарни қолдириб ёрнинг узун ковагига яширинишди...

Бахтиёр қоянинг тепасига биринчи бўлиб чиқди-да, кўлини узатиб Хайрулланинг чиқишига кўмаклашди. Улар қоянинг четига бориб, пастга қарашди. Майдончанинг марказида “Жип” айланар, ёрқин фаралари билан уйқудан сапчиб турган лагер аҳлини ёритарди.

– Кетишяпти, – афсус билан деди Хайрулла.

– Кетдик. Жин чалсин уларни...

Улар ёрнинг туйнугига қайтиб келишди. Бахтиёр чилвирнинг учини дарахт бутоғидан ажратиб олгач, унинг таранглашганини сезгунга қадар эҳтиёткорлик билан чиқариб олишга киришди. Шундагина улар чилвирнинг бўшатишган учи имкон берган масофагача ёр туйнугидан узоқлашдилар.

– Тайёрландик, – буйрук берди Бахтиёр ва Хайрулла ҳам икки кўли билан чилвирга ёпишди. – Бир, икки... уч!

Улар биргаликдаги кескин ҳаракат билан чилвирни каттик тортдилар.

Ва гумбирлаган портлаш янгради!

Дахшатли портлаш водийни худди вулқон отилган лаҳзада тараладиган фавқуллода нур оқими билан ёритиб юборди.

Олов Бахтиёр билан Хайрулла турган жойга якин бўлган ғор ёриғидан ҳам отилиб чикди.

Ва бир сониядан кейин иккинчи, янада дахшатлироқ портлаш юз берди.

Қоялар кукунга айланди.

Лагердаги одамлар портлаш тўлкинида чўплардек чирпирак бўлиб, тош бўлаклари остида қолиб кетди.

Портлаш тўлкини Мэлс ва унинг ҳамроҳларини “Жип”-дан пардек учириб юбориб, мажакланган ва тўнтарилган машинанинг ўзини дарё ирмоғига улоктириб юборди.

Ғор ости эса ҳамон тинмай гумбирлашда давом этарди.

Бахтиёр ва Хайрулла ҳамма нарса жимиб қолганида ҳам нима юз берганини ҳали тушуниб етмаган эдилар.

Кейин сукунат аро шаршаранинг ўкириги кучая бошлади...

ХАЙРУЛЛА БИЛАН ХАЙРЛАШУВ

Икки суворий энди тонг оқара бошлаган паллада Кобул шахрининг асл мўъжизага ўхшаган манзараси яққол кўзга ташланиб турган адир тепасига етиб келишди. Яна бироз юргач тўхташди, аммо тулпорларидан тушмасдан бир-бирини каттик бағирларига босдилар. Сўнгра узоқ, зимдан бир-бирининг кўзларига меҳр билан боқишди, орқаларига ўгирилиб, иккаласи икки томонга равона бўлишди.

Хайрулла Кобулга қайтиб кетди.

Бахтиёр эса Сангитевага йўл олди...

НАВРЎЗНИНГ ИЛК КУНИ

Кобул миллий боғига олиб келадиган барча йўллар тундан бошлаб афғон хавфсизлик хизмати томонидан бекитилган эди.

Чор атрофдаги биноларнинг томларига чорловга шай мерганлар яширинишган.

Боғнинг ўзи ўлик сукунат оғушида қолганга ўхшарди.

Ногоҳ яшил ракета шиддат билан осмонга қараб ўрлади. Бу чорловга биноан якин мавзедаги кўчалардан бронетехника, автомашиналар, мотоцикллар ўқдек учиб келишди. Бир зумда боғ атрофидаги бинолар ўраб олинди. Боғнинг ичи қаричма-қарич кўздан ўтказила бошланди.

Маъмурий бинолардан бирининг олдида отишма юз берди. Ҳар лахзада у қакшаткич тусга кира бошлади. Бино тоmidан темир арконлар воситасида қўлга олиш гуруҳи тушиб, иморатнинг ичига ёпирилишди.

Боғнинг бошқа томонида жанг бошланди.

Зоҳиршоҳ хазратлари кўчат ўтказиши мўлжалланган жойда дахшатли гумбурлаш рўй берди – давлат тўнтаришини амалга оширмакчи бўлган кучлар олдиндан тайёрланган қудратли фугасни портлатишди.

Атрофдаги уйларга яширинган боскинчи тўдалар ўз қисматини англаб етганлари боис қаттиқ қаршилиқ кўрсатмоқда эдилар. Бирортаси тирик қўлга тушгани йўқ...

Айни шу дақиқаларда Кобулдан механизациялашган кўшин гуруҳи кўзғалиб, йўлни шимолга, Сангитепага бурди...

Кобул тонг уйкусидан бош кўтара бошлаганида кўп сонли қарнай ва сурнайлар садоси мусулмонларнинг буюк байрами Наврўзи олам кирганидан хабар берди...

ҲИБСА ОЛИНГАН ҚУРУЛТОЙ

Бахтиёрнинг таклифига биноан қўрбошилар Катта Қурултойга жам бўлган Сангитепада байрамона хушчакчак кайфият ҳукмрон эди. Бу ерда ҳам Наврўзи оламини нишонлашаётган эдилар. Ёниб турган гулханларда бус-бутун сўйилган ҳўкиз ва қўйлардан иборат каттакон сихлар айлантирилиб, дошқозонларда ошлар дамланяпти.

Қўрбошилар сабрсизлик билан карвонсарой ва унинг ҳовлисида тентирашарди.

Бахтиёр ҳовлидаги пастак стол ёнида қоғоз титиб ўтирарди. Нуршермат қўрбоши келиб, унинг қошидаги курсига чўкди.

– Нега бошламаяпмиз?

– Жаноб Маъруфийни кутяпмиз.

– Тез орада палов пишиб қолади.

– Қурол ва пуллар ҳақидаги барча маълумотлар жаноб Маъруфийда. Усиз қандай қилиб таксимлаш мумкин? Қолаверса, ҳеч ким бу қурол ва пулларнинг қаерда эканлигини билмайди.

– Кун тартибида бошқа масалалар ҳам борми? – деди қўрбоши қизикқонлик ва қайсарлик билан.

– Бор, – маъқуллади Бахтиёр. – Бош қўмондонни сайлаб олишимиз керак. Менда жойи жаннатдан бўлсин муфти Толибжон эшон ҳазратларининг фатвоси бор. У қурултойга сизни, мухтарам Нуршермат, Бош қўмондон қилиб сайлашни тавсия этган. Аммо жаноб Маъруфийда Вали Қаюмхоннинг фармони бор.

– Берлинга жуфтагини ростласин-да, ўша ёқда хўжайинлик қилсин! – ғазаби қўзиди Нуршерматнинг. – Бу тирранчани кутиб ўтирмаймиз!

– Пуллари нима бўлади? Қурол-яроғ-чи?

Нуршермат ўйга толди...

Бу пайтда бир суворий кишлок бўйлаб терга ботган отини қаттиқ чоптириб келарди. Отни қамчи билан савалаб, йўлни ҳам танлаб ўтирмасдан кичкирарди:

– Бизни сотишибди! Куролланинг, биродарлар! Бизни ўраб олишяпти! Қўлга курол олинглар!

Карвонсарой олдида тўпланиб турган кўрбошилар кутурган отликдан ўзларини четга олишди. Чопар отда тўппа-тўғри карвонсарой ҳовлисига кириб келди:

– Афғонлар! Улар жуда кўп! Кобулда Зохиршоҳни ўлдирмокчи бўлишибди! Бизни ўраб олишяпти! Улар сон-саноксиз!

Саросима бошланди. Кўплар қўлларига курол олдилар.

– Ўзингизни тутиб олинглар! – оломоннинг ғовурини босишга уринди Бахтиёр. – Отманглар! Эшитиб олинглар! Қаршилиқ кўрсатиш бефойда эканини кўриб турибмиз-ку! Куролларимизни ташлашдан бошқа йўли йўқ. Ташланглар!

Кишлоққа аллақачон афғон куролли кучларининг етакчи қисмлари кириб улгурган эди. Ҳамма томондан Сангитевага отлик кўшинлар елиб келишарди.

Фақат Нуршермат кўрбоши бошчилигидаги ўн чоғлик суворийлар қуршовдан айкириб оқаётган дарё томонга чиқдилар. Уларни таъкиб қилганлар изларидан етай деб қолдилар. Кўрбоши юзини осмонга буриб, овоз чиқармасдан оят ўқиди-да, “Омин” дея отига қамчи босиб, жониворни ўзи билан бирга баланд жарликдан саркаш дарёга сакрашга мажбур қилди. Атиги икки нафар навқар унинг кетидан дарёга отилишди. Қолганларнинг бу хатарли ишга юраклари дов бермади, таслим бўлишди. Қочганларнинг ортидан ўқ узишар эканлар, сув юзида одамларнинг ҳам, отларнинг ҳам бошлари гоҳ кўринар, гоҳ кўпикли тўлқинлар остига кўмиларди. Шиддатли оқим уларни тутиш учун дарёнинг чуқурли-

ги отларнинг қорнигача келадиган жойда кутиб турган йигирма нафардан ортиқ афғонларнинг олдига элтди...

Берилган бир зарбда раҳнамосидан айрилган туркстонликлар қўшинининг кишанланган бошлиқлари карвонсарой олдидаги майдонда отлик аскарлар қуршо-вида бир-бирига тикилишиб туришарди.

– Ва мана ҳаммаси тугади, – секингина айтди Бахтиёр ва унинг сўзларини ҳеч ким эшитгани йўқ...

Ҳибсга олинганлар орасида Бахтиёрга кўзи тушган ёши улуғ зобит отини унинг ёнига ҳайдади:

– Ва мана яна бир марта учрашишимизга тўғри келди, мухтарам зот.

Бахтиёр бир вақтлари Мэлс билан иккисини афғон-эрон чегараси яқинида ҳибсга олган зобитни таниди.

– Бизнинг Зоҳиршоҳ ҳазрати олийларини хуш кўрмайсизлар-а?

– Нимани назарда тутаётганингизни тушунолмадим, жаноб зобит.

– Тушунасан. Сенларнинг дўстинг Юсуфшоҳ ўз га-зандалар тўдаси билан бирга давлатга хиёнат қилгани учун ҳибсга олинган. Қизиқ, бу сафар сен учун ким елиб-югурар экан?

Бахтиёр асл самимият билан кулимсиради:

– Ҳамма нарса Аллоҳнинг амри билан вожиб бўлмай...

ЎЗ ЖОНИГА ЎЗИ ҚАСД ҚИЛИБ

Эрта тонг эди. Қуёш дарахтларнинг учлари, хали уйку оғушидаги шаҳар томларига олтин нурларини соча бошлаган, янги куннинг бўёқлари аста-секин кўзга ташланаётган эди.

Юсуфшоҳ тонг олдидаги ушбу эрка онларда ширин уйку кучоғида эди. Ёнида, бошини унинг елкасига қўйганича навнихолгина сулув аёл ухларди.

Эшик енгилгина ғичирлади ва хонага оҳиста кадамлар билан фуқароча кийимдаги киши ва зобитлар либосини кийган икки ҳарбий киришди.

Фуқаро кийимидаги киши кат қошига жимгина келиб, кўрпани секингина тортиб ухлаётганларнинг устини очди.

– Бу қандай ҳазил бўлди, жин урсин? – дея уйқутираган ҳолда тўнғиллади Юсуфшоҳ ва кўрпани ўзига шундай каттиқ тортдики, аёл шир ялонғоч қолиб кетди.

– Туринг, жаноб, сиз ҳибсга олиндингиз, – босиклик билан ҳорғин оҳангда деди фуқаро кийимидаги киши.

– Қанақа ҳибс?! – кўзларини очиб, ғазаб билан хитоб қилди Юсуфшоҳ.

Кўрқувдан шу он яна кўрпани иягигача тортиб олди.

– Мен Хавфсизлик хизматиданман, булар эса, – фуқаро кийимидаги киши қўли билан ортида турганларга ишора қилди. – Сизни кўриқлаб борадиган аскарлар. Сиз учун келишди...

– Мен ташқи ишлар вазирлиги департаментининг юқори лавозимли амалдориман! – бакириб юборди Юсуфшоҳ. – Мен Зоҳиршоҳ ҳазрати олийларининг энг яқин қариндошиман! Ва менинг уйимга бостириб кириш учун сизлар ҳеч қандай ҳақ-ҳуқуққа эга эмассизлар.

– Эгамиз, мухтарам жаноб, ҳамма ҳуқуқларга эгамиз. Мана, сизни ҳибсга олиш учун ҳазрати олийлари девони мудирини имзолаган ордер, – ва қоғозни узатар экан қўшиб қўйди: – “Сиз давлатга хиёнатда айбланасиз”... Сиз эса бошқа хонага чиқишингиз мумкин, – муурожаат қилди у ҳадик ва уятдан ўзини йўқотган, аммо ўзининг ялонғоч танини гулдор ҳарир матога ўрашга улгурган аёлга.

Ва ҳарбийларга юз буриб қискагина буйруқ берди:

– Тинтувни бошланг!

Ҳаммаси тамом бўлганини тушуниб етган Юсуф-шоҳ бирдан юмшаб, кийимларига қўл чўза бошлади.

Кийиниб бўлгач, бўғик овозда:

– Мен уйимдагилар билан хайрлашмоқчи эдим! – деди.

– Уни кузатиб бор, – деди фукаро кийимидаги киши зобитлардан бирига.

Иккови чикиб кетишди.

Бир неча дақиқадан кейин уйнинг аёллар истиқомат қиладиган томонидан ўқ овози янгради ва ожизаларнинг кий-чуви эшитилди.

ТУРМА ДАРВОЗАЛАРИ ЁНИДА

Ҳибсга олинганларни шаҳарнинг гавжум кўчалари бўйлаб олиб ўтишди. Бахтиёр боши қуйи солинган Нуршермат билан ёнма-ён борарди.

Турма яқинидаги оломон ичида Хотира турибди. Унинг орқасида Хайрулланинг азамат гавдаси алоҳида ажралиб кўринарди.

Маҳбуслар уларнинг рўпарасига келганида Хотира бақириб юбормаслик учун оғзини кафтлари билан каттик ёпди.

Бахтиёр унинг нигоҳини қалбан сезиб, дархол оломон ичидан топиб олди. Уларнинг нигоҳлари учрашди. Бахтиёр тўхтади, далда бергандек кулимсиради. Аммо шу он уни кўрикчилар томонидан илдам юришга мажбур қилинган маҳбуслар турткилаб юборишди.

Хотира ҳам йиғлар, ҳам куларди.

Маҳбусларни Демазанг турмасининг ланг очик дарвозаларига ҳайдаб киритишгач, дарвозалар ғичирлаб ёпилди...

ЎЛИМГА МАҲКУМЛАР КАМЕРАСИДА

Бахтиёрнинг қўллари ҳам, оёқлари ҳам кишанланган эди. Занжирнинг иккинчи учи якка маҳбуслар учун мўлжалланган камеранинг шилимшиқ тошли деворига зич қилиб маҳкамланган эди. Уни сўроқ қилишга ҳам олиб чиқмайдилар – терговчи ўзининг буклаб йиғиладиган курсиси билан камерага келади...

– Ўжарлик қилманг, – ялқовлик билан ўта ғайрат қилмаган ҳолда сўроқ қилади терговчи. – Сен жосуссан. Немис разведкасига хизмат қилгансан.

– Йўқ, – бошини чайқади Бахтиёр. – Мен муфти хазратлари Толибжон эшоннинг камтаргина котиби эдим, холос.

– Икковингиз ҳам немислар учун ишлагансизлар.

– Йўқ. Мен айрим ҳоллардагина муфти хазратларининг махсус топшириғига кўра турк ва япон дипломатларига тегишли хат-хабарларни олиб борганман.

– Менга қара, сенга қарши шундай далиллар борки, умуман ўжарлик қилмаганинг маъқул.

– Менга адвокат беришларини талаб қиламан.

– Истагингни қара! Давлат душманига адвокат бериш мумкин эмас. Сен суд ҳам қилинмайсан, катл ҳам қилинмайсан. Сен шунчаки бу ердан ҳеч қачон тирик чиқмайсан, вассалом...

ТОШКЕНТ “ЧЕКА”СИДА

(Ўтмишидан бир саҳифа)

– Эшит, аблах! Мен сени бу ердан тирик чиқариб юбормайман! – столга гурсиллатиб мушт уради ёш терговчи Ильенко. – Сен менга ҳаммасини айтиб берасан!

Бахтиёр мик этмайди, Ильенкодан бошқа томонга қарайди.

– Сен мени эшитяпсанми, мараз?! – Ильенко кўллариини столга тираганича Бахтиёрнинг устига эгилади. – Фитрат аксилшўровий яширин ташкилот тузганини тасдиқла. Исмлар! Учрашадиган жойлар! Хуфя сўзлар! Манзиллар!

– Ҳеч қандай ташкилот йўқ эди. Адабий тўғарак бор эди, холос.

– Сен менинг бошимни котирма!

Ильенко жохил, бетакаллуф терговчи бўлиб доим кўли кичиб турарди:

– Яшашдан умидинг бор бўлса, баённомага имзо чек!

– Ҳалол одамларга тухмат ёғдирмайман.

– Эҳ, сен кайсар эшак! – Ильенко сапчиб туриб табуреткада ўтирган Бахтиёрнинг устига чайкалганча шахд билан бориб, солланиб турди.

– Айтганларингни яна бир марта кайтар-чи?! – тишларини ғижирлатиб ғазабини аранг босганича талаб қилди Бахтиёр.

– Кайсар эшак! – кийшайиб кулди Ильенко.

Кескин, худди пружина мисол ростланган Бахтиёр боши билан терговчининг ияги остига қаттиқ зарба берди.

Ильенко учиб бориб столга елкаси томонидан чўзилиб қолди.

– Эҳ, сен ярамас! Кимга қарши кўл кўтарганингни биласанми?

– Минг афсуским, кўлларим боғланган.

Ильенко унинг юзига қулочкашлаб мушт урди. Бахтиёр полга юзгубан йиқилди. Ильенко беадаб сўкишлар билан уни тешишда давом этди.

Бахтиёр юзини олиб қочишга уринар экан, Ильенко этиги билан айнан унинг башарасини кўзлаб тепди...

– Бу ерда нималар бўляпти?!

Эшик ёнида икки чекист – ёши улуғи ва навкирони турарди.

Ильенко кафти билан қизариб, терга ботиб кетган юзини сидирди. Кафтида кон кўринди. Қон оғзининг бир бурчагидан сизарди.

– Мана, ўртоқ бошлик, – Крепсга кафтини кўрсатди. – Жиноятчи мени калтаклади.

– Жиноятчи эмас, терговдаги шахс, Ильенко! Нега унинг қўллари боғлаб қўйилган?

– Ёвв... Тажовузкор!

– Сиз тергов ишидан четлаштириласиз! Буйрукка биноан ҳисоб беринг! Тамом. Боринг.

Ильенко нафрат тўла ғазабнок кўзлари билан қараганича чикиб кетди.

– Николай, унинг қўлларини бўшатинг. Ва сув келтиринг...

ЎЛИМГА МАҲКУМЛАР КАМЕРАСИДА

(давоми)

Юзлари осилиб, бурни сўппайиб, саросимага тушган кўзлари киртайиб колди. Бахтиёр елкасини деворга тираганича тақир полда ўтирибди. Узок кунлар якка маҳкумлик азоби ўз ишини қилди, сиҳатига, мия тизимига каттик путур етказди.

– Маъруф Маъруфий деган одамни биласанми?

– Ҳа, – бепарволик билан жавоб берди Бахтиёр. – У қаерда?

– Унинг қаердалигини мен сендан сўраяпман?

– Билмайман.

– Сизлар ҳамтовоксизлар. Сизларнинг иккингииз ҳам немис разведкасига хизмат қилгансизлар.

– Йўк. Мен фақат турклар ва японлар билан муносабатда бўлганман.

– Маъруфий-чи?

- У шўро жосуси.
- Тингла, сен меннинг бошимни қотирма. **Матруфий** немис разведкасининг ходими.
- У шўро жосуси. У бизларнинг қуролли қарвонларимизни йўқотди. Икки қарвонимизни.
- Сен алахсирамаяпсанми?
- Йўқ...

ТОШКЕНТ “ЧЕКА”СИДА

(Ўтмишидан бир саҳифа)

Бошқа кабинет. Бошқа одамлар. Уни маңфур **Ильон** конинг исқанжасидан халос қилганлар. Каттаси – **Михаил Владимирович Крепс**. Кичиги, тахминан **Бахтиёр** нинг тенгдоши – **Николай**. Унинг олдида қоғоз ва қала турибди. Аммо ёзмапти, факат тинглайди ва **нимага** дир кулимсирайди.

Крепс гапиради:

– Мен сизнинг у қадар катта бўлган гуноҳингизни кўрмаймман, **Бахтиёр**. Аммо замон шунақа. Сиз **ҳақин** гизда меҳнат жамоаларида маълум ва матбуот **орқал** хам отнинг қашқасига айлангансиз. Сиз бизнинг **тузу** мимизга душман бўлган одам сиймосига айлангансиз. Сизни судга беришга мажбурмиз. Бошқаларга **ибри** бўлсин деган маънода. Бу эса минг бора афсуским, **син** нинг ҳаётингиз бир умрга издан чиқади, айниб **кстади** деганидир.

Бахтиёр барчасига кўниккандек ёши улуғ **чекисти** тинглайди.

Телефон жиринглайди. Крепс гўшакни кўтариб, **қ** лоқ тутади.

– Яхши, ҳозир бораман. – У столдан туради. – **Нин** лай, суҳбатни давом эттиринг. Бошлиқлар чакирапти.

Николай ўрнидан туриб бошлиғига эхтиром кўрсатади, Бахтиёрга таскин бергандек кулимсирайди, дераза олдида келиб, ромларини очиб юборади. Кабинетга Бахтиёр аллақачон унутиб юборган шаҳар шовқини киради.

– Осиёни яхши кўраман, – дейди Николай унинг рўпарасига ўтирар экан. – Мен Тошкентда туғилганман. Отам почта хизматчиси эди... Москвага ўқишга жўнатишди. Уйни шундай соғинган эдимки... Агар харбий интизом бўлмаганида барчасини ташлаб, ортга қочиб келган бўлардим. Ҳаммасидан кўпроқ ўқишни тугатгач, бу ерга йўлланма беришадими, йўқми, деб кўрққан эдим. Беришди. Ўзбек, тожик тилларини билганим иш берди. Умуман мен тил ўрганишга тузукман, – у Крепснинг столдан чойнакни олиб, пиёлага чой қуйди ва Бахтиёрга узатди. – Ич. Чой ичмасанг, каердан куч оласан? Кел, “сенсираш”га ўтамиз. Бизлар бир йилда туғилганмиз-ку... Сен маълумотли, зиёли инсонсан, Бахтиёр. Янглишмасам, сен аллақачон биз Михаил Владимирович иккимизнинг мақсадларимиз, дейлик, Ильенконинг ниятларидан бутунлай бошқа эканлигини англаб етдинг. Шунинг учун сени ўзимизга олдик... Айтгин, муҳожирликда сенинг қариндош-уруғларинг ёки таниш-билишларинг борми? Айтайлик, Эронда, Афғонистонда?

– Билмадим, – бош чайқади Бахтиёр. – Менимча, йўқ.

– Йўқлиги кўриниб турибди. У ёқдаги ҳаёт ҳақида нималарни биласан?

– Деярлик ҳеч нарса билмайман.

– Турли одамлар у ёққа бориб ўрнашишди, Бахтиёр. Бир-бирига умуман ўхшамайдиган одамлар. Минг афсуски, уларнинг кўпчилиги ёлғонга авраб олиб кетилган камбағаллар. Қийинчилик, қахатчилик ва қашшоқликда яшашяпти. Асл душманларимиз эса улар-

нинг қалбларида Шўро ҳокимиятига нисбатан ғазаб ўтини ёқишяпти. Гўёки уларнинг уқубатларига бизнинг ҳукуматимиз айбдор эмиш. Уларни гижгижлаб, қуроллантириб Туркистон республикаларига хужумга ҳозирлашяпти. Фашистлар Германияси у ерларда ўзининг чиркин ишларини бошламоқда. Бизга у ерда бамаъни, етти ўлчаб бир кесадиған одамлар керак. Токи душманнинг кинғир ишларидан ўз вақтида хабардор қилсин. Яъни оддий одамларнинг қулоғига лағмон осиб, уларни лақиллатиб, қирғинбарот нишонига қўйиб, тўп емига айлантормасин. Мен нимага шама қилаётганимни тушундингми?

– Тушуна бошладим, шекилли.

– Кўриб турганингдек, Бахтиёр... Сенинг таржимаи холинг, ҳозир сен билан юз берған воқеалар, Фитрат билан дўстлигинг, газеталардаги мақолаларинг ва ниҳоят қамоққа олинишинг, барча-барчаси ўша хизматда катта наф келтириши мумкин. Сен у ёқда ҳар қандай шубҳа-гумондан йироқ бўлған бўлардинг... Биз сенга тарғибот юритаётганимиз, эркинга дахл қилаётганимиз йўқ. Агар ҳаммасини ўзинг обдон ўйлаб, тарозига солиб, зарур хулосани чиқарсанг, бир қарорга келсанг, яхши бўларди. Сен ўз халқингга, бизларнинг халқимизга қанчалар муҳим кўмақни берған бўлардинг! Бу ерда ҳам, у ерда ҳам. Ўйлаб кўргин, Бахтиёр...

ЎЛИМГА МАҲКУМЛАР КАМЕРАСИДА

(давоми)

Бахтиёр оғир нафас олар, хансирар, хириллар эди. Боши беихтиёр кўкрагига осилиб қолған эди. У терговчининг сўзлаётганини ҳеч ҳам ҳис қилмаётган, савол бераётганини умуман сезмаётганди.

– Сен Маъруфийнинг шўро жосуси эканлигини айтган эдинг... Мени эшитяпсанми? Ўша кўрсатмаларингни тасдиқлайсанми? Сенда далиллар, фактлар борми? Тўғриси айт. Бу сенинг қисматингни енгиллаштириши мумкин... Сен жавоб берасанми, йўқми? Ҳей, сенга нима бўлди, ўзи?

Терговчи ўз курсисидан туришга, Бахтиёрнинг ёнига келишга, елкасидан туртишга мажбур бўлди. Кишанлар жаранглади. Муаллак бўлиб қолган калла у ёкка-бу ёкка эгила бошлади.

– Ухлаб қолдингми?

У Бахтиёрнинг соқолидан тортди, бошини кўтариб, юзига тикилди. Ва даҳшатдан орқага ташланди.

Боши деворга тиралиб қолган Бахтиёрнинг бутун юзи терлама тошмаси билан копланган эди.

– Шифокорни чакиринг! – бакирди турма даҳлизига чиққан терговчи. – Тезроқ шифокорни чакиринглар!

Ва даҳшат билан ўзининг бир лаҳзада пуфакли чечак билан копланган қўлларига тикилиб қолди.

ХОТИРАНИНГ ЎҒИРЛАНИШИ

Хотира турма дарвозаси яқинида туриб, ундан киприкларига ёш тизилган кўзларини узолмас эди. Иккала қўли билан у бир бўғчани кўкрагига босиб олган.

– Ҳар куни келасан-а? – унинг ёнида худди шундай бўғча кўтариб олган кампир тўхтади.

Хотира тасдиқ ишорасида бош ирғади.

– Қабул қилишмаяптими?

Хотира йўқ дегандек бош чайкади. Кампир камгап аёлни тинч қўйиб, нари кетди.

– Салом, жияним!

Хотира кўркинч билан орқасига ўгирилди. Унинг олдидан хунук тиржайганича Муҳиддин тоғаси турарди.

– Эрингга ул-бул опкелдингми? Бехуда келибсан! Улар учун ҳеч вако олишмайди. Алоҳида хавфли жиноятчилар тоифасига киради у. Уларни энди йўк деб ҳисобласа ҳам бўлади. Сабаби улар ҳеч қачон Демазанг турмасидан чикмайди.

– Нега бу оҳангда гапиряпсиз?

– Хўп, майли, майли. Аслида сенинг эрингни хуш кўрмасам ҳам сен ва кизингни аяганим учун ёрдам берман. Менинг бир танишим шу турмада назоратчи бўлиб ишлайди. Унинг қошига борамиз. У бу нарсаларингни Бахтиёрга киритиб беради. Албатта, мушук бекорга офтобга чикмайди. Сенда пулдан борми?

– Пичагина пулим бор.

– Майли. Ўзим тўлайман. Унинг уйида қиска хат ҳам ёзиб берарсан. Кетдик, машинага.

Мухиддин кўрбоши унинг кўлининг билагидан юкорисидан ушлаб, енгил тортиб, шу яқин атрофда кутиб турган машина томонга бошлади...

– Мени қаерга олиб кетяпсиз?! – ҳадиксираб сўради Хотира машина шаҳар ташқарисига чикиб кетганида.

– Менинг ишларим касодга учради, жияним! Қашшоқдан ҳам беш баттарман! – хохолаб кулиб юборди кўрбоши. – Ва мана озроқ пул ишлаб олишга қарор қилдим. Бизнинг сулоламиздан ҳамиша гўзал аёллар чикқан, Хотира! Яхши молга ҳамиша харидор ҳозир бўлади. Сени сотиш учун яна бир имконият келганини кара-я!

– Онам топган ўлим сизга озлик қилдим, эй аблах одам?

Кўрбошини тўсатдан қалтироқ тутди. У хайдовчининг елкасидан ушлади ва хайкириб юборди:

– Тўхта! Машинани тўхтат!

Бир лаҳза гўё ток ургандек унинг кўзлари олдида сурат пайдо бўлди: йўлда машинага қараб олов оғушида қолган аёл қарғаганича кўлларини кўтариб келарди...

ХУФЯ СЎЗ

(Ўтмишидан бир саҳифа)

Бахтиёр ва Николай отларидан тушиб, юганларни кузатувчининг кўлига бердилар. Барханнинг ўркачи бўйлаб бироз юргач, тўхтадилар

Чор атроф чексиз, чегарасиз биёбон.

– Мана, фурсат ҳам етди, – деди Николай. – Ўша жойда учрашгунча, Бахтиёр.

– Ўша жойда учрашгунча, Николай.

Улар бир-бирини дўстона бағрига босиб, анча вақт жимликда котиб қолдилар. Кейин бир пайтнинг ўзида ҳар қайсиси ортга кадам ташлар экан, хайрлашишдан афсус чекаётган жигарлар сифатида бир-бирига тикилдилар.

– Хуфя сўзни унутиб қўйма, Николай.

– “Ғамгин тунда ғамгин қолган он, Токча узра ёнар икки ўт...”

– Жавоб-чи?

– “Бири менинг шамим бегумон, Бошқаси-чи, безовта руҳим...”

– Бахтли бўлгин, Николай!

– Омадингни берсин, Бахтиёр!

Улар яна қисқа вақт бир-бирини бағрига босишди, кейин орқасига қарамасдан турли томонларга қараб йўл олдилар...

ХАСТАЛИК

Бахтиёр касалхона хужрасида кўзини очди. Ҳолдан тойган, силласи қуриган, озиб-тўзиб кетган, кўзларининг ости қорайган, юзлари салқиб қолган эди.

Унинг устига даволовчи шифокор эгилди:

– Ўзингизга келдингизми? Сиз мени эшитяпсизми?!

– Ҳа.

– Хурсандман. Фақат буни яширишга ҳаракат қилинг. Ўзингизни ҳушингизга келмагандек тутинг. Акс ҳолда сизни яна якка авахтага юборишади.

– Ҳаракат қиламан.

– Узоқроқ вақт ўша ҳолатда бўлишга ҳаракат қилинг. Мен сизни умумий камерага жойлаштиришларини сўраб кўраман. У ерда анча енгил бўлади.

– Яхши, раҳмат, дўхтир.

Бахтиёр шундоқ ҳам яна алахсираш ҳолатига тушиб бораётган эди...

ЧЕГАРА

(Ўтмишдан бир саҳифа)

Юзлари офтобда куйиб, қорайиб кетган Бахтиёр саҳронинг кўчма қумлари бўйлаб зўрға қадам босяпти.

Йиқилди. Эмаклади. Яна ўрнидан туриб, ўжарлик билан олдинга одимлайверди, одимлайверди.

Ва яна йиқилди. Ҳушидан кетди...

Юзига сув томчилади. Ёрилиб кетган лаблари салқин томчиларни тутиб олишга уринди. Бахтиёр кўзларини очди. Унинг тепасида ёши улуғ серсокол эркак эгилиб турарди.

– Мен қаердаман?

– Эронда...

ХОТИРАНИНГ ХАЛОС ҚИЛИНИШИ

Муҳиддин кўрбоши қўйни остига осилган ғилофдаги тўппончани тўғрилаб қўйди-да, яқтакни кийди ва белбоғни боғлади. Тўшакнинг четида, бурчакка тикилганича Зарина юм-юм йиғляпти.

– Нега мишиқингни оқизиб ўтирибсан? – мамнун холда кулимсиради кўрбоши, бир даста доллар олиб, бармоғига туфлади-да, биттасини суғурди ва қарсиллатиб Заринанинг олдига ташлади. – Ол!

– Нега одамга бунчалар оғрикни раво кўрасиз? – йиғлади Зарина.

– Мазали бўлиши учун, кишмишим! – Кўрбоши ўйга толди-да, яна шилдиروق қоғоз узатди. – Етказилган озор учун.

Хайрулла кузатиш тешигидан чекиниб, Ашир чойхоначига деди:

– Кетдик. Қурол борми?

– Йўк, – Аширнинг кўзлари ташвишдан ўйнаб кетди. – Нима учун?

– Ёрдам берасиз?

– Мен-а? – кўркиб кетди чойхоначи.

– Ушланг, – унга наган узатди Хайрулла.

Қўллари бир неча бора қалтираган чойхоначи наганни худди кўзойнакли илонни ушлагандек эҳтиёткорлик билан қафтлари орасига олди...

– Ана, унинг машинаси! – Ашир кўчанинг охирида турган автоуловга ишора қилди.

– Нариги томонидан кирасиз, – буйруқ берди Хайрулла. – Эшикни мен билан бир вақтда очасиз-да, наганни тирайсиз.

– Отиш шарт эмасми?

– Йўк...

Хайрулла эшикни шартта ўзига тортиб, пичоғини хайдовчининг бўғзига тиради.

– Қўлингни оркангга қил. Ва жим ўтир.

Бўш қўли билан у хайдовчини тинтиб, унинг қўйнидаги тўппончасини олди ва Аширга буюрди:

– Орқа томонга ўтиринг-да, уни нишонда тутинг.

Ўзи машинани айланиб ўтиб, ғаладонни текширди ва ўриндикни кўтарди. У ерда “шмайссер” бор экан. Автоматни олиб, эшикни ёпди-да, Аширнинг ёнига ўтирди.

– Ўзингизни босиб олинг, – деди шофёрга. – Биз сизга ҳеч қандай ёмонлик қилмаймиз...

Тушган шом қоронғисида Муҳиддин кўрбоши ҳеч қандай шубҳали нарсани сезмади. У ҳайдовчининг ёнига мамнун кайфиятда чўкди, бирор тотли манзара кўз олдига келдими, кулиб қўйгач, буйруқ берди:

– Ҳайда. Қароргоҳга.

Юриб кетдилар. Хайрулла чап қўли билан Муҳиддиннинг бўйнидан бўғди, ўнг қўли билан томоғига пичок тиради.

– Ҳа! – бир силтанди-да, шу захоти бўшашиб қолди кўрбоши. – Ким бу?

– Хотира қасрда?

– Нима? Қайси Хотира?

Хайрулла пичокнинг тиғини хиёл босди.

– Ўша жойда. Биз бораётган ерда. У ўша ёқда.

– Ашир, унинг тўппончасини тортиб олинг. У чап қўлтиғи остида...

Тунни фарасининг нури билан ёриб бораётган машина шаҳар чеккасидаги йўлга чиқди. Чеккадаги лойшувок уйлар орқада қолишини кутган Хайрулла шофёрга буюрди:

– Тўхтатинг!

Ҳайдовчи буюрилган ишни итоат билан бажарди.

– Керак эмас! – кўркув аралаш хириллади кўрбоши.

– Ўлдирманглар! Нима зарур бўлса, тайёрман. Ҳаммасини бажараман!

– Оғзингни юм! – пичок билан китиклади уни Хайрулла ва ҳайдовчига буюрди. – Чикинг!

– Сиз ваъда берган эдингиз-ку! – энди шофёр кўркиб кетган эди.

– Тезроқ чиккин, барака топкур! – Хайрулла Аширға бурилиб деди. – Қилт этса итдек отиб ташланг.

Машинадан тушган ҳайдовчи терак баргидек титрарди. Хайрулла унга бир сўз демасдан машина рулига ўтирди-да, эшикни қарсиллатиб ёпганича шитоб билан ҳайдаб кетди...

Хотиранинг чехрасидан унинг бироз озиб кетгани сезилгани билан унинг сўлим ҳусни сўнмаган, хиёл ёш бўлгани ҳам унга жиддийлик ва чирой қўшган эди. У оромкурсида ўтирар, рўпарасида Мэлс тиз чўккан эди.

– Хотира! Мен сени севаман. Биринчи кўрган кунимдан буён севаман. Ўтган барча йиллар бўйи сени яна учратишга умид боғлаган эдим. Менга бошқа аёллардан бирортаси бахт бермади. Фақат сен беришинг мумкин, Хотира. Сен Бахтиёрни унутишинг лозим. У ҳеч қачон ўшал даҳшатли турмадан чика олмайди. Сен ўзингни ўйлагин. Сен ёшсан, сулувсан. Мен сенга ҳамма нарсани бераман!

У бошини кўтариб Хотирага тикилди ва унинг кўзларида чексиз нафратни кўрди...

Машина ёритгичлари мустамлака услубидаги унча катта бўлмаган иморатга тушди.

– Шу ер, – деди Муҳиддин.

Хайрулла машинани тўхтатди.

– Олдинда юр! – буйрук берди Маърифат. – Ва ҳазиллаша кўрма, шу заҳоти, шу жойнинг ўзида отиб ташлайман!

У автоматнинг учи билан кўрбошининг елкасига урди ва учаласи ўша уйга қараб юришди...

Жиғибийрон бўлиб, терга ботган Мэлс шахд билан ёзув столига отилиб борди-да, ғаладондан чарм халта олиб Хотиранинг оёқлари остига ташлади.

– Карагин! Буларнинг ҳаммаси сеники! – қалтираган кўллари билан у халтани очиб, унга кўлини тикди-да, бир ховуч тилло тангаларни чикарди.

– Мен сени бу ердан хоҳлаган жойингга олиб кетаман. Европага, Туркияга, Америкага! Асраб олган отанг Хикматбекдан сени менга хотинликка беришини сўрайман. Мен сени бахтли қиламан!

У аёлни тилло тангаларга кўмиб ташлади ва кучоклашга уринди. Хипча гавдасида пайдо бўлган кутилмаган куч билан Хотира уни узокка улоктириб юборди.

– Менга рўйхушлик бермаяпсанми? Мана, энди мендан кўрасан!

Мэлс унга ташланди, кўлларини қайириб, оромкурсидан гиламга ағдарди.

– Ёрдам беринглар! – деб бақирди Хотира.

Эшик ланг очилди. Хайрулла Муҳиддинни хонага шу қадар қаттиқ итариб киргиздики, у бутун хона бўйлаб учиб бориб, қаттакон вазани боши билан чил-чил синдирди.

– Хайрулла! – деб хитоб қилган Хотиранинг кўзларидан маржон-маржон ёшлар тўкилди.

– Лаънат бўлсин! – тиз чўкиб турган Мэлс пешанасини гиламга тираб, тишларини ғижирлатиб, бошини сарак-сарак қилди.

– Ашир, Хотирани машинага олиб боринг. Ва буни ҳам олинг, – этигининг учи билан тилло тўла халтачани туртиб кўрсатди. – Аскотиб қолади.

Чойхоначининг кўзлари очофатларча ялтиради. У полга тиз чўкиб, гиламга тўппончани кўйди-да, тўкилган тангаларни йиғиштира бошлади.

– Халтани олинг ва кетинг! – бакирди Хайрулла! – Тез!

Ашир халтани олиб Хотира билан хонадан чикиб кетди.

Тўппонча полда қолиб кетди.

Мухиддиннинг нигоҳи тўппончага тушди. Мэлс унинг нигоҳини кўз қири билан кузатди. Бу чоғ Хайрулла Мэлс ва Мухиддиннинг орасида турарди.

Мэлс олазарақ кўзлари билан олма терар экан, нигоҳи ёниб турган керосинли чирокда тўхтади, чакконлик билан уни қўлига олди-да Хайрулла томонга отди. Шу сониянинг ўзида Мухиддин тўппонча тараф илкис интилди.

Хайрулла чап беришга улгурди, чирок нак Мухиддиннинг кўкрагига бориб урилди.

Шишаси сингач, керосин тўкилди ва Мухиддин гулханга айланди.

Даҳшатли, инсонга хос бўлмаган чинқирик эшитилди. Ёнаётган Мухиддин сакраб туриб, хонада югура бошлади. Деразани кўргач, кулокни тешиб юборадиган даражада додлаганича чопиб бориб деразани роми, шишаси билан кўчириб ташқарига гурсиллаб отилди.

Деярлик бутун хона ёнаётган эди.

Мэлс парокандаликдан фойдаланиб эшик ортига чикиб кетди.

Изидан Хайрулла югурди, аммо қулф шиқирлади, Мэлс калитни бурашга улгурган эди. Хайрулла эшикни елкаси билан кўчирмокчи бўлди, аммо у оғир ва мустаҳкам экан, кўзгалмади.

Шунда Хайрулла роми билан кўчирилган дераза оркали ташқарига сакради...

Мухиддин кўрбоши ерга ётиб фарёд чекар, оловни ўчирмокчи бўларди.

– Қарғиш тегди! – Хотира унга дахшат аралаш қарар экан, бирдан ҳушидан кетиб, бўшашиб ерга йикила бошлади. Ашир уни ушлаб қолишга улгурди ва қўлида кўтариб, машинага элтди.

Олов гувиллаб иморатнинг деразаларидан ташқарига отилиб чиқди. Чор атроф ёришиб кетди.

– Хайвон қийналганида қараб тура олмайман. Ҳатто мана бунга ўхшаган жирканчли бўлса ҳам, – дея Хайрулла “шмайссер”дан Муҳиддинга қарата ўқ узди.

Металлга урилган бўғиқ зарбалар – ёнғин хабари таралди.

Хайрулла югуриб келиб, машина рулига ўтирди ва тўлик тезлик мурватини босди.

Рўпараларидан ёнғинга қарши насос ва ўт ўчирувчилар улови елиб келаётган эди...

ҒАЛАБА ХУШХАБАРИ

Шифокор Бахтиёрни стетоскоп, яъни юрак уриши ва ўпкани эшитадиган асбоб орқали тинглаб кўрди.

– Хўш, энг дахшатлиси ортда қолди, – деди у ташхисдан қоникқан ҳолда стетоскопни халатининг кенг чўнтагига яширар экан. – Бир пайтнинг ўзида ҳам яхши, ҳам ёмон. Энди ўша камерага қайтишингизга тўғри келади. Тўғриси, мен умумий камерага жойлаштиришларини талаб қиляпман.

– Раҳмат, дўхтир. Айтинг-чи, сиз нега мен ҳақимда бу қадар ғамхўрлик қиляпсиз?

– Сизда, Бахтиёр, жуда яхши дўстлар бор. – Шифокор кулимсираб қўшиб қўйди. – Қўли очик, сахий дўстлар. Энди сиз учун энг асосийси дуруст овқатланиш. Минг афеус. Бу борада дўстларингиз ҳам, мен ҳам ҳеч қандай ёрдам бера олмаймиз. Уруш тугаганидан кейин озик-овқат масаласи ўта ёмон бўлиб қолди!

– Уруш тугаганидан кейин деяпсизми? – кайта сўради Бахтиёр. – Қайси уруш тугаганидан кейин?

– Жаҳон уруши, албатта! – Ва шу ўринда шифокор бир эслаб колди. – Э худойим, сиз ахир уруш тугаганидан тамомила беҳабарсиз-ку. Фашистлар Германияси тор-мор этилди. Гитлер ўзини ўзи ўлдирди!

– Дўхтир!... Шу тўғрими? Сиз ҳазиллашмаяпсизми?

– Бу масалада қандай ҳазил бўлиши мумкин? Бундай масалалар билан ҳазил қилиш мумкин эмас, ёш дўстим.

Бир зумда Бахтиёрнинг кўзлари ёшга тўлди. У қароқларини кафти билан ёпиб, орқасига ўгирилди ва юзини ёстикка босди.

– Маъзур тутинг, дўхтир...

ОЛТИН ҲУКМИ

Шовқинли бозор у қадар бой бўлмаса ҳам шарқона кўринишда гавжум ва жўшқин эди.

Бир томонда сотувчилар ва харидорлар растаси, иккинчи томонда жулдур, кир-чир кийимларга ўраниб олган, кишанланган маҳбуслар сафи бир-биридан кескин фарк қилиб турарди. Улар ўтаётган ва қайтаётган одамларнинг кўзларига, қўлларига умид билан қараб ўтирардилар. Кам-кам ҳоллардагина раҳми келган бирор кимса у бечораларга бир бурда обинон ёхуд ириган, чириган сабзавот ва мевалар ташлаб кетарди. Қўриқчилар, аксарияти соқол қўйган, маҳбусларнинг тепасида ўзаро қисқача иборалар орқали гаплашиб юришарди. Хиёл четрокда қўриқчиларга сардорлик қилиб келган зобит қадам ташларди.

Айнан унинг ёнига узун бўйли, кенг коматли дарвиш етиб борди.

– Нима бўлди, жаноб зобит, турмада шу қадар каттик очарчилик ҳукм сурмоқдами?

Зобит дарвишга жавоб бермасдан орқага ўгирил-моқчи эди, аммо ногоҳ унинг қўлидаги тилло тангага кўзи тушди. Дарвиш уни юқорига енгилгина отар ва эпчиллик билан тутиб оларди. Зобит тилло тангага гўё сеҳрлангандек тикилиб қолди.

– Ҳозир очарчилик камраб олмаган жой борми? – деди у ниҳоят. – Мана, ўлиб қолмасликлари учун илож-сизликдан тиланчиликка чиқаряпмиз. Ким билади дейсиз, улар учун ўша ёзғут яхшироқ бўлармиди.

– Менинг дўстим ҳам турмада, – алам билан деди Хайрулла – дарвиш либосига яширинган одам у эди. – Неча марта келсам ҳам бирор марта уни учратганим йўқ.

Зобит энди нигоҳини тилладан четга олди ва Хайруллага қаради.

– Ким у? Исми-шарифи?

– Бахтиёр Асадов.

Зобит эслаш учун ўйга толди.

– У ўта хавфлилар тоифасиданми? Ундайларни бозорга олиб чиқишмайди.

– У қочиб кетмайди. Аранг юради. Жуда оғир хасталикка чалинган.

– Оғир иш.

– Агар олиб келолсангиз, кўриб турганингизга яна бир танга кўшаман.

– Ўта оғир иш бу.

– Икки тилла танга!

– Уч! – деди зобит.

Улар қўл ташлашдилар ва тилло танга зобитнинг кафтига ёпишиб қолди...

ҚУРОЛДОШ “ЎРТОҚЛАР”

Умумий камера. Бахтиёр Нуршермат кўрбошининг қошида ўтирибди. Қариянинг шарти кетиб парти қолди, хатто кийинчилик билан гапиради.

– Балки бизларнинг хужумга ўтмаганимиз яхшиликка хизмат қилгандир. Бизларни кукунга айлантириб, тор-мор қилиб ташлаган бўлишарди. Немислар қандай куч эдилар. Ва нима бўлди? Мен немисларни ёқтирмас эдим... Муфти хазратлари ҳақ эдилар: амриколиклар, инглизлар билан дўст тутиниш керак. Ҳали бизларда куч бор, етарли куч бор. Уларни асраш керак.

Бахтиёр ёши улуғ кўрбошини диққат билан, яъни унинг нутқи кўпинча валдирашга айланиб кетса ҳам бирор сўзини қолдирмасликка уринган ҳолда тингларди.

– Мен энди бу ердан чиқа олмайман, ўғлим. Билиб турибман, сўнгги соатларим яқин қолди. Ҳаммасини сенга қолдираман.

Тўрт томонга шубҳа билан назар солгач, кўрбоши кўйнидан тасмаланган бир даста қоғоз олиб, сездирмасдан Бахтиёрга берди.

– Яшир. Сен хаста бўлиб ётган даврингда мен эсга олиб, секингина ёзиб юрдим. Бу ерда Афғонистон, Эрон, Ҳиндистон, Покистон, Хитойдагилар. Менинг одамларимнинг рўйхати. Улар жуда кўпчилик, ҳамма жойда бор. Мен сенга ҳамма алоқа йўллари, хуфя сўзлар, учрашадиган манзиллар, яширилган хазиналар рўйхатини қолдирипман. Мен Аллоҳдан сенинг бу ердан эсон-омон чиқиб, муқаддас ишимизни давом эттиришингни ўтинаман. Агар иложи бўлмаса... Буларни ишончли одамларга етказишга ҳаракат қилгин.

– Мен сизнинг топшириғингизни адо этгаймен...

БИРПАС ТОЗА ҲАВОДА

Бозордаги тикилинч оломон орасига яширинган Хотира асаби таранг ҳолда кутмоқда эди. Унинг яқинида дарвиш либосига бурканган Хайрулла хушёр турарди. У бирор лаҳза Хотирани кўздан кочирмайди.

Металл кўнғирокнинг жаранг-журунги эшитилди. У тобора кучаяр, яқинлашарди. Бошида зобит келаётган кўрикчиларнинг олдинги сафи кўринди. Уларнинг кетидан кишанланган маҳбусларнинг бетартиб қатори кўринди.

Бу одамнинг аввалги Бахтиёр эканлигига умуман ишониб бўлмаса ҳам Хотира нигоҳи билан дарҳол уни топди.

Уларнинг кўзлари учрашди...

Маҳбуслар ва кўрикчилар ўз ўринларини эгаллаганларида Хайрулла зобитнинг олдига бориб, қўл узатди.

Уч тилла танга зобитнинг кафтида ғойиб бўлди...

Имкон даражасида бир-бирига яқинлашган Бахтиёр билан Хотира кўзларини кўзларидан узолмас эдилар.

– Хотиржам ўтиринг, – елка томонидан эшитди Бахтиёр. – Ассалому алайкум, Бахтиёржон.

– Хайрулламисиз?!

– Вақт жуда оз. – Хайрулла Бахтиёрнинг орқасига, ярим айланган ҳолда ўтирди. – Энди гоҳ-гоҳ сизни бу ерга чиқариб туришади. – Хайрулла унинг жулдур чопони орасига тугунча тикди. – Бу ерда шоколад ва мўмиё бор. Яхши мўмиё, Помирники. Ёрдам беради.

– Раҳмат, Хайрулла. – Бахтиёр ўз навбатида унинг кафтини пайпаслаб тугун кўйди. – Баҳоси йўқ қоғозлар бу. Ишончли жойга яшириб кўйинг. Агар менга бирор кор-хол бўлса, уларни шўро элчихонасига беришнинг ҳаракатини кўринг!

Улар гаплашишар экан, Бахтиёр нигоҳини Хотирадан бирор сония узмади.

Хайрулла зобитга қаради, у бош ҳаракати билан кетиш кераклигига ишора берди.

– Мен кетишим керак, Бахтиёржон. Қачонки сизни бу ерга олиб келишса, биз Хотира билан шу ерда бўламиз. Бирор чорасини топармиз, Бахтиёр, сабр қилинг.

У ўрнидан турди-да, юриб кетди. Бир неча кадам юргач, ортига ўгирилди.

Бахтиёр унинг орқасидан кулимсираб қарар эди...

НУРШЕРМАТ ҚЎРБОШИНING СЎНГГИ ИЛИНЖИ

Кечки овқат вақти эди. Камерада мисли қўрилмаган ғовур авжига чиккан эди.

Ёши улуғ қўрбоши шилдир сувдан иборат ёвғонга бармоғининг учини ҳам теккизгани йўқ. Унинг аҳволи жуда ёмон эди. Сўзларни охиста, хириллаган овозда зўрға айтар эди.

– Бахтиёр, болам... Ўша фатво... Толиб эшонники... Мен уни сақлаб қўйган эдим... У ўнг енгимга тикиб қўйилган... Чопонимнинг енгига... Сақлаб қўй... Ташқарига бериб юборгин... Менинг фарзандларим... невараларим... уни олишлари лозим... У менинг оиламда бўлсин... Билсинларки... мен ислом қўшинининг Бош қўмондони бўлиб... тайинланган... эдим. Бош қўмондони...

У чуқур нафас олди. Боши солланиб қолди. Ёши улуғ қўрбоши мангуга жимиб қолди.

Бахтиёр ўрнидан турди:

– Жим, сизлардан ўтинаман. Аллоҳ ўзининг содик кули, мухтарам Нуршерматни ўз раҳматига олди!

Сув қуйгандек жимлик юзага келди. Ҳамма ўрнидан турди.

Бахтиёр тиз чўкиб ўтирди ва бошқалар ҳам унга эргашдилар.

Жаноза ўкила бошланди.

ХУФЯ СЎЗЛАР АСҚОТГАН ОН

Бозорда Бахтиёр Хотира билан нигоҳлари орқали сўзлашаётганида орқасидан овоз эшитилди:

– “Ғамгин тунда ғамгин қолган он, Токча узра ёнар икки ўт...”

Бахтиёр ўйлаб ҳам ўтирмасдан жавоб берди:

– “Бири менинг шамим бегумон, Бошқаси-чи, безовта рухим...”

Ва фақат бироз ўтиб унинг шуурига фурсат келиб, хуфя сўз алоқада асқотгани, ўша пинҳон сўзлар ва уларнинг жавоби янграгани етиб борди.

У кескин орқасига ўгирилди. Унга савдогарлар, амалдорлар, бошқа тоифадаги бадавлатлар эғнида бўладиган асл афғон либосини кийиб олган одам табассум билан бокиб турарди.

– Танимаяпсанми, Бахтиёр?

– Николай... Алоқага чиқиш учун шунчалар ҳам узок йўл босдингми?..

АСЛ ҲАҚИҚАТНИНГ АЁН БЎЛИШИ

Бахтиёр ва Николай Хотира билан Холида учун ижарага олинган кичкинагина, файзли уйга туташ худди шундай кичкинагина ҳовлининг бурчагига ўрнатилган сўрида суҳбатлашишяпти. Ўсиб келаётган кизалоқ ёши катталарнинг гурунгига халакит бермаяпти-ю, норасидасининг ёниб турган кўзлари бирор сония қадрдон отасидан узилмаяпти. Ҳовлининг иккинчи бурчагида

Хотира билан Хайрулла кичикрок ўчоқ олдида палов дамлаш учун куймаланишмоқда.

– Кўриб турганингдек, Бахтиёр, – тушунтирди Николай. – Михаил Владимирович Крепсни радведка бошлиғи лавозимидан четлатишганидан буён бизнинг афғон заминига оид ишларимиз чаппасига кетди. Ушбу органда Ильенкога ўхшаган касб махоратига эга эмас, профессионал жиҳатдан тайёр бўлмаган одамларнинг ўзи хон, кўланкаси майдон бўлиб қолди. Асосийси уларнинг юзаки билим ва уқувга эгалигида ҳам эмас. Бу тўлқинда жуда кўп амалпараст, кўллари ноҳалол ва ҳатто кўпгина соткинлар ҳам юзага чикиб қолди. Дунёдаги яхши, ҳатто энг яхши разведкалардан бири саналган нуфузли муассаса мислсиз, ўйлаб кўрилмаган даражада зиён кўрди. Бизлар яхшиларнинг яхшиларидан, аслларнинг аслларидан айрилиб қолдик!

– Николай, мен сени ҳам отилиб кетгансан, деб юрардим. Шундай маълумотлар бор эди.

– Ҳа, шундай гаплар юрарди. Ана шундан мен ҳақимдаги афсона бошланиб кетган. Табиийки, мен бошқа исм-шариф остида Испанияга юборилдим. Бир уруш. Кейин иккинчиси. Жанубий Америкага ҳам йўлладилар... Михаил Владимировичнинг ўлими ҳақида факат урушдан кейин хабар топдим. Мана, шундай гаплар, Бахтиёр... Ҳа, шунча йил хатсиз, хабарсиз юрсаг-а. Ва шундай ишларни бажарсак! Балки, бир-биримиз билан хабарлашган тақдиримизда сени фош қилишармиди. Ё Ильенко, ё бошқаси. Хулласи калом, ким билади дейсан, ишларнинг қай йўсинда кетишини. Дарвоқе сенга Фил О'Брайен деган зотнинг исми-шарифи бирор нарса англатадими?

– Америкалик у. Шу ерда фаолият олиб борди. Резидент сифатида.

– Сен унинг разведкачи эканини билармидинг?

– Албатта.

– У ҳам сенинг асл мақомингни аниқлай олган экан.

– Биламан. Сўнгги пайтлари бир-биримиздан у қадар яшириниб юрмаганмиз. Очиғи, менинг бошқа йўлим ҳам бўлмаган. Яна поляк Владек Домашкевич...

– Аслида мен Филни Испаниядаги давримдан буён билардим. У бизга ёрдамлашган. Урушдан кейин тасодифан вайронага айланган Берлинда учрашиб қолдик. Ва суҳбат асносида у сенинг исмингни тилга олиб қолди...

БЕРЛИНДАГИ УЧРАШУВ

(Ўтмишдан бир саҳифа)

Николай ва Фил ярми бўш барда пештахтага мослаб ўрнатилган баланд курсиларда ўтириб, биринчиси пиво, иккинчиси виски ичишяпти.

– Тўхта! – кафтани Филнинг кўлига қўйди Николай. – Сен Бахтиёр Асадов дедингми?

– Ҳа-а! О'кей йигит у! Бир камчилиги виски ичмайди-да.

– Сен уни қаердан биласан?

– Бизлар Кобулда учрашганмиз. Кўп марта учрашдик. Бир-биримизга оз-оздан ёрдам ҳам берганмиз. Ва бир-биримизни тушунмаганликка солардик. Ўйлашимча, Бахтиёр жуда кучли одам ва жуда кучли агент. У ўзи нимани хоҳлаётганини яхши биледи.

– Разведкачи десанг-чи, Фил.

– Эҳ! Қандай фарқи бор? Сизлар разведкачи, бизлар агент деймиз. Аслида бизларнинг ҳаммамиз жосуслармиз.

– Сен ҳозир у ҳақида нималарни биласан?

– Ҳеч нарса. Уни афғонлар Демазанг номли дахшатли турмаларига камаб қўйишган. Улар Бахтиёрни немис жосуси деган қарорга келишибди!

АСЛ ҲАҚИҚАТНИНГ АЁН БЎЛИШИ

(давоми)

– Кейин мени Марказга, Шарк бўлимига юборишди ва Афғонистонга боғлиқ масалалар билан шуғулланишни топширдилар. Ишлар тасаввур қилиб бўлмайдиган даражада чалкашиб, менинг аниқлашимча, кўп ҳолларда онгли равишда чигаллаштирилган экан. Узок вақт материаллар, шу жумладан, архив маълумотлари устида кунт билан ишлашга, Кобул миссиясида фаолият кўрсатган одамлар олдига боришга ва яна хужжатларни титкилашга тўғри келган. Ва бора-бора асл ҳақиқат аён бўла бошлади. Сенга қарши асосий далиллар Ильенко томонидан юборилган. Туркистон муҳожирлигидаги ҳал қилувчи ўрнинг, отнинг қашқаси бўлган қўрбошининг қизига уйланганинг, мақолаларингдаги ашаддий аксилшўровий ғоялар, бошқа қанча икир-чикир гаплар тўғрисидаги шифр билан ниқобланган маълумотлар ва ҳоказо. Хулласи калом, у сени жисмоний жиҳатдан йўқотишни талаб қилган. Бу хулоса уларнинг наздида ўзига хос мантикка ҳам эга эди – сен халқ душмани Крепс томонидан тарбияланган агент эдинг. Охири Ильенконинг бутун фаолиятини ҳар томонлама таҳлил қилиб чиқишга тўғри келди. Калаванинг учи барча томонлари билан туташганида генералга мурожаат қилдим. Ва мен бу ерданман. Сен учун келдим... Ҳолбуки сен турк фуқароси экансан, турклар билан келишишга тўғри келди. Улар сен учун гаров пули тўлашади. Бир неча кун ичида ўзингга ва оилангга паспорт, Кобул – Боку – Истанбул авиарейсига чипта оласан. Бокуда давлат хавфсизлиги вакиллари сени “халқ душмани” сифатида самолётдан тушириб оладилар. Бир неча дақиқа яна ўша “рол”ни ижро этишингга тўғри келади...

АССАЛОМ, ОНА ВАТАН

Бахтиёр билан Хотира Каспийнинг Боку шаҳрига туташган соҳилида туриб тўлкинлари асов пўртаналарга айланаётган денгизга тикилишарди. Ёнларида бўйи чўзилиб қолган Холида онасининг пинжигга тикилиб турарди.

– Биласанми, тўсатдан эсимга келди, – деди Бахтиёр Хотирага. – Олис ёшлигимизда айнан шу жойда биз Мэлс билан бирга турганмиз ва мен шеър ўқиганман:

“Қуёш қўна бошлар денгизга,
Қувонч билан ғамимни қўшиб.
Жаннат, дўзах нигоҳингизга
Бир умидни йўллайди жўшиб”.

Жимиб қолди. Кейин Хотира шундай деди:

– Аслини олганда у бир бахтсиз одамдир. Ҳозир у қаерда экан? Сиз Николайдан сўраб кўрмадингизми?

– Мэлеми?... Янги хўжайинларига хизмат қиляпти. Германияда, “Озодлик” радиостанциясида ишляпти. Бу “бахтсиз” одамда кек ва адоват кўпайса кўпайганки, озайган эмас!

– Кечиринг.

Хотира унинг кўзларига тикилди, кўлларини елкасига қўйди ва кўксига бош қўйиб, бағрига кирди.

ХОТИМА

Сочларига қиров қўнган қария кирадиган эшиги устига “Иккинчи жаҳон уруши қатнашчилари ва ногиронлари дўкони” деб ёзилган бино олдига келди. Ичкарига кирди. Магазин пештахтаси орқасида юзларига қуюқ упа сурган ёш сотувчи аёлдан бошқа ҳеч ким йўқ эди.

– Ассалому алайкум! Кириб келаётган байрамингиз кутлуғ бўлсин!

– Ғалаба байрами биланми? Шу ҳам байрам бўлдимми?

– Ҳа, бизларнинг байрамимиз! – гуноҳ қилиб кўйган кишидек кулди қария ва пештахтага сутдан бўшаган шишаларни тера бошлади.

– Бекорга овора бўляпсиз! Сут йўк, қатик ҳам, бўш идишларни қабул қилмаймиз!

– Нима қилай, ортга олиб кетишим керакми?

– Қути йўк, бобо. Мана, сизнинг байрамингизга қаҳва бор, кизил увилдирик бор. Оласизми?

Шу онда магазинга шовкин солиб десантчилар либосини кийган уч нафар барзанги йигитлар шовкин солиб киришди. Сухбатнинг бир учини эшитишди ҳам.

– Олмайсизми, отахон? – сўради ундан малла сочли, кайфи тарақ, яраланганлиги учун берилган қизил хошияга эга йигит. – Агар эътирозингиз бўлмаса, бизлар сиз учун жон деб харид қилардик!

– Марҳамат, – ғамгин кулди қария ва сотувчидан ўтинди. – Қайд қилиб кўйинг, илтимос. Бахтиёр Асадов!

– Бизлар эса сиз учун қиттак-қиттак отамиз!

– “Ёнилғи” топиладими? – малласоч йигит сотувчидан сўради.

– Сизлар учунми? Жонимни беришга ҳам тайёрман!

– Майли, омон бўл, отахон. Имкон топилса биз афғонда бўлган жангчиларни дуо қилиб тур. Токи биз хамиша барча “қайноқ нукта”лардан тирик қайтайлик!

– Ҳаракат қиламан. Кўришгунча, – қария ташқарига караб юрди.

У эшикни итариб, яшилликка кўмилган ораста ҳовлига кирди. Уйнинг зиналари олдида уни сулув, ёшига нисбатан тетикрок қатта ёшдаги аёл кутиб олди.

– Бахтиёр ака! Бунчалар узок қаерда қолиб кетдингиз? Тезроқ уйга қиринг!

У эса тек туриб унга боқар, ҳамон мафтун бўлганича андиша билан кулимсиради.

– Сизни каранг-у, – уялиб кетди аёл. – Уйга киринг. Телевизорда ғалати нарсаларни кўрсатишяпти. Тезлашинг!

Тошкентга мухожирликдаги адиблар делегацияси келгани хақидаги кўрсатув намоёиш қилинаётган экан. Уни таникли публицист Маъруф Маъруфий бошқараётган эди. Делегация ҳукумат даражасидаги масъул кишилар томонидан кутиб олинаётган эди. Шарҳловчи оғзини тўлдириб ёрқин шахс ҳисобланган жаноб Маъруфий хақида, унинг Ўзбекистонда туғилгани ҳамда катагон ва террор йилларида она Ватанини тарк этишга мажбур бўлгани тўғрисида сўзларди. Бу сўзларга қараганда гўё бу юксак истеъдодли, машаққатли тақдирга эга инсонни шафқатсиз ҳаёт шамоли қаерларга тўзғитмади, қаерларга иткитмади, дейсиз.

Маъруфийга сўз беришди.

Хотира эрига ташвиш билан қараб турарди. Эрининг юзи худди мурдаларникидек оқариб кетган эди. У дағ-дағ титрарди.

Маъруфий микрофонни нозиклашиб кетган қўлларига олди:

– Кадрли ватандошлар, юртдошлар, жонажонларим! Мен ҳозир ўз ҳолатимни ифода эта олмайман. Бунга сўз топишим ўта қийин. Мен фақат ҳис қилпман. Она замин, сув, ҳаво, якин юраклар ва дийдор вужудимни ҳаяжонга тўлдирмоқда. Мен яна менинг улуғ устозим, унутилмас сиймо Фитрат заминидаман. Ижозат берсангиз, ғурбатда қийналган чоғларим устозимнинг ижодидан илҳомланиб бесанок марта такрорлаган сўзларимни яна бир бора айтай:

– Аблах, алвасти, дўзах дажжولي, – шивирлади Бахтиёр.

“Она Турон, сендан айро
Тушмоқ менинг учун ўлим.
Сенинг учун бўлмоқ фидо
Бош мақсадим, ҳаёт йўлим.
Сен деб қайта тирилганман,
Яшагум юрт кучоғида.
Ҳатто ёнмоқ менга зўр шаън,
Мукаддас турк ўчоғида.
Кимки сенга кўтарса кўл,
Унинг ўзи топмас омон.
Ким сотқиндир, ким ноқобил,
Ранги рўйи бўлгай сомон!”

Шарҳловчи энтикиб истиқлолга эришган мамлакат олдида очилган улуғвор имкониятлар ҳақида, бошланган ташрифнинг дастури: парламент, маданият вазирлигида, ижодий уюшмаларда ўтадиган учрашувлар тўғрисида сўзлади. Эртага жаноб Маъруфий “Дўстлик” жамиятлари қошонасида матбуот анжумани ўтказар экан...

Бахтиёр ҳеч нарсани эшитмади. Унинг боши ғувулларди. Оёқлари ўзига бўйсунмай қолди. Хотира унга ёрдам бериб, оромкурсига ўтказди, юрак қисиб қолганида ичиладиган томчилар учун ошхонага югурди.

– Муттаҳам, – шивирлади Бахтиёр. – Қанчалик маккор бу...

У туни бўйи ёзди...

Эрталаб эса ўзининг ёқасига орден ва медаллари маҳкам қилиб тақилган ягона кўчаллик костюмини кийди.

Хотира безовта бўлган ҳолда эрининг хатти-ҳаракатларини кузатиб турарди.

– Борасизми?

– Бораман!

У кабинетига ўтиб секретер русумидаги ёзув столининг тортмасини очди. Зокланган, яъни қорайтирилган

ҳамда “Бахтиёр Асадовга. Шахсан кўрсатган жасорати учун. СССР ДХК” деган жумлалар ўйиб ёзилган тўп-понча яркиради. У қуролни текшириб кўргач, ички кис-сасига яширди.

У – озғин, қотма гавдаси бироз букилган ҳолда жинкўчадан кетиб борар экан, дарвоза олдида ёши ўтиб бораётган аёл қўлларини кўкрагининг устида қовушти-риб унинг ортидан жимгина термилар эди.

Бу уни кузатишга чиққан Хотира эди...

СЎНГСЎЗ

Ҳаёт эса ўз оқимида давом этарди. Тақвим варағи-га 1992 йил – истиқлолнинг иккинчи йили муҳрланган эди. Навқирон мамлакат шиддат билан ўз тараққиёти-нинг янги доволарига интилоқда. Давлат институт-лари ташкил этилиб, хўжалиқни юритиш механизмлари мукаммаллаштирилмоқда, ташқи алоқалар ривожлан-тирилмоқда, ижтимоий соҳа, фан ва таълимдаги дастурлар қайта кўриб чиқилмоқда, мамлакатнинг халқаро саҳнада эътироф этилишига қаратилган тадбирлар амалга оширилмоқда.

Буларнинг барчаси кейин мамлакатни ҳар жиҳатдан модернизация қилиш ва янгилашга қаратилган давлат дастурига, уни ўз тараққиёт йўлидан ривожлантириш-нинг ҳал қилувчи тамойилларга асос қилиб олинади. Ўзбекистоннинг энг янги тарихига муқаддима бўлади. Аммо бунинг бари кейинчалик рўёбга чиқади.

Ўша онда эса у тупрокнинг қаттиқлиги, нам етиш-маслиги, иқлим инжиқликларига қарамасдан юқори-га интила-интила ёрқин қуёшга, иссиқ шабадага ҳали қотмаган танаси, яшил баргчалари ва нозик гултожини

тутиб Озодлик деб номланган илохий гулобни сўриб
очилган гул ғунчасига ўхшарди.

“Эрк гулобин охиргача ич,
Ахир умринг кайтарилмас ҳеч.
Умринг алқа, қалб билан яша,
Ўзингга мос қадаминг ташла.
Ота уй ва ўчоғинг асраб,
Эзгуликнинг бош кучи савоб.
Сев, унутма ота-онангни,
Кўрикла юрт – қутлуғ хонангни”.

...Кўзлари олдида эса мозийнинг ашёвий далили сифатида вақт сарғайтирган, ғижимланган, четида аскар этигининг изи қолган, равон, худди хаттотларникидек чиройли хуснихат билан ёзиб тўлдирилган бир бет оддий қоғоз турарди.

P.S.

АФСОНАВИЙ ҚАҲРАМОН

Ватан ҳимоячиси бўлиш, туғилиб ўсган она заминнинг тинчлиги, осойишталигию хавфсизлиги йўлида хизмат килиш дунёдаги энг муқаддас ва шарафли вазифа. Шонли тарихимизнинг ҳар бир саҳифасида юртимиз озодлиги йўлида мислсиз жасорат ва матонат кўрсатган ўнлаб фидойи аждодларимизнинг номи битилган. Жалолиддин Мангуберди, Соҳибкирон Амир Темур, Заҳириддин Муҳаммад Бобур сингари бобокалонларимизнинг шону шавкати то ҳануз авлодлар қалбига ғурур ва ифтихор бағишлаб келмоқда. Биз уларнинг мангу жасорати олдида бош эгиб, элу халқининг бахту икболини ўйлаб, ўз оромини ўзгалар ҳаловати йўлида сарфлаган бундай шарафли умрдан ибрат олишга, фарзандларимизга уларнинг ҳаёт йўлини ўрнак қилиб кўрсатишга интиламиз.

Жаҳон аҳлини ўзининг бетимсол матонатияю жасорати, илму маърифати билан лолу хайрон этган, дунё тамаддуни ўзанини мутлако янги нурли маъволар сари буриб, олам тождорларидан тортиб оддий авомгача ўзи ва ўз Ватани билан ҳисоблашишга мажбур қилган аждодларимиз тўғрисида ёзилган тарихий асарларни қайта-қайта ўқир эканмиз, уларнинг мисли топилмас қаҳрамонликларидан ҳайратга тушамиз. Бу каби кишини ванатпарварликка ундайдиган нодир китобларнинг янада кўпайишини ва улар орқали ўсиб келаётган ёш авлоднинг онгу тафаккурига ватанпарварлик, халқпар-

варлик, миллат ташвиши, эл-юрт кайғуси билан ёниб яшаш сингари олийжаноб туйғуларни сингдириб боришга астойдил ҳаракат киламиз.

Бизнинг ўрнак олишга, дунёга биздан мана шундай ўғлонлар етишиб чиккан, дейишга арзийдиган якин ўтмишда яшаб ўтган ота-боболаримиз жуда кўп. Узокка бормайлик, канчадан-канча одамларнинг ёстиғини қуритган, ҳеч кимга ҳеч қандай наф келтирмаган, кейинчалик – ҳали-ҳалигача миллионлаб қалбларда ўчмас из, доғлар, кетмас жароҳатлар қолдирган Иккинчи жаҳон уруши ёки не-не алп йигитларнинг ўзлари билан бирга орзу-умидларинию нурли келажагини ҳам майиб-мажруҳ этиб, кўпчилигини орамиздан олиб кетган Афғон урушида ўзбек ўғлонларининг кўрсатган қаҳрамонликлари ҳар қанча таҳсинга лойиқ. Шундай бўлишига қарамасдан, минг афсуски, улар ҳақида жуда кам ёзилган.

Айникса, ўзининг юксак истеъдоди, чексиз матонати, касбга садокати билан Ватан химоячиси деган шарафли номга заррача доғ туширмасдан, ҳалол ва виждонан фаолият олиб борган, ўзидан ўчмас из қолдирган машҳур разведкачиларимиз ҳақида махфийлик муддати ўтган бўлишига қарамасдан, ҳалигача деярли ҳеч нарса ёзилмаган. Ёзилганлари ҳам ҳужжатли маълумотлардан иборат бўлиб, уларда ҳақиқий қаҳрамонларимиз образининг асл мазмун-моҳияти, чин маънодаги ифодаси акс этмай қолган. Ваҳоланки, уларнинг бундай жасурлиги, кўрсатган жасорати бугунги ёшларга чин ҳаётий мактаб, ибрат намунаси бўлиши керак.

Ўзбек ўғлонларининг матонати, жумладан, жасоратли разведкачилари ҳақида юксак маҳорат билан бадний асарлар ёзишнинг фурсати етди. Шунинг ҳам таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон мустақилликка эришгунга қадар, яъни собиқ шўролар даврида “кўзга кўринмас фронт

жангчилари” ҳақидаги бадий асарлар ва киносценарийлар асосида яратилган фильмларда бош қаҳрамонлар саргузашт характеридаги умумлашма образ тарзида кўрсатилган. Агар бу қаҳрамонларнинг ҳақиқий прототиpleri бўлса, улар ҳақидаги ишончли маълумотлар сир сақланган. Лекин олтин конидан фақат олтин чиқадиганларидек, бутун дунёга таъсир кўрсатиб, оламга ўз сўзини айтган буюк Амур Темурдай жаҳонгир бобомиз туғилган муқаддас заминдан у кишига муносиб воялар етишиб чиқиши, бир куни асл ҳақиқат бор бўйи билан намоён бўлиши кундай равшан эди.

Миллион-миллион сонли оммани алдаш мумкин, лекин тарихни алдаб бўлмайди. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйида иш бошлаганимда, ўзбек разведка мактаби тарихи ва машҳур разведкачиларимиз ҳақидаги туркум бадий асарлар яратишни ният қилган эдим. Миллий ҳафсизлик хизмати фахрийлари Худойберди Соҳибов, Пўлат Бобомуҳаммедов, Турдикул Бўтаёров билан бамаслаҳат узок йиллар Афғонистонда разведкачи бўлган машҳур ватандошимиз, ажойиб инсон Турдиали Масутовнинг “Қил устидаги қисмат” китобини нашрдан чиқардик. Фахрий разведкачи Турдиали Масутов томонидан ёзилган китобда унинг кўрсатган жасоратлари, ички ва ташқи душманлардан ватанимизни химоя қилгани ҳақида сўз боради. Шунингдек, бу китобда юртимиздан чиққан бошқа бир қатор маҳоратли ва машҳур разведкачилар ҳақида ҳикоялар ҳам бор.

Мен Турдиали ака билан бир неча марта учрашиб шундай китобларнинг сонини кўпайтириш, янги китоблар яратиш борасида айтганман. У киши ҳам бу борадаги фикрларини билдириб, биргаликда бир нечта китобларни нашр этишни ҳам режалаштириб қўйгандик. Афсуски, оғир хасталик у кишини орамиздан олиб кетди.

Кўлингиздаги китоб ҳам ана шундай эзгу интилишларимиз, орзу-ниятларимизнинг қоғоздаги кўринишидир. Ватанга бўлган чексиз меҳри сабабли разведкачилик соҳасини танлаган мард ва жасур ота-боболаримизнинг кўрсатган матонату жасоратлари темир сандиклар ёки қандайдир ғаладонларда чанг босиб ётмаслиги, шунчаки қолиб кетмаслиги керак. Улар ёшларимизга ватанни севиш, уни кўз қорачиғидек асраш ҳақида сўз айтиши керак.

Сиз мутолаасини яқунлаган Виктор Суминнинг “Сўнги ва биринчи субҳидам” асарига афсонавий ўзбек разведкачиси Баҳром Иброҳимовнинг ҳаёт йўли, унинг Ватан олдидаги хизмати ва жасорати асос қилиб олинганидан воқиф бўлдингиз. Ёзувчи ўз асарини тарихий ҳужжатларга таяниб, воқеаларни ҳаёт ҳақиқатига вобаста тарзда юксак бадий маҳорат билан тасвирлаган. Асар қаҳрамонининг ўзбек миллатига мансублиги бизда фахр-ифтихор туйғусини уйғотади, албатта. Тўғриси, Баҳром Иброҳимовнинг Жиззах вилоятининг Бахмал туманида туғилганлигини, унинг моҳир разведкачи бўлганини нафақат бугунги ёшлар, балки катта ёшдаги кишилар ҳам билмасди, у ҳақдаги маълумотлар фақат архивларда – жилд-жилд ҳужжатлар катида тахланиб ётарди, холос.

Биз бундай инсонларни кидириб топишимиз, уларнинг эл-юрт олдидаги хизматларини бугунги ёшларга ибрат қилиб кўрсатган ҳолда, бадий пишиқ асарлар яратишимиз давр талабидир. Зеро, бугунги ёшларга ҳар томонлама етук, халқ қувончи ва дарди билан яшайдиган, Ватанга чексиз меҳр-муҳаббат намуналарини кўрсатадиган замон қаҳрамонлари керак.

Лазиз ТАНГРИЕВ,
сийёсий фанлар номзоди

МУНДАРИЖА

Ўзбекистон давлат хавфсизлик хизматининг архив хужжатларига кискача шарх	3
Муаллифдан.....	6
Сирли карвон.....	12
“Энди сен ким бўлдинг, Бахтиёр?”	18
Паранжидан йироклаб	19
“Энди сен ким бўлдинг, Бахтиёр?”	22
Дасти узунларга ошна бўлишнинг фойдаси хақида.....	23
“Энди сен ким бўлдинг, Бахтиёр?”	27
“Мэлис, менинг оиламни қутқариб қол!”	29
Карвонсарой	32
Фитратнинг каломи.....	33
Шубҳага кўра кўлга олинди.....	34
Юз кўрмаслик азоби	40
Мухиддин кўрбоши	41
Чорасини топган етар муродга	42
Фитратнинг камокка олиниши	45
Таъкиб тамғаси ва Бахтиёрнинг ҳибсга олиниши	46
Ҳибсдан халос бўлиб	51
Муфти Толиб эшон хазратлари.....	53
“Турк ҳаммоми”га таклиф.....	57
Турк ҳаммомида	58
Хотира	63
Ва яна “Менинг оиламни сақлаб қол, Мэлис!”	65
Хотира	66
Хаёлот окшоми.....	66
Хаёлот окшоми. Мэлис.....	67
Ва яна “Менинг оиламни сақлаб қол, Мэлис!”	68
Хаёлот окшоми. Мэлис.....	69
Ёшлар йиғилиши.....	69

Хаёлот окшоми. Мэлс.....	70
“Алвидо, Хотира!”	71
Хаёлот окшоми.....	73
Гулханга айланган фаришта.....	74
Хаёлот окшоми. Хотира.....	81
Хаёлот окшоми. Мэлс.....	81
Хаёлот окшоми. Хотира.....	83
Немисларнинг резидентурасида.....	83
Мэлс кузатув остида	87
Бухоро амирининг хузурида	88
Бир даста атиргул.....	91
Карвоннинг тор-мор этилиши.....	96
Куролли карвоннинг ҳалокати.....	97
Катта курултой	98
Полякларнинг муқобил йўли	104
Суикасд	105
Аширнинг чойхонасида.....	107
Ўзбекнинг амриколик билан битими	110
Шўро элчисининг эътирозномаси	113
Бахтиёрнинг тахмини	114
Кутилмаган учрашув	117
Покистонлик билан хуфя учрашув.....	121
“Пешанага бир чертиб ёллаш”.....	122
Муфтини кузатиш онлари	125
Покистонлик маълумот беради.....	126
Зиддият.....	127
Толиб эшоннинг ўлдирилиши.....	131
Бахтиёрга ҳозирланган тузоқ	132
Полякларнинг йўлаги	133
Ҳикматбекнинг сўнгги дамлари	135
Мэлс воқеаларни тезлаштириш пайида	137
Ҳиёнат учун тўланган хун.....	137
Очик сўзлашиш фурсати якин	139
Ҳибс ҳақидаги хабар.....	140
Куш парвози баландлигидан.....	141
Кўприкдаги тўқнашув	144

Иккинчи карвоннинг интихоси	146
Хайрулла билан хайрлашув.....	155
Наврўзнинг илк куни	156
Ҳибсга олинган курултой	157
Ўз жонига ўзи касд қилиб	159
Турма дарвозаси ёнида	161
Ўлимга маҳкумлар камерасида.....	162
Тошкент “ЧЕКА”сида.....	162
Ўлимга маҳкумлар камерасида.....	164
Тошкент “ЧЕКА”сида.....	165
Ўлимга маҳкумлар камерасида.....	167
Хотиранинг ўғирланиши	168
Хуфя сўз	170
Хасталик	170
Чегара.....	171
Хотиранинг халос қилиниши.....	171
Ғалаба хушхабари	177
Олтин ҳукми	178
Қуролдош “ўртоқлар”	180
Бирпас тоза ҳавода	181
Нуршермат кўрбошининг сўнги илинжи	182
Хуфя сўз асқотган он	183
Асл ҳақиқатнинг аён бўлиши.....	183
Берлиндаги учрашув.....	185
Асл ҳақиқатнинг аён бўлиши.....	186
Ассалом, она Ватан.....	187
Хотима.....	187
Сўнгсўз.....	191
Афсонавий қаҳрамон (<i>Лазиз Тангриев</i>).....	193

Адабий-бадний нашр

Виктор Сумин

СЎНГГИ ВА БИРИНЧИ СУБҲИДАМ

*(Афсонавий разведкачи
Баҳром Иброҳимов ҳақида роман)*

Мухаррир *Илҳом Зойиров, Луқмон Бўриев*
Техник муҳаррир *Хосият Ҳасанова*
Бадний муҳаррир *Шухрат Мирфаёзов*
Мусаххих *Доно Тўйчиева*
Компьютерда саҳифаловчи *Зилола Алиева*

Нашр. лиц. А1 № 290. 04.11.2016.
2018 йил 19 апрелда босишга рухсат этилди.
Бичими 84x108^{1/32}. Офсет босма.
Times New Roman гарнитураси.
10.5 шартли босма табок. 9,1 нашр табағи.
Адади 5000 нусха. 223 ракамли буюртма.
Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
Гафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа
ижодий уйида чоп этилди
100128, Тошкент, Лабзак кўчаси, 86.

Телефон: (371) 241-25-24, 241-48-62, 241-83-29
Факс: (371) 241-82-69

www.gglit.uz info@gglit.uz